

Litteraire stroomingen sedert de middeleeuwen : de nieuwe Nederlandsche letterkunde : voordrachten gehouden voor het Comité voor Hooger Onderwijs buiten de Universiteiten te Vlaardingen, in den cursus 1918-1919

<https://hdl.handle.net/1874/374547>

Litteraire Stroomingen

Dr. H. G. van Hamel

VAN HAMEL
126

E DONATIONE
A. G. van HAMEL

PROFESSORIS
ORDINARII IN
ACADEMIA
RHENO-TRAIECTINA
1923—1946

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1172 4964

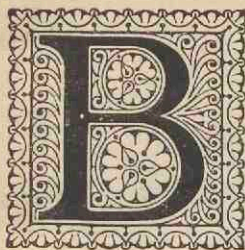
Litteraire stroomingen sedert de Middeleeuwen.

De Nieuwe Nederlandsche Letterkunde.

Voordrachten door Dr. A. G. VAN HAMEL gehouden voor het
Comité voor Hooger Onderwijs buiten de Universiteiten
te Vlaardingen, in den cursus 1918—1919,
weergegeven en met aantekeningen voorzien
door J. P. VAN DER LINDEN.

VLAARDINGEN
N.V. DORSMAN & ODÉ'S BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
1919

Ik mijzelf zou nooit het denkbeeld opgekomen zijn, mijn voordrachten in druk uit te geven. Immers aan een boek worden heel andere eischen gesteld dan aan een leergang. Eenerzijds bekreunt men zich als spreker minder om de stipte evenwichtigheid van zijn werk: punten van bijzondere voorliefde spint men soms wat te zeer uit, andere loopt men wat te snel voorbij. Alle „inponderabilia” van het gesproken woord kent anderzijds de zwarte drukinkt niet. Bovendien, mag wat voor de intimiteit van een cursusavond bestemd was, wel derden onder de oogen komen? En eindelijk, om al het gesprokene op schrift te stellen zou mij de tijd te eenenmale ontbroken hebben.

Wanneer dit boekje nu toch in het licht verschijnt, en dat nog wel terwijl de voorzitter onzer Rotterdamsche Volks-Universiteit op de jongste vergadering van bestuur en docenten als zijn meening te kennen gaf, dat een cursus niet voor den druk bestemd kan zijn, dan hebben de cursisten van Rotterdam en Vlaardingén dit in de eerste plaats aan zichzelf te danken. Immers toen zij den wensch uitspraken, het behandelde in uitgebreider vorm te bezitten dan de gebruikelijke „overzichten” of „syllabi” mogelijk maken, kon ik mij niet verzetten. Maar daarnaast aan den heer J. P. van der Linden, die eerst de uitvoerige verslagen voor de Nieuwe Vlaardingsche Courant leverde en later de zorg voor de uitgave, met eigen aantekeningen verrijkt, op zich nam. Bij dezen dank sluit ik mij volmondig aan. Voor mij zal dit boekje de blijvende herinnering zijn aan de gelukkige avonden, te midden van mijn gehoor in de beide Maassteden gesleten.

Augustus 1919.

A. G. VAN HAMEL.

Zoo gaat dan deze uitgave onder de menschen. Wij danken allen, en niet 't minst den geachten docent, voor de waardeering en medewerking. Moge dit werkje opwekken tot zelfstudie! De tusschen () geplaatste cijfers verwijzen naar de aantekeningen.

J. P. VAN DER LINDEN.

INHOUD.

I. LITTERAIRE STROOMINGEN SEDERT DE MIDDELEEUWEN.

- I. Litteraire wetenschap; hare beteekenis voor het intellectueel, æsthetisch en ethisch leven. De letterkunde en de menschen 1
- II. De letterkunde van de Middeleeuwsche standen: Ridders, Geestelijken en Burgers 9
- III. Humanisme en Renaissance. De harmonie der geestelijke verschijnselen. Vrijheid en dwang. Klanken en rhythmten 23
- IV. De zeventiende eeuw. Beteekenis der Oudheid. Poëzie en nationaal leven. Classicisme 35
- V. De achttiende eeuw. Verruiming van denken en voelen. Rationalisme. Neo-Classicisme. Liefde voor het verleden. Gevoelslitteratuur. Romantiek 46
- VI. De burgerlijke letterkunde van de achttiende en negentiende eeuw. Humorisme. Realisme. De litteratuur tegenover individualisme en gemeenschapszin. Naturalisme. De nieuwe tijd 60

II. DE NIEUWE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

- I. Voorbereiding en Voorspel. Critiek 77
- II. De tachtigers 91
- III. Het tweede geslacht 104
- IV. Buiten de grenzen. Vlaanderen en Zuid-Afrika . 118
- Aanteekeningen en aanvullingen. Leven en werken. . 137

I.

Litteraire stroomingen sedert
de Middeleeuwen.

I. LITTERAIRE WETENSCHAP; HARE BETEKENIS VOOR HET INTELLECTUEEL, ÆSTHETISCH EN ETHISCH LEVEN. DE LETTERKUNDE EN DE MENSCHEN.

AAN DE SONNETTEN.

Klinkt helder op, gebeeldhouwde sonnetten,
Gij, kindren van de rustige gedachte!
De ware vrijheid luistert naar de wetten:
Hij stelt de wet, die ūwe wetten achte:

Naar eigen hand de vrije taal te zetten,
Is eedle kunst, geen grens, die haar ontkrachte:
Beperking moet vernuft en vinding wetten;
Tot heerschen is, wie zich beheerscht, bij machte: —

De geest, in enge grenzen ingetogen,
Schijnt krachtig als de popel op te schieten
En de aard' te boren en den blauwen hoogén:

Een zee van liefde in droppen uit te gieten,
Zacht, één voor één — ziedaar mijn heerlijk pogen...
Sonnetten, klinkt! U dichten was genieten. —

ET dit eerste sonnet uit den Mathilde-cyclus van Jacques Perk willen we de inleidende beschouwingen op ons onderwerp aanvangen en de laatste woorden daarvan, „Sonnetten, klinkt! U dichten was genieten”, beschouwen als onzen „tekst”. Daaruit zien we, hoe de dichter niet zijne sonnetten prijst, maar het maken daarvan. Als het resultaat daar is, is het genot voor den dichter voorbij en kunnen anderen daarvan genieten. Dichters zijn scheppers. De oude Grieken noemden hen makers, wat hetzelfde beteekent als scheppers. Waarom is een dichter een „maker” in tegenstelling met b.v. een timmerman? Omdat dichten niet het rangschikken of verwerken van materiaal is, maar het scheppen van een andere wereld uit het eigen innerlijk. De hoofdzak is niet het uiterlijke van de verschijnselen, maar het wezen, de ziel. Bijvoorbeeld in het volgende gedicht van Perk:

HET LIED DES STORMS.

Door 't woud der pijnen kreunt en zucht de wind,
En machtig wuiven de gepluimde toppen,
En strooien rond de zware schilfer-knoppen,
Die stuiven over 't knerpend naalden-grint:
En uit het hemel-groen dier ruige koppen,
Die schudden: ja, en neen, van woede ontzind...
Daait daar een lied op 't bevend menschenkind,
Dat van een grootsch ontzag de borst voelt kloppen:
— — — — —

is het den dichter niet te doen om een natuurwetenschappelijke opmerking te maken over den wind, die in de boomen een geluid maakt als van zuchten en kreunen, maar om een indruk te geven van het geheel en de lezer kan zich daarbij veel meer denken, dan de woorden letterlijk uitdrukken. De dichter is visionair, hij geeft zijn visie van het geheel. Het vermogen waarmede de dichter waarneemt is zijn intuïtie. Er zijn twee manieren om iets waar te nemen, ten eerste door de zintuigen, verstandelijk dus, en ten tweede door de intuïtie, dat is direct, zoo plotseling met den geest. De intuïtie is, in tegenstelling met volwassenen, het sterkst bij kinderen. Zij kennen nog niet de begrippen, verbonden aan een lamp of deur bijvoorbeeld, en toch krijgen zij er een indruk van, zooiets als „het deurt”, omdat zij wat zien bewegen, en komen en gaan van vader of moeder waarnemen, iets onpersoonlijks dus, zooals wij zeggen „het waait”.*) De dichter neemt uitsluitend intuïtief waar en wanneer men niet met zijn eigen intuïtie tot den dichter nadert, kan men hem nooit begrijpen. Men moet ook niet trachten een gedicht verstandelijk te ontleden.

Schept de dichter alzoo een andere wereld, zijn gedachten worden wel gewekt door de verschijnselen. Het lijkt misschien wel heel vreemd, te beweren, dat de zichtbare

*) Hierover leze men Dr. J. van Ginneken, *Roman van een Kleuter* (Nijmegen, 1917).

voorwerpen niet de werkelijke zijn, maar toch hebben vele groote denkers en dichters in dien geest gesproken. Plato en velen na hem zeiden, dat er een innerlijke wereld is, die inniger en meer werkelijk is, dan de zichtbare, en ook Goethe zeide, dat al het vergankelijke slechts een beeld is. Voor den dichter is de innerlijke wereld wezen, de uiterlijke slechts schijn, zooals o.m. blijkt uit Fr. van Eeden's „Lied van Schijn en Wezen”.

Ieder kan door den schijn der dingen heen het innerlijke zien. Ieder mensch is dichter, wanneer hij wil, in de betekenis van schepper, maker van een andere wereld in zichzelf. Byron zeide: Velen waren dichters, die nooit hun inspiraties hebben opgeschreven. Daarom is het resultaat van zijne gedachten niet het eigenlijke voor den dichter. Dichter is hij die kan genieten van 'n schoonen zomermorgen, maar dichter is ook hij, die in de stilte van zijn eigen vertrek zijn hart uitstort voor God. In beide gevallen is men in contact met de onzienlijke wereld en wie dat niet doorleven kan, mist het edelste wat in den mensch is. Als voorbeeld daarvan kan dienen de „Vie Harpzang”, van J. van den Vondel:

Och! straf me niet in uwen toren,
Noch leg me mijne schuld te voren,
In uwe gramschap, lieve Heer!
Ontferm u mijns; ik leg ter neder,
Ter dood toe krank; genees me weder!
Mijn beenen siddren meer en meer.

Mijn ziel is vol ontsteltenissen;
Help God! hoe lang zal ze U nog missen?
Och! keer uw aanschijn toch naar mij,
En ruk mijn ziel uit zooveel strikken,
Maak mijnen geest van alle schrikken
Des doods door Uw genade vrij.

Want niemand, daar de dooden leggen,
Weet prijs en eer van U te zeggen;
Wie looft U in den helschen kuil?
Ik ging in arbeid van al 't stenen,
'k Zal nacht op nacht in 't bedde weenen,
En wasschen het, terwijl ik huil.

'k Zal 't bed met tranen overspreien,
Mijn oog is rood en blind van schreien;
Van hartzeer werd ik grijs en oud,
Om zooveel haters, die mij pramen.
Nu wijkt, vertrekt van mij al t'zamen,
Gij, die van recht noch regel houdt!

Want mijn gekerm kwam God ter ooren;
Gods goedheid wou mijn beë verhooren;
Mijn smeeken ging Hem aan het hart.
Dat nu, zoo menige als mijn haten,
Verbaasd en schaamrood 't veld verlaten,
En haastig vliën, van schrik benard.

Al kan ieder zoo tot een gebed komen, toch is er verschil tusschen dichters en dichters. Het eerste verschil is de uiterlijke vorm, het rhytme. In alles is rhytme, al bemerken we het niet altijd. Veel rhytme ligt er in den gang der dagelyksche dingen en in de gewone spraak ligt dat rhytme al meer naarmate de gelegenheid en plechtigheid dat noodig maken. De oude volksredenaars, die duizenden in vervoering wisten te brengen, dankten hun macht aan het rhytme. Rhytme is een herhaling van klemtoon op verschillende zinsafstanden en zonder dien klemtoon zou het aanhooren van eene rede een displeizier worden. Ook in gewoon proza ligt rhytme. En dat niet alleen naar den vorm, ook naar den inhoud. Ten bewijze hiervan diene het volgende gedeelte van het oud-Fransche 11e eeuwse „Roelandslied”, waarin de doodelijk gewonde Roeland in de passen van de Pyreneën tot driemaal toe tracht zijn goede zwaard tegen de rotsen te breken, opdat het niet in handen van de Saracenen zal vallen. Hoewel hij het driemaal toespreekt, wil het niet breken. Dan legt hij het onder zich en sterft:

„Roland s' aperçoit qu' il ne voit plus. Il se dresse sur ses pieds et s' évertue tant qu' il peut, mais son visage est sans couleur. Une roche est devant lui: de douleur et de colère, il y frappe dix coups de Durandal. L' acier grince, mais sans se rompre ni s' ébrécher. Le preux dit: „Sainte-Marie, aidez-moi! Ah! ma Durandal, si bonne et si malheureuse! etc.” Roland frappe sur une roche de sardoine. L'acier grince, mais sans rompre ni s' ébrécher. Quand il voit que l'épée demeure intacte, il commence à se plaindre lui-même: „Hélas!

ma Durandal, que tu es claire et flamboyante au soleil! etc." Roland frappe sur une roche grise. Il en abat plus que je ne saurais vous le dire. L'acier grince sans se tordre ni se briser. L'épée ressort contre le Ciel. Quand le comte voit qu'elle demeure intacte, il la plaint bien doucement en lui-même: „Ah! ma Durandal, que tu es belle et sainte! Que tu enfermes de reliques dans ta garde dorée! etc."

De poëzie heeft een bijzonder gezuiverd en verfijnd rhytme, dat de taal hooger opheft en meer tot het gemoed doetspreken. Men heeft het rhytme trachten te verklaren en de Duitsche geleerde Bücher heeft daarover een boek geschreven, waarin hij o.m. zegt, dat de behoefte aan rhytme ontstaan is om den arbeid te vergemakkelijken. Bij den arbeid is rhytme noodzakelijk. Op de afbeeldingen, welke men gevonden heeft van oud Egypte, ziet men bij het vervoer van de reusachtige steenblokken voor den bouw van de pyramieden, steeds de man met het muziekinstrument, om de maat van den arbeid aan te geven. Toch lijkt de bewering, dat rhytme ontstaan is uit den arbeid, de zaak op zijn kop zetten en veel blijft hierin onverklaard. Al staat ons verstand er dan ook bij stil, intuïtief weten we wat rhytme is. Overal waar het is, voelen we ons meegaan. Het is als een symbool van de oneindigheid. Uit de poëzie spreekt de gang van de oneindige wereld.

Er is verschil tusschen dichters en dichters; niet alleen in den uiterlijken vorm, van maat, rijm en rhytme, maar ook in diepte van gevoel. Een dichter als Vondel voelt heel diep en uit zijne diep gevoelde menschelijke beweegredenen in schoonen vorm. In het zooeven geciteerde gedicht van hem zien we een mensch, die zich in diepe ellende voelt. We zien den ouden Vondel daar worstelen in 't donker van zijn vertrek. Wat is er gebeurd? Hij had zich door spaarzaamheid, eenvoudigheid en deugd een rustigen ouden dag verzekerd. Een van de kinderen, voor wie hij zich veel heeft moeten ontzeggen, zijn oudste zoon, heeft niet willen deugen, maar zijn eigen geld er doorgebracht en bovendien nog vele schulden gemaakt. Voor de schande moet die zoon overhaast

naar de Oost en vader zal de schulden betalen. Daar staat de oude nu, in de ziel getroffen van alle zijden, in zijn ouderdom beroofd van alles, afhankelijk van de genade van de groote heeren en aangewezen op een baantje, dat hem niets geeft voor zijn geest. En toch vloekt hij het lot niet, maar put kracht in het gebed. Als we dat alles weten, dàn pas kunnen we ten volle meevoelen, hetgeen het gedicht uitdrukt.*) Hieruit blijkt dus tevens het nut en de waarde van de bestudeering der gewone letterkundige geschiedenis. Daaruit spreekt ook het belang van het letterkundig onderwijs, dat de richting aangeeft om beter te kunnen leven. Daaruit kan men kracht vergaren voor het innerlijke leven.

Het draagt er veel toe bij om ons innerlijk leven te verdiepen, als we kennis nemen van hetgeen groote menschen vóór ons innerlijk hebben doorleefd, in moeite en smart, maar ook in vreugde. Men leert ook de schoonheid van een dichtwerk beter zien, verstand en æsthetisch gevoel ontwikkelen. Toch ligt er een gevaar in het æsthetisch zien, als men dit begrip te uiterlijk opvat. Men moet gedichten niet alleen „mooi” vinden, want dan worden hun innerlijke schatten niet geheel ontgonnen. Voor ons moet het ethische, het innerlijke gemoedsleven het hoogste blijven. Wij moeten naspeuren het hooge, goede, edele en rein menschelijke van die gedichten, ter verheffing van de menschelijke ziel. Wij zullen daarbij gestaald worden voor eigen moeijikheden. Vooral daarop moet men aansturen bij het onderwijs.

Wij hopen in het vervolg aan te toonen, dat de letterkunde kan zijn de beste school voor het leven, al lijkt dit niet zoo voor gewone practische menschen; dat in de letterkunde

*) De Vle Harpzang is een van „Koning Davids Harpzangen”. Vondel vond in genoemde moeielijke periode van zijn leven troost voor zijn gedrukt gemoed in het boek der Psalmen en koos daaruit zijn stof. Zijn harpzangen zijn niet direct vertalingen, maar bewerkingen daarvan. Hij voelde zich in de stemming van den dichter en vond een uiting voor zijn gevoel in zijn eigen taal.

leeft het diepste wat in de menschelijke ziel is geweest. Met niet veel feiten zullen wij komen, maar met de gedachten en gevoelens, om het bruikbare goede en edele daaruit te puren, al zal het vaak moeilijk zijn, zich te verplaatsen in mogelijkheden van zoo lang geleden.

We beginnen met de middeleeuwen, waarin vooral de intuïtie zooveel zuiverder werd beleefd dan nu. De middeleeuwsche mensch leefde meer met God in het wereldgebeuren. De onzienlijke wereld had voor hem grootere werkelijkheid. Zijn intuïtieve kracht was zoo sterk omdat hij in voortdurend contact stond met het oneindige.

Dan komt de Renaissance, waarin die samenhang weggaat en individualisme en rationalisme optreedt. Daaruit ontstaat weer het hernieuwd classicisme der 17e eeuw, wat uitkomt in de groote treurspelen en grootsche gebouwen.

In de 18e eeuw herneemt de romantiek haar rechten, waaruit in de 19e eeuw het realisme en naturalisme groeiden, totdat men ten slotte in onze dagen is gekomen tot een inkeer in zichzelf en afkeer van het uiterlijke.

Al die stroomingen, welke niet zoo naast elkaar gaan, maar in en door elkaar vloeien, zullen wij trachten te doen verstaan. Ondanks de verschillen ligt er een diepe eenheid in, welke meer bindt dan de verschillen scheiden. Men moet leeren zien datgene wat de ziel is geweest van de poëzie van alle eeuwen, wat het leven door alle eeuwen heen beheerscht heeft. Immers

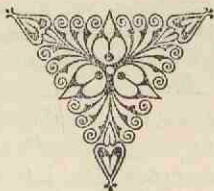
Fugatisch schrijft de wereld naar het einde.
De godheid speelt de toetsen van 't klavier,
Uit wolkt de daav'ring tot in 't verst revier,
En rhythmisch voegt zich de ademtocht van 't zijnde.

Ik, die gestadig op die golving delnde,
Grijp soms heel stil naar 't verlucht brevier,
Boek van mijn ziel, waar ik met fijn versier
In dicht en teek'ning 't eigen zelf onlijnde.

Maar eens als 's werelds hooglied polyphonisch
Zich opgroept tot orkanen, die dæmonisch
De zwalping zweepen die mij houdt bekoord:

Wèg dan 't lief boek van zoet-verdroomde uren,
Nieuw rythme rijst uit ongedoofde vuren,
En 'k stuw de fuga mee naar 't laatst akkoord.

Het is als een symphonie, die van begin tot einde door-
duurt; een leven, dat door allen heenleeft en waarvan wij
zullen meestemmen het laatst akkoord.

II. DE LETTERKUNDE VAN DE MIDDELEEUW- SCHE STANDEN: RIDDERS, GEESTELIJKEN EN BURGERS.

DE middeleeuwen kenmerkten zich door drie standen, adel, burgers en geestelijken. Die standen waren echter niet zoo gescheiden als de kasten van Indië, maar kwamen vaak tot vrijsterke samenwerking. Vooral bestond er veel aanraking van den hooger en adel en de geestelijkheid met de rijke patriciërs in de steden. De ridderpoëzie vond men niet alleen in de burchten der ridders maar ook in de rijke praciërwoningen. Toch onderscheidt men in die poëzie een ridderlijk, burgerlijk en geestelijk ideaal.

Het ridder-ideaal. De ridderpoëzie stamt uit Frankrijk. Reeds bij de oude Germaansche stammen was 't de gewoonte, de helden te bezingen en in liederen te verheerlijken. Van zulke heldenliederen zijn met name in Neder-Duitschland, Denemarken en Scandinavië resten bewaard. De oude Franken waren ook van Germaanschen stam en woonden oorspronkelijk bij de Main. Zij vielen in het oude Gallië, overwonnen de Galliërs en vormden spoedig de kern van het Frankische rijk. Zij bezaten in de 7e eeuw en later ook van die heldenliederen. Nu vinden wij bij hen, omstreeks het jaar 1050, zeer lange heldendichten van duizenden versregels dikwijls, welke, naar Gaston Paris meent, uit die kleine heldenliederen gegroeid zijn, of waarin tal van kleine gedichten zijn verwerkt. Bédier echter beweert, dat ze lang na den bloei dier kleinere gedichten uit kronieken in kloosters gemaakt zijn. Hoe het zij, ze waren er en hielden in zich twee belangwekkende

punten, die de kiem van hun gansche ontwikkeling vormen. Van Clovis af namelijk streden de Frankische koningen tegen de heidenen. Eenerzijds tegen de heidensche Saksen en anderzijds tegen de Saracenen of Mooren van Spanje. Maar zij hadden ook te strijden tegen hunne leenmannen om de macht van het rijk. Zoo dient het Frankische epos ter verheerlijking van de eenheid der Christenheid en van de Frankische koningsmacht.

De belangstelling en het geestelijk leven maakten in dien tijd een grootsche ontwikkeling door.

De idee der ridderschap, haar oorsprong vindende in 't Germaansche gebruik om den strijdbaren jongeman met schild en speer te begiftigen, had een groep vrije menschen geschapen, die in hun sterke, eenzame burchten woonden en daar met de om hen heen verzamelde mannen en knapen, kleine staatjes in den grooten vormden. Het was bij hen een eeuwig leven van vechten en het bezingen van moed en eergevoel, en de verhalen van de van ouder op voorouder bestaande veeten vonden weerklink in hunne gemoederen. De vestiging van een centrale koninklijke macht, de strijd om de eenheid des rijks bracht echter op den duur andere moreele gevoelens met zich mede. Men kreeg verplichtingen tegenover mederijksgeenooten, voornamelijk leenverplichtingen, die op een moreelen grondslag berustten. Dat bracht reeds eenige verzachting in die gemoederen.

Een tweede element kwam in nog sterker mate de gemoederen verzachten, namelijk de in 1096 beginnende kruistochten, welke verband brachten tusschen Noord en Zuid en aanraking gaven met de Oostersche beschaving.

De oudste gedichten zijn nog onvervalscht Germaansch. Omstreeks 1050 beginnen de Chansons de geste, de Karelromans (een roman was toen een verhaal in poëzie, thans in proza). In die verhalen, welke alle een min of meer geschiedkundigen grond hebben, groepeerde zich alles om Karel

den Groote. Die verhalen zelve zijn vaak veel ouder, uit den Merovingischen tijd, maar de namen van die vroegere vorsten verving men veelal door dien van Karel den Groote en bracht het geheel over in den Karolingischen tijd. Karel de Groote was de heldenfiguur bij uitstek. Hij was de verpersoonlijking van de twee groote idealen, die voortaan de ridderschap bezighielden: het koningschap en de bestrijding der heidenen. De zedelijke plichten, die zij den ridders oplegden, waren eenerzijds den leenheer trouw te zijn, anderzijds vroom en rein te leven en voor het geloof zijn leven te offeren. Daarbij kwamen dan verder nog eerlijkheid, hoffelijkheid, het beschermen van weduwen en weezen, en andere plichten. Men ziet in den loop der tijden de zedelijke kracht der ridderpoëzie groeien.

Het Roelandslied (1) verhaalt hoe de achterhoede van Karel's leger, op den terugtocht van de overwinning op de Saracenen, in de Pyreneën door verraad wordt overvallen, waarbij de dappere Roeland en vele ridders met hem sneuvelen.

In de „Vier Heemskinderen" (2) komt de strijd van den koning en zijne vazallen om de macht uit. Een van de vier zonen van Haymijn, Reinout van Montelbaen, wil zich niet onderwerpen, maar wordt ten slotte toch overwonnen. Dan moet hij Beyaerd, zijn edel ros, offeren.

De Chanson des Lorrains, de roman der Lorreinen (3) verhaalt van twee van die groote vazallengeslachten, die eeuwen met elkander in oorlog waren.

Het karakteristieke van die werken is, dat ze ons brengen in een cultuurtoestand, die uiterst ruw en oorspronkelijk is. Het is een sombere tijd, zelden dringt er een zonnestraal in door. Het is als leeft men mee in die sterke burchten, met hunne dikke muren, waarin het leven zwaar en somber moet geweest zijn. Het is altijd maar vechten en 't edelste gevoel is slechts de onvoorwaardelijke trouw jegens koning en godsdienst tegenover den onverzoenlijken haat jegens de

vijanden daarvan. De vrouw, ook de edelvrouw, is daarin nog de slavin van den man, zij wordt nog getrapt en geslagen en bij de haren gesleept.

Eigenaardig bij dat alles is 't kinderlijk geloof van diezelfde woestelingen, dat hoe naïef ook, toch een lichtje is in dien ruwen tijd. In het Roelandslied houden de engelen de wacht, men bidt tot God om de zon te doen stilstaan: dat gebeurt als in de dagen van Jozua en men achterhaalt en verslaat de vijanden. Dit soort geloof, zoo innig en vroom, doet reeds zien, dat daarvoor een schooner bloei is weggelegd.

Al spoedig kan er dan ook een ontwikkeling van de moraal waargenomen worden, namelijk in de Arthur-romans (4), chansons of contes d'aventure, sedert ongeveer 1150. Zulk een jaartal geeft natuurlijk een vrij willekeurige grens. Ongetwijfeld waren er toen nog ouderwetsche dichters, die de Karel-romans mooier vonden, maar als geheel had die stof toch afgedaan.

De Arthur-romans betreffen alle koning Arthur. Men weet met zekerheid slechts van hem, dat hij een legeraanvoerder der Britten was. De Britten waren een Keltische volksstam, die, van de Romeinsche heerschappij vrij geworden, zich wilde handhaven op de Britsche eilanden tegen de aanvallen der woeste Picten van Schotland. Zij riepen daartoe omstreeks 450 de hulp in van de Germanen van Sleeswijk-Holstein, de Jutten, Angelen en Saksen. Die hulp strekte zich echter wat verder uit, dan de bedoeling was. Want toen de Germanen, van hun woeste streken overgestoken, den rijkdom van het Brittenland zagen, trachtten ze op hun beurt de Britten te onderwerpen. Een van de legeraanvoerders der Britten in dien strijd ($\pm$ 500) was Arthur. Een paar eeuwen hoort men nauwelijks van hem, totdat er in 1135 een zoo-genaamd geschiedverhaal verschijnt van 'n zekeren Geoffrey van Monmouth, de historie van de koningen van Brittannië. Daarin kwam een uitgebreide geschiedenis van koning Arthur

en de zijnen voor, waaruit eerlang de gansche historie van de Ronde Tafel groeien zou. Daaruit spreekt 'n heel andere geest dan uit de Karelromans. Het verhaalt van groote pracht en verfijning. De ridders zijn niet meer in de eerste plaats de woeste vechters, maar de ridders van gemoed. De verhouding tot de vrouwen is ook anders. Nu zijn de ridders de gedienslige slaven van de edelvrouwen, uit wier handen zij gaarne het teeken der overwinning ontvangen.

Het boek van Geoffrey beantwoordde geheel aan de gevoelens der menschen van de 13e en 14e eeuw. Het kwam in handen van de dichters en deze maakten Koning Arthur tot held van hun romans in plaats van Koning Karel. Zij spreken voortaan niet alleen van ridderlijke gevechten, maar daarnevens van wonderlijke avonturen met monsters en allerlei fantastische wezens. Dat had de aanraking met het Oosten tijdens de kruistochten geleerd. Nu geen ruwe gevechten meer, maar ridderlijke tournooien, vol kleur en praal en behendigheid. Er werd ook een hoogere wijding aan de ridderschap gegeven door het zoeken naar het Graal, den schotel van Jozef van Arimathia, waaruit, naar men zeide, Jezus het Avondmaal gebruikt zou hebben en waarin bij de kruisiging Zijn bloed opgevangen zou zijn. Die schaal was verloren gegaan en de ridders moesten ze opzoeken om ze aan de menschheid terug te geven, waarop een tijdperk van heil voor die menschheid zou intreden.

Van het Graal is evenals van de speer, waarmede Jezus doorstoken werd, bij Geoffrey van Monmouth nog geen sprake. Doch dichters, die de Arthur-sage tot grondslag voor hun heldendichten namen, hebben de historie op allerlei wijzen uitgebreid. De beroemdste van die dichters is Chrestien de Troyes, van wien verscheidene „chansons d'aventures” overgeleverd zijn, al is de Tristan verloren gegaan. Ook buiten Frankrijk werden de Arthur-romans populair, vooral in Duitschland, dat er zijn hoofdsche epos aan te danken heeft,

o.a. van Wolfram von Esschenbach. Zoo dringt de geest van het ridderwezen in heel Europa door.

Tot de uitbreidselen, die de dichters in de Britsche sage opnamen, behoorden allereerst de eindelooze schilderingen van kleeren, paarden en wapenen, de beschrijvingen van draken, reuzen en wonderen, maar vooral de graalhistorie. En in verband met dit geestelijk element ontwikkelen zich de voornaamste karakters van de Arthur-romans. De koning zelf treedt op den achtergrond voor zijn ridder Lancelot, den volmaaktten ridder, die echter om zijn overspelige liefde voor koningin Ginovere de vinder van het Graal niet zijn kan. Want het Graal te vinden is slechts voor den volkomen reinen ridder weggelegd. Volgens sommige verhalen was Perceval de bevoorrechte, volgens andere — de traditie werd gaandeweg onzeker — Galaad, Lancelot's zoon, de volstrekt zuivere.

Nu treedt ook het mystieke geloof op den voorgrond, en de mystieke zending van het zoeken naar het Graal brengt de ridders onder het schijnsel van heiligheid. De eisch van volkomen reinheid, die gesteld wordt, bewijst de hoogheid der christelijk-ethische opvattingen van de ridderschap. De graalzoekers zijn de ideëele godzoekers op aarde.

Het kinderlijke verdwijnt echter tegelijkertijd. Zulk een verfijning moest tot overbeschaving worden en de ridderschap blijkt dan over haar hoogtepunt heengeleefd. Wat kracht was en verteederd geworden was, werd verwijfdheid en omstreeks 1200 kon deze stand van menschen niet meer de eerste stand blijven, maar had zich overleefd. De figuren in de Arthur-romans raakten te zeer los van de werkelijkheid; konden geen steun meer geven aan het leven. In zoo'n geval heeft de litteratuur hare beteekenis voor het leven verloren. Dan is de tijd rijp voor een ommekeer, hoe geleidelijk die ook schijnt plaats te grijpen. — De tijd van de ridderschap is voorbij. De burgers treden op den voorgrond.

Het burgerlijk ideaal. De ridderschap is van huisuit Fransch, de burgers zijn vooral Nederlandsch, bijzonder Zuid-Nederlandsch. Vroeger had men in Vlaanderen rijke handelssteden, zooals Gent en Brugge, en de burgerij was rijk en machtig. Men wilde het geestelijke leven opheffen. Frisch als zij stond tegenover de vooze ridderschap, verklaarde zij den oorlog aan de ridderpoëzie. Zij had bij haar macht en rijkdom wel behoefte aan geestelijke verheffing, maar wilde daarbij van geen draken en gralen weten. Waarheid bovenal. Weg met de leugen.

Jacob van Maerlant (5) was de voornaamste woordvoerder in den strijd tegen de leugens der „Walsce boecken”. De burgerij wilde kennis die haar geluk kon zijn. Want dit is de middeleeuwsche opvatting, dat kennis geluk kan geven, mits zij goed wordt aangewend. Kennis toch doet den mensch dieper in de verschijnselen doordringen, die zelf weer symbolen van innerlijke waarheden zijn en den mensch dus dichter tot God voeren. Wetenschap en kennis was ondergeschikt aan den godsdienst. Het doel van die kennis was God nader te leeren kennen en ook uit religieus oogpunt bestreed men die leugengedichten. Daarom begon men allerlei Latijnsche werken over wetenschappelijke onderwerpen te vertalen.

Het heldendicht van de burgerij is de „Reinaert de Vos” (6). Dit heldendicht geeft eene voorstelling van de menschenmaatschappij onder het beeld van dieren. Het dierendicht mag naar zijn oorsprong uit Indië afkomstig zijn, en bij tal van volken populariteit genoten hebben, onze „Reynaert” is een zuiver Vlaamsch werk. (Men leze de schoone bewerking van Stijn Streuvels). Alle rangen en standen zijn er in vertegenwoordigd. De wolf is de roofzuchtige adel en de vos Reinaert is de burgerman, die maar sluw en listig moet zijn om zich tegenover adel en geestelijkheid in de maatschappij te handhaven.

De „Reinaert” is ongetwijfeld het beste product van onze middeleeuwsche letterkunde. De vos heeft onder de grooten niet één vriend, wordt door iedereen aangeklaagd, zal gedood worden en weet zich toch uit al die moeilijkheden door leugen en bedrog niet alleen te redden, maar gaat met eer overladen naar huis terug.

Toch is het ontzettend pessimistisch, te denken, dat men alleen door sluwheid en bedrog in de maatschappij kan staande blijven. Daarom is, naar wij meenen, de Reinaert het werk van een van de laatste ridderlijke dichters, die ziet, dat de wereldmacht in handen van de burgers overgaat. Hij kent die burgers niet, begrijpt ze niet en ziet bij hen slechts list en bedrog.

Maerlant daarentegen ziet list en bedrog bij de roofzuchtige ridders en laat zijn stem hooren tegen hun misbruiken. Hij roept ze nog eens ter kruistocht op met het

Kersten man! wat 's di ghescliet?
Slaepstu, hoe ne diensstu niet
Ihesum Christum dinen Here! enz.

Maar hij verschoont ook de verdorven geestelijkheid niet, doch hekelt hun hebzucht en hoogmoed. Tot de burgers zegt hij: zoekt je weg bij recht en waarheid, dat is de echte burgerroem.

Het forsche geluid van Maerlant zou echter niet altijd kunnen klinken blijven. Wat in hem een brandend vuur geweest was, bleef na hem slechts smeulen. De menschen, die hij tot hoog zelfbewustzijn gewekt had, waren voor zijn ideeën nog niet rijp. Maerlant's hooge moraal werd vergeten en de burgermans-moraal van Jan Boendale en anderen kwam er voor in de plaats. De ethische opvatting omtrent kennis en wetenschap wordt steeds meer in een intellectualistische richting gedreven. De middeleeuwsche burgerij is in de 14e eeuw te zeer een gevestigde stand geworden. Haar

krachten zijn dan niet meer toereikend voor de taak, die Maerlant haar had toegedacht.

Ook andere landen hadden hun Maerlant. In Frankrijk was 't Rutebeuf, een man van nog sterker menschelekheid dan zijn Vlaamsche geestverwant, omdat hij in zijn jeugd een zondig bestaan had geleid en op later leeftijd den zegen van den geestelijken inkeer leerde kennen. Toen ging hij het Kruis prediken, daarbij koningen noch heeren of geestelijken sparend.

In Engeland kan men wijzen op William Langland, die weliswaar een eeuw later leefde, doch naar den geest in denzelfden gedachtenkring behoort. In zijn „Visioenen” trekt de gansche wereld langs zijn oog. Maar de figuur, die onder alles het sterkst spreekt, is Piers Plowman, Pieter Ploeger, de werker op den grond, die geduldig is en volhardt. De man, die vol geweten en rede is, van wien niemand weet, doch die allen draagt en voedt. De vergetene, die de beste schatten der aarde — en des hemels — bezit. In hem is alles waarheid en ernst en voor die twee gloeit de dichter van vuur. Hoe dicht staat deze denker van het roerige Engeland der 14e eeuw bij onzen Maerlant — en hoe ver van den Reynaert-dichter!

Het geestelijk idéaal. Naast den adel en de burgerij had men in de middeleeuwen een derden stand, de geestelijken. Het is bekend, dat de Katholieke kerk in de middeleeuwen verteerd werd door veel strijd niet alleen, maar ook door veel misbruiken der hooge geesteljkheid, waartegen Maerlant en anderen reeds gesproken hadden. Het voornaamste geestelijke leven kwam uit de kloosters en ook wat er aan geestelijke letterkunde geschreven is, kwam van daar.

Het kloosterwezen dateert uit den ruwen tijd. De eerste kloosters van Egypte zijn van omstreeks 300, en een paar eeuwen daarna vindt men ze ook in West-Europa. Zij stonden oorspronkelijk met de hiërarchie in weinig verband. Zij waren bestemd voor een leven van overpeinzing en geestelijken inkeer. De kloosterlingen legden den nadruk minder op de

leer, dan op de praktijk van 't leven. Waren zij oorspronkelijk, los van de kerk, voor zichzelf of voor de maatschappij werkzaam, langzamerhand trachtten zij toch ook op het kerkelijke leven invloed uit te oefenen, vooral toen zij de vele afdwalingen van de hooge geestelijkheid zagen, waarvan de overdaad en weelde, de gierigheid en hebzucht groot geworden waren. Zij trachtten het tekort aan geestelijke leiding te verhelpen en hun invloed op het zedelijk leven was groot.

Allereerst waren het de Begijnen of Begharden, geen bepaalde kloosterorden, die aanstuurden op een leven van armoede, soberheid en eenvoud. Zij streefden in de maatschappij zelf die idealen na, behielden hun bezit en konden in de wereld terugkeeren. Als stichter van die richting noemt men 'n zekeren Lambertus Beghe, die in de 12e eeuw leefde en zich deed kennen door z'n innigheid, z'n vroomheid en eenvoud. Hij kreeg een grooten aanhang en het is bekend, dat bijv. in Straatsburg niet minder dan 40 begijnhoven geweest zijn. Ook in de zuidelijke Nederlanden, altijd een middelpunt van godsdienstig en vroom leven geweest, was de invloed der Begijnen groot en zij zuiverden maatschappij en kerk van vele zonden. Daarnaast ontstonden in de 12e en 13e eeuw andere richtingen, wier doel zuivering der kerk was, zooals de Waldenzen, Albigenzen, enz., die min of meer als ketters beschouwd werden. In den boezem der kerk kwam ook een ontwaking en een streven naar dieper, inniger leven. De orden der Franciscanen en Dominicanen ontstonden. Het was alles één sterke geestelijke beweging, die vele gemoederen aangreep en die, vooral door de Begijnen, in de Zuidelijke Nederlanden en het Rijnland het sterkst was.

Daar heeft dan ook de geestelijke litteratuur gebloeid. Allereerst de levens der heiligen en daarnaast de visioenen der heiligen, verhalen van heiligen, die gezien hadden in de geheimen Gods, die de belooningen en straffen gezien hadden in hemel en hel. Verder de legenden, vooral de Maria-

legenden, roerende getuigenissen van dat ééne onverwelkbare wonder in den mensch, grooter dan alle wonderen, die de middeleeuwsche geest zich scheppen kon: den inkeer.

Doch het klaarste teeken des tijds, dat uit die litteratuur naar voren komt, is de mystiek. Mystiek is het onmisbaar bestand-deel van elken godsdienst, het is een onafscheidelijk element daarvan, omdat het wezen van den godsdienst dit is: dat de mensch, zich de genade Gods bewust geworden zijnde, tot zijn oorsprong tracht terug te keeren en God te benaderen. De mystiek komt het sterkst uit bij die menschen, die zich niet tevreden kunnen stellen met een verstandelijke godsvereering alleen, maar in heel directe aanraking met God willen leven. De mystiek is de kunst, het directe besef van den godsdienst.

Omdat het lichaam hinderlijk was voor de directe aanraking met God, ging men het lichaam bestrijden tot verkrijging van reinheid van het gemoed; men geeselde en kastijdde het lichaam en wijdde zich aan ascese. Naarmate de mysticus meent dat de geest zich van het lichaam bevrijdt, wordt zijn verrukking grooter; hij komt in extase. Hij wordt visionair. Daarvan is zooveel in de poëzie en het proza van de middeleeuwen opgeteekend, omdat het godsdienstig leven toen zoo sterk was. Zonder eenige mystiek is wel geen godsdienst denkbaar, maar als we bedoelen de mystiek in de middeleeuwen, bedoelen we daarmede een tot het uiterste gedreven zucht tot schouwen Gods.

De eerste van de mystieken der middeleeuwen was Bernard van Clairveaux (7) uit de 12e eeuw, van de Cisterciënzer orde. Hij is de theoretische mysticus en werkte in het klooster te Citeaux in Frankrijk. Zijn leer verbreidde zich over Duitschland en Nederland. Hij keurt kennis niet af, doch het moet zelfkennis zijn, die leidt tot ootmoed, de bron der deugd. In die jaren waren er ontzaglijk veel Cisterciënzerkloosters en daar hooren we van vele mystieken, ook vrouwen, o.a. Hildegard van Bingen, Elizabeth van Schönau; en vooral

Hadewych (8) uit het klooster Cantimpré in Noord-Frankrijk, heeft geschriften nagelaten vol van mystieke extase.

De geestelijke vader van de Duitsche mystiek is Meester Eckehart (9), geboren ongeveer 1260, later o.a. prior van een klooster in Thüringen en leermeester aan de Dominicaner school te Keulen. Zijn leer was niet in alle opzichten met de kerkleer in overeenstemming en al verdedigde hij zijn werken, hij kon niet verhinderen, dat zij kettersch genoemd werden. Hij schreef een practisch systeem van mystiek, waarin hij de verhouding tusschen God en den mensch uitwerkte. De weg om de ziel met God te vereenigen is de dienende liefde. Deze gaat vóór de extase. Hij zegt, wanneer 'n mensch zich in een oogenblik bevindt van de hoogste extase en hij vindt gelegenheid een zieke te helpen met sterkende spijs, dan zal hij dat eerst moeten doen. Eckehart maakt de mystiek niet los van het leven, maar wil de menschen beter maken.

Heinrich Suso (10) ging veel verder dan Eckehart. Die wil den mensch ontgeestelijken. Is men door ascese geheel geestelijk geworden, dat geestelijke moet ook weg; de heele mensch moet uit den mensch wegvallen. Zijn leer komt dicht bij die van de Indiërs, die het hoogste geluk vinden in het verdwijnen in het Nirwana.

Johannes Tauler (11) komt dichter bij de menschen. Hij was, wat men zou noemen, een volksprediker, die overal rondtrok. Zijn doel was, de menschen hun gemoed te doen ontledigen van alle begeerten en voorstellingen, om, zooals hij het noemde, Jezus te ontvangen.

De voornaamste figuur van de middeleeuwsche mystiek in Nederland is geweest Johannes Ruusbroec, in 1294 geboren in Brabant. Door zijn moeder opgevoed, openbaarde zich bij hem zeer vroeg een drang naar het geestelijke. Nog zeer jong zijnde gaat hij naar zijn oom, die kanunnik was aan de St. Goedele-kerk te Brussel. Hij ontvangt daar de priesterwijding en blijft er tot z'n 60ste jaar. Dan zoekt hij

met nog enkele vrome mannen de eenzaamheid in het Soniënbosch en sticht de abdij Groenendaal. Daar schrijft hij vele mystieke geschriften en vele menschen komen daarheen om hem te hooren. Hij heeft een uitvoerig systeem van mystiek, een duidelijk sprekend document nagelaten. Ruusbroec verdeelt het mystieke leven in drie stadiën: ten eerste het werkende, ten tweede het innige, en ten derde het schouwende leven. Het werkende leven is het leven van dienende liefde en zelfverloochening. Het is de navolging van Christus. Het is voor de huurlingen Gods. Dan een opstijgen tot het innige leven, waarbij het gemoed doorstraald wordt van ongewone klaarte en helderheid en opklimt tot de eenheid der godheid. Dat zijn de trouwe knechten Gods. En dan ten derde, het schouwende leven, waarbij de persoon geheel versterft en met de Godheid samenvloeit, dat is voor de kinderen Gods. Ruusbroec is het met Eckehart eens, dat de schouwer niet het werkende leven moet nalaten.

Het mag menigeen een onwerkelijke wereld toeschijnen, de middeleeuwsche mystiek. Hoe velen onder de moderne menschen zullen niet klaar staan met woorden als „fantastisch” of „ziekelijk”! En toch ligt dit alles zoo oneindig dieper dan de oppervlakkigheid van onze dagen vermag te peilen. Wel zijn wij ver afgedwaald van die vroege eeuwen, toen zoo velen in kloosters of begijnhoven gedreven werden — en daaronder heel gewone alledaagsche menschen — alleen omdat zij de zondigheid der wereld niet konden verduren en geen bevrediging vonden buiten de innige gemeenschap met God. Het past ons niet te glimlachen over een streven zóo hoog, dat onze tijd nauwelijks zijn waarde schijnt te kunnen beseffen. Liever moeten wij ons eerbiedig afvragen, of wij in dit middeleeuwsche denken niet een diepere waarheid benaderen dan in veel redeneeringen van heden. Zoo ergens, dan betaamt ons deemoed tegenover de oude mystici. En door dien deemoed zullen wij ons rijker schat verwerven dan door

ongerechtvaardigde hooghartigheid. Want niets schijnt zoozeer in staat om hoopvolle gedachten te wekken omtrent de bestemming van ons menschen als juist dit ééne: dat de menschelijke geest eenmaal geroepen is geweest om deze diepten der mystiek te ontwaren.

Een beeld van de mystiek in de werken van Ruusbroec, geeft het volgende citaat uit „De chierheit der gheesteleker Brulocht” of het geestelijk huwelijk, dat handelt over de wijze waarop de ziel zal komen tot de eenheid Gods.

„Wanneer de zon des hemels komt in het hoogste punt, dat zij kan bereiken, dat is in den Cancer, dat is in de Kreeft, omdat zij niet hooger kan komen, maar achteruit begint te gaan, dan is de hitte het grootst van het geheele jaar. En de zon trekt op de vochtigheid, en het aardrijk wordt het droogst en de vrucht rijpt het meest.

Zoo ook, wanneer Christus, de goddelijke zon, in onze harten zich het hoogst verheft, dat is boven alle gaven, en troost, en zoetheid, die wij van hem kunnen ontvangen, zoodat wij op geen lust, die God in onze harten stort, gaan rusten, hoe groot deze ook zij, en wij dan ons zelf hebben overwonnen en altoos naar binnen ons keeren, zooals te voren is aangetoond, met ootmoedigen lof en innigen dank tot denzelfden grond, waar alle gaven uit vloeien naar de behoefte en de waarde der schepselen; dan staat Christus, en heeft de hoogste hoogte bereikt in onze harten en Hij wil trekken naar zich alle dingen, dat zijn alle onze krachten.

Wanneer dus de lust en de troost het minnende hart niet kunnen overwinnen en hinderen, maar dit allen troost en alle gaven wil voorbij gaan, opdat het dengene vinde, dien het bemint, dan ontspringt hier de derde wijze der innerlijke oefeningen, waarmede de mensch wordt opgeheven en gesierd, in zijne aandoening en in het laagste deel van zich zelf.

Het eerste werk van Christus en het begin van deze wijze bestaat hierin: God trekt het hart en de begeerte en alle krachten der ziel opwaarts ten hemel, en eischt, dat zij zich vereenigen met Hem en Hij zegt in den geest tot de harten: „Gaaf uit u zelven tot mij, naar de wijze dat ik u trekke en oproepe”. Dit trekken en dit oproepen kan ik niet bewijzen aan grove en ongevoelige menschen; maar het is een innerlijk hartenood en oproepen tot zijne hooge eenheid. Deze innerlijke uitnoodiging is voor het minnende hart genoegelijk boven alle dingen, die het ooit gevoelde, want hieruit ontspringt een nieuwe wijze en eene hoogere oefening.

Hier ontluikt het hart in vreugde en in begeerte, en alle aderen liggen open en alle krachten der ziel zijn bereid, en begeeren dat te volbrengen, hetgeen werd geëischt door God en door zijn eenheid”.

Dat die mystiek er geweest is, is de adelbrief van de middeleeuwen.

III. HUMANISME EN RENAISSANCE. DE HARMONIE DER GEESTELIJKE VERSCHIJNSELEN. VRIJHEID EN DWANG. KLANKEN EN RHYTHMEN.

BIJ de behandeling van de middeleeuwen vonden wij gelegenheid te wijzen op de hoogtepunten in dien tijd, perioden van geestelijken bloei. Het is duidelijk, dat daarop een tijd moest komen van verwelking en achteruitgang. Achteruitgang althans van het persoonlijk element in de poëzie. De kunst wordt oppervlakkiger, gemakkelijker, bevattelijker en zij kan dus een grooter publiek bereiken. Hierdoor heeft het overgangstijdperk, dat de vroege middeleeuwen met den nieuwen tijd verbindt, naast een ongelukkigen ook een goeden kant. Er treedt een tijdperk in van geestelijke democratie, waartegen de reactie van een aristocratische beweging als het Humanisme later des te sterker afsteekt. Een kunstvorm, die in Noord- en West-Europa veel bewondering vindt, is die der allegorie. Men kiest den vorm der abstractie om het persoonlijk element zooveel mogelijk te elimineeren. Het begint met de Roman de la Rose, waarvan Guillaume de Lorris in 1230 de eerste 4000 versregels schreef en Jean de Meung in 1270 de verdere 15000 (reeds in plm. 1300 in 't Nederlandsch vertaald). Dit werk, waarin de strijd tusschen liefde en rede wordt behandeld, stelt als het ware symbolisch de éénwording der drie middeleeuwsche standen voor: de vorm is die van den ridderroman, de inhoud is grootendeels burgerlijk-didactisch en de geest is sterk mystiek. De allegorische dichtvorm wordt aangegrepen door de Rederijkerskamers („puys”), lichamen waar men te zamen de kunst beoefent en haar

dus met geweld van het persoonlijk element tracht te ontdoen. Nu gaat ook de tooneelkunst, de voor velen bestemde sociale kunst bij uitstek, bloeien. Al is zij uit den kerkdienst ontstaan (mysterie- en mirakelspelen), al ras treedt daarnaast het wereldlijk tooneel, en vooral het allegorische drama, dat den strijd tusschen goed en kwaad vertoont. Eerst als de politiek zich op het tooneel gaat uitspreken, ziet men gaandeweg het persoonlijk element terugkeeren. Dat vindt dan een sterken steun in de nieuwe beweging van Humanisme en Renaissance, die zich van uit het Zuiden baanbreekt, waar de middeleeuwen reeds lang ten onder waren gegaan.

In Italië was het verval op alle gebied misschien het grootst geweest, in de eerste plaats door den Keizerlijken- en Pauselijken strijd, die telkens het land verwoestte. Geen van de partijen kon ten slotte de overwinning behalen en de langzamerhand machtig geworden steden gingen over hun eigen lot heerschen. Dat was de noodzakelijke voorwaarde voor een herleving. De rijke steden als Milaan, Venetië enz., voerden heerschappij over hun eigen gebied en vestigden bovendien nog koloniën, zooals b.v. Venetië en Genua. Zij vormden hertogdommen en republieken en die Italiaansche republieken werden brandpunten van kunst en beschaving. Dáár kon de nieuwe bloei van de Renaissance en de Humaniteit welig opschieten. Die steden konden hun volle kracht ontplooien, zij voelden, dat het ging om hun eigen roem en eer.

We komen nu ook in 't tijdperk van de groote ontdekkingen. In de eerste plaats van het kompas, van zoo'n buitengewoon groot belang voor de scheepvaart, en dus den rijkdom, van die steden. Daarbij kwam de uitvinding van de boekdrukkunst, die groote geesten met elkander in verbinding bracht.

In die rijke Italiaansche steden vormden zich al spoedig aanzienlijke geslachten tot cultuurcentra en de weelde en pracht lokte de kunstenaars naar de hoven. Dat alles werkte mee om 'n nieuw gebouw op de puinhoopen van 't oude op te trekken.

Het nieuwe gebouw was allereerst het Humanisme. Men zegt altijd, Humanisme is de herleving van de klassieke oudheid. Men moet echter weten, hoe men die definitie moet beschouwen. Want ook in de middeleeuwen was men de klassieke oudheid niet vergeten. In de R.-K. kerk stond de Grieksche wijsgeer Aristoteles in hooge eere; en naast de Arthur-romans had men verhalen van Achilles, den held van Troje, en Æneas, den voorvader van de Romeinen. Wanneer men echter in de middeleeuwen iets aan de klassieken ontleende, dan werd dat pasklaar gemaakt voor den tijd waarin men leefde. In de bewerking van den middeleeuwschen dichter werden de Grieksche en Romeinsche helden middeleeuwsche ridders, met harnas en wapenen en levensgewoonten als in de middeleeuwen. Alles kreeg een middeleeuwsche kleur. Nu ging men ze kleuren in de Grieksche en Romeinsche kleur. Daarbij kwam de nationale trots van de burgers der Italiaansche republieken. De inwoners van Florence b.v. hadden 't gevoel, dat ze geheel met de middeleeuwen hadden gebroken. Zij voelden zich de directe nazaten der oude Romeinen.

Ook op godsdienstig gebied kwam verandering. De Katholieke kerk had in de middeleeuwen alles beheerscht. Daar maakte men zich meer en meer los van, werd eigen heer en meester, men vormde zelf nieuwe staten en zocht nu naar voorbeelden in het verleden van het antieke Rome. Men wilde niet meer uitsluitend zien door de bril van de Katholieke kerk. Men ging uit naar de grootste der republieken, het machtige Rome van den ouden tijd. En het was den Humanisten niet voldoende een uiterlijk beeld daarvan te vormen, men wilde zich de beschaving, den geest en het wezen van het oude Rome eigen maken. En dien geest wilde men putten uit de litteratuur, de geschriften van de oude dichters en schrijvers. In de eerste plaats van de oude Romeinen. Maar de Grieken voegden er zich spoedig bij.

De Grieksche beschaving was het langst staande gebleven

in Byzantium, de oude hoofdstad van het Oost-Romeinsche rijk, het latere Constantinopel. Toen het oude Griekenland door twisten werd verteerd, waren vele Grieksche geleerden naar Byzantium uitgeweken. Toen echter in 1453 het Byzantijnsche rijk bezweek voor het opdringen der Turken, trokken velen van die Grieken naar Italië.

Daar bloeiden toen naast de Romeinsche ook de Grieksche kunst en wetenschap op. Dat is het Humanisme. Dat is niet alleen kunst, ook niet alleen wetenschap, maar beide moeten dienen om levende krachten te putten voor den tijd der 14e en 15e eeuw uit de klassieke oudheid, levenwekkende krachten voor de nieuwe, vrije republieken. Het Humanisme was een strooming, welke 't gansche staatkundige en maatschappelijke leven doortrok. Men wilde immers het voorbeeld van die groote, machtbewuste Romeinen navolgen? Nu was er voor den Romein niets hoogers denkbaar dan het Romeinsche burgerschap. Dat gaf rechten, maar ook plichten. En 'n Romein had een hoog besef van plicht. Deze gevoelens nu moest men overnemen en daarvan moest het geheele ethische leven doortrokken worden. En dät het Humanisme het leven der menschen doortrok, was ten koste van het Christendom. Het Humanisme toch droeg een sterk heidensch karakter en dat is zoo gebleven tot de 16e eeuw, tot de hervorming. De hervorming bracht een vernieuwing en verdieping van het godsdienstig leven, middellijk ook in de Katholieke kerk.

De middeleeuwen zijn het tijdperk van organischen samenhang. Men had de standen, de gilden en de kerk, organisaties, die het geheele leven beheerschten. Als men later de Rederijkerskamers krijgt, is die macht der organisatie nog zoo groot, dat de namen van de dichters niet eens bekend zijn, omdat de roem van den dichter kwam op naam van de Rederijkerskamer, waartoe hij behoorde. Het Humanisme komt daartegen op. Men wil vrijheid, innerlijk en uiterlijk, maar innerlijk bovenal, want de mensch beschikt over zijn

eigen lot, zeide men. Geen uiterlijke omstandigheden kunnen den geest knechten. Sterke individuen treden op den voorgrond. Naast de vrijheid stelde men echter plicht. Plicht tegenover zichzelf, tegenover zijn vrienden, maar ook tegenover zijn vaderland. Die echt Romeinsche plicht hield de vrijheid aan banden. De middeleeuwer zou daarbij geplaast hebben de plicht tegenover God, en de humanist deed dat ook wel, maar niet zoo sterk. Het humanistisch levensideaal wordt uitgedrukt door het woord „deugd” (virtus), dat dus een heel andere beteekenis had dan zijn tegenwoordige, christelijk-ethische.

De vrijheid en de plicht brachten de rede mede. Want als men moest uitmaken wat in zekere gevallen plicht was, leerde men over zijn gevoelens redeneeren. Men mocht zich vooral niet door zijn gevoel van zijn plicht laten afbrengen en alzoo leerde men zijn gevoel wantrouwen, wat werd versterkt door voorbeelden uit de klassieke oudheid. Daardoor ontstond een eerbied voor de rede en het redelijk besef ter beheersching van de hartstochten.

Die rede is ook de fout geweest van het Humanisme, want zij leidde tot de uiterste consequentie van het Rationalisme, dat zoo gevaarlijk is, omdat men alles wat niet door de rede verklaard kan worden, als minderwaardig terugwees.

Voor al de kunst, waarin zooveel gevoel en schoonheid is, die niet kan beredeneerd worden, zou daaronder veel te lijden krijgen. In het begin was 't niet zoo erg, maar al meer doortrok het rationalistisch Humanisme ook de dichtkunst. Het Humanisme was ook tégen de massa, was aristocratisch, en had alleen oog voor de studie in het Latijn. Alle geleerde werken werden dan ook in die taal geschreven en het gewone volk kon ze dus niet lezen. Bovendien was het Humanisme geweldig kritisch. Kritiek en spot tegen 't oude dat te licht bevonden werd, werd als een bevrijdende weldaad verheerlijkt.

Het ideaal van het Humanisme was echter harmonische ontwikkeling. Alle krachten in den mensch moesten ontwikkeld

worden, maar in harmonie met elkander. Niet in ééne kunst of wetenschap uitblinken, maar in alle min of meer. Ook niet enkel geestelijke ontwikkeling en slecht verzorgd lichaam, alles moest harmonisch zijn, dat was het ideaal. De dichter moest midden in het leven staan, men moest wat aan zijn werk hebben, het moest nut afwerpen voor het leven. In die richting breken zich opvoedkundige denkbeelden baan.

Bekend is de school van Vittorino da Feltre, te Mantua, als een zuiver humanistische school. Zij was alleen voor de zonen van edelen en vorsten. Staande onder ijzeren tucht, werden de leerlingen opgevoed in geestelijke en lichamelijke harmonie: Grieksch, Latijn, andere wetenschappen en alle soorten van sport. Door deze wijze van opvoeden verkreeg men 'n geslacht, dat zich Romein voelde en Latijn kende vóór Italiaansch. Men kreeg een geslacht, dat gevoed was met de wolvenmelk van het oude Rome. Dat de 15e en 16e eeuw zulke groote karakters opgeleverd hebben, kwam door het Humanisme. Het trachtte de leer der classieke filosofie in praktijk te brengen.

Voor Nederland was de bekende Dirk Volkertz Coornhert (12) (1522—1590) een van de zuiverste vertegenwoordigers van het Humanisme. Hij leefde in den roerigsten tijd der Hervorming. Hij verfoeide de gruwelen van de R.-K. Inquisitie, maar ook van de Calvinisten en werd door beide partijen om beurten gevangen gezet, waarover hij vol spot schrijft, maar innerlijk onaangetast blijft.

Van groote beteekenis voor Italië was ten eerste Petrarca (13) (1304—1370). Hij is bekend door zijn Italiaansche minnepoëzie en beroemd door zijn moralistische geschriften in het Latijn. Hij vereerde zeer de oude Romeinsche schrijvers en schreef o.a. brieven aan Cicero en Vergilius. Alles zocht hij in de oudheid en legde zelfs 'n tuin aan, zooals Vergilius hem beschreven had. Hij heeft zich bijzonder verdienstelijk gemaakt voor de studie door het verzamelen van oude handschriften. De oudheid is voor hem een land van voorbeeld, verlangen en troost.

Hij ziet er de eenheid van zijn vaderland in, toen het machtig was. Dante (14) was nog Toscaner, doch Petrarca was Italiaan.

Zijn tijdgenoot was Boccaccio (15) (1313—1375), bekend om zijn „Decamerone”, doch die zelf zijn Latijnsche geschriften ver boven dat eene populaire werk stelde, dat hij voor zijn minder ontwikkelde landgenooten gemaakt had.

Florence groeide toen tot het machtige gemeenebest, dat het onder de Medici's worden zou en men was er trotsch op Romeinen te zijn. Men schreef Latijn, zooals Cicero en Vergilius het hadden gedaan. Men verzorgde bovenal ook den vorm, die in de Middeleeuwen niets waard was. Zoo ontstond de æsthetische kunstopvatting.

De beweging kwam ook in andere landen, en Erasmus (16) (1467—1536) was wel een van de beroemdsten. Hij was een typische humanist, schreef nooit anders dan in het Latijn en voelde zich geen Nederlander, maar wereldburger, individualist en classicist. Hij was op en de op aristocraat en hield het „vulgus”, de massa, van zich af. Hij was priester, maar liet zich de gelofte weder teruggeven. Hij was een zwerveling. Men vindt hem te Parijs, in Zeeland bij Anna van Borselen, in Engeland, te Leuven, in Italië en aan den Rijn. Hij stierf te Bazel. Zijn kritiek richtte hij tegen de gansche samenleving van zijn tijd. Vorsten, geestelijken en geleerden bespotten hij in zijn „Lof der Zotheid”. De eersten vindt hij ruw, de geestelijken dom, de geleerden onbehouwen. Hij schreef ook verschillende samenspraken over allerlei onderwerpen. Erasmus liet de kritische zijde van het Humanisme uitkomen.

Een heel ander man was de Franschman Montaigne (17) (1533—1592). Hij was de uiterste consequentie van de humanistische idee „ken den mensch”. Om het bovennatuurlijke bekreunt hij zich niet. Zijn hartstocht is: de mensch, de aarde, de werkelijkheid. Om den mensch geheel te leeren kennen en in de eerste plaats zichzelf, onttrok hij zich aan 't gewone leven, las veel en ging veel op reis. In zijn beroemde Essais vindt

men moraal en zielkunde, toegelicht met voorbeelden, die hij uit zijn ontzaglijke lectuur verzameld had. Vrij te staan is het eerste beginsel van die Essais. Goed te leven en goed te sterven is zijn ideaal: dat is de humanistische „deugd”. Door zijn vele studie komt hij tot de ontdekking, dat er buiten de Grieksche en Romeinsche wereld nog veel belangrijks was; hij bestudeert ook de middeleeuwen en, daar nu ook Amerika ontdekt was, ook het leven der wilde volken. Maar vooral bestudeert hij zich zelf en wordt dus psycholoog. Al begint hij als een stoïcijnsch bewonderaar der Rede, al zien we hem later als scepticus of pyrrhonist, in zijn grootsten tijd grijpt hem een hartstocht aan voor de „feiten”, de „natuur”. Hij komt tot de ontdekking, dat de menschelijke natuur van huisuit goed is en verheft zich daardoor tot een vereering der natuur. Rousseau volgde later zijn spoor en zoo ziet men hoe de kiemen van de geestelijke omwenteling der 18e eeuw in het Humanisme liggen.

Behalve Coornhert, had Nederland zijn vertegenwoordigers van 't latere Humanisme in Spieghel (18) en Roemer Visscher (19) Engeland in Francis Bacon (20). Bij Bacon wordt het diep psychologisch essai van Montaigne oppervlakkig en practisch. Van de litteraire schoonheid van den Franschen denker blijft slechts een handleiding voor het dagelijksch leven over. Doch één ding heeft Bacon voor: hij is sociaal. Daardoor wordt hij de brug naar de latere spectatoren.

De Renaissance. Wanneer men het Humanisme doet uitgaan van de wetenschap der Antieken, dan gaat de Renaissance uit van hun kunst. Toch is zij niet alleen een herleving van de klassieke kunst. Zij is een poging om de humanistische denkbeelden te verzoenen met de nationale traditie. Zij is de herleving van den antieken geest in ten deele bestaande vormen. Dat komt uit in de bouwkunst, waar men ook, naast het klassieke, rekening hield met de nationale traditie.

Van het hoogste belang is daarom in de Renaissance het gebruik van de nationale taal. Niet het Latijn komt hier op den

voorgond maar de talen der natie's. Het tweede belangrijke punt is het losmaken van de kunst van den godsdienst, die geheel de middeleeuwen door, de kunst beheerscht had. „De kunst om de kunst” ontstaat en daarmee komt het æsthetische in de kunst in de plaats van het ethische van vroeger. Toch wordt de schoonheidsgedachte niet zoo op de spits gedreven als in het laatst van de 19e eeuw; de kunst blijft vooral een sociaal iets, iets dat voor het leven moest zijn. De kunst, los geworden van den godsdienst, behoeft al het aardsche niet meer als een afschijnsel van Gods heerlijkheid te beschouwen, maar gaat het aardsche leven om zichzelf liefhebben. Men zegt: de aarde is schoon, laten wij haar genieten, en de levensvreugde wordt naar voren gebracht. De aarde is niet meer het tranendal, waar wij moeten boeten voor onze zonden, doch een oord vol schoonheid, vol vreugde over den mensch en het leven. Dat is merkbaar in de schilderkunst, aan de rijkgevariëerde kleuren, in de bouwkunst, aan den minder zwaren bouw, in de dichtkunst, aan de luchtige klanken. De vorm wordt losser. Schoone zwier komt na het innige van de middeleeuwen. De taal is niet meer alleen middel, maar ook doel: zij moet mooi zijn. Daardoor verandert de vorm geheel, er komt muziek in en het is vaak lyrische poëzie, bezingende de liefde en de blijdschap over de natuur. Men dichtte op zangwijzen en met nieuwe klanken; er komt een sterke rhythmiek in de verzen, eerst in de lyriek, weldra ook in epos en drama. Het ronde spel in de rhythmiek is het eerst toegepast in den Renaissancetijd. Bekend zijn de kunstige strofen en de sonnetten van Petrarca.

Men gaat in de leer bij Horatius (21) en Vergilius (22), maakt oden en herdersdichten met nieuwen vorm en inhoud.

Het is moeilijk den inhoud van deze poëzie uit te drukken, maar dit is de algemeene geest die de poëzie beheerscht: vreugde over het leven en vreugde over den mensch. Het leven moet genoten worden. Men aanvaardde echter nog niet de moderne opvatting, dat ook in het leelijke, het afstootende, het sombere

en het schamele leven stof voor kunst te vinden was. Daarin zag men veeleer de negatie van het leven.

Hoe anders was het in de middeleeuwen! Het was daar alles voor de Eeuwigheid, het oogenblik was niets; nu is het: laat ons het oogenblik genieten! Dit is het vooral wat in de poëzie van de Renaissance tot uiting komt.

De aarde is het middelpunt van het heelal, de mensch is de beheerscher der aarde. De mensch is het hoogste wezen. De verheerlijking van den mensch richtte zich tot de grooten op aarde. De mensch van karakter bovenal werd vereerd als een godheid bijna en daardoor werd de poëzie soms ongodsdienstig. De dichter was de grootste mensch, want hij verleende de onsterfelijkheid. Hoe zou men zich nog veldheeren en grooten herinneren als de dichter hen niet bezong? De roem is het hoogste goed en dus te leven in gedichten het hoogste ideaal. En vooral de nationale roem en het nationaal gevoel komt in de Renaissance-poëzie sterk naar voren. Sterk in Italië, sterk in Frankrijk, maar ook sterk in Nederland. De Hollanders op het eind van de 16e eeuw voelden zich Romeinen. Dat nationaliteitsgevoel uitte zich in het streven om de landstalen te maken als het Latijn. Ze te beschaven en te verfijnen.

Al dit nieuwe kwam uit in de rijke lyriek over de liefde en de natuur, roem en vreugde, maar ook in het heldendicht en het drama. In de laatste soort komen alleen de groote mannen tot hun recht en wat er in hen omgaat: groote daden, geweldige hartstochten. De gewone menschen vond men niet interessant.

Dichters in die dagen zijn de reeds genoemde Petrarca, de eerste Renaissance-dichter (door zijn Canzoniere of minneliederen), evengoed als de eerste Humanist; Michel Angelo (23), eveneens 'n genie, dat zijn gaven als 't ware maar te verkwisten had, dichter, beeldhouwer, schilder, bouwmeester, veldheer, enz.; Ariosto van Ferrara (24), bekend om zijn Orlando Furioso, „De razende Roeland”, een bewerking van de middeleeuwsche Roelandsagen, in 1503 ontworpen.

Ariosto schreef het Toscaansch van Dante en bevorderde daardoor het groeien van de Italiaansche eenheidstaal. Hij is vóór alles schilder met woorden. Hij draagt een wereld van classieke en romantische fantaziebeelden in zich, die hij naar eigen smaak herschept. Juist daardoor is hij een typisch Italiaansch Renaissance-dichter, die 'n huwelijk van nationale en classieke gedachten nastreeft. Hij beheerschte het geestelijk leven te Ferrara, dat zijn ganschen roem op kunstgebied aan hem te danken had. Want in opdracht van den hertog had hij een schouwburg gebouwd, waar hij de leiding gaf. Daarvoor schreef hij ook tooneelstukken.

Ver staat Ariosto met zijn vliegende verbeelding van den strakken Vergilius. Dichter bij dezen komt Torquato Tasso (25), met zijn heldendicht *Gierusalemme Liberata*, „Jeruzalem Verlost”. Deze volgde Vergilius ook als herdersdichter na, toen hij zijn *Aminta* liet verschijnen. De pastorale poëzie typeert de laatste periode der Italiaansche Renaissance. De grondslag der Renaissance-kunst, liefde voor het leven en de natuur, begint dan te bezwijken onder den geweldigen last van eenige eeuwen van de hoogste cultuur. Als de gemanieerde herderspoëzie eenmaal gevierd wordt, is het met de scheppingskracht van Italië voorloopig uit.

Onder Frans I begon ook in Frankrijk de Renaissance-poëzie zich baan te breken.

De humanist Dorat vereenigde in 1549 aan het Collège Coqueret een groep jongelui, die Sophocles, Æschylus, Pindarus en Homerus bewonderden. Hier treedt dus het Grieksche element op den voorgrond. De roem van Frankrijk wekte bij hen den lust om ook hun taal in klank en rythme met het Latijn en Grieksch gelijkwaardig te maken. Hun denkbeelden legde Joachim Du Bellay in 1549 neer in zijn manifest: *Défense et Illustration de la langue française*. Hier dezelfde dichtertrots, dezelfde idealen als bij alle Renaissance-kunstenaars. Hier dezelfde bewondering voor de Classieken, ten deele ook voor

de Italianen: zij zijn de voorbeelden, wier navolging Frankrijk's roem verhoogden zou.

Voor al Pierre Ronsard (26) bracht die navolging in practijk. In 1550 verschenen zijn Oden, die over de gansche wereld bewonderd werden. Tasso kwam hem te Parijs bezoeken, Maria Stuart zond hem een zilveren Parnassus, Elizabeth een diamant. Ronsard's poëzie is vol taalmuziek, want hij zocht aansluiting bij het lied en de volkspoëzie. Ronsard was overal bekend en van hem ging vooral de uitbreiding der Renaissance-ideeën naar andere landen uit. Van hem en van zijn vriendenkring, de Pléjade. Naast de Italiaansche Renaissance staat voortaan de Fransche.

Ook naar Engeland en Holland breidde de beweging zich uit. Hier waren daarvan de vertegenwoordigers o.a. in Zuid-Nederland Karel van Mander (27), Jonker Jan van der Noot (28), en ten slotte P. C. Hooft (29) in Noord-Nederland. Bij hen vindt men denzelfden dichtertrots, dezelfde taalliefde, waardoor zij het Hollandsch lieten zingen als muziek, en dezelfde levensvreugde, vrijheid en begeerte om het eigen lot te drijven. Zoo zijn zij de dichterlijke wegbereiders van den komenden tijd.

IV. DE ZEVENTIENDE EEUW. BETEKENIS DER OUDHEID. POËZIE EN NATIONAAL LEVEN. CLASSICISME.

DE zeventiende eeuw wordt gewoonlijk ten opzichte van Nederland en Frankrijk de „Gouden eeuw” genoemd. Er moet dus wel iets ongewoons aan die eeuw zijn, wil daarmede zoo’n titel gerechtvaardigd worden en bij de bestudeering daarvan springt dan ook een zeer bijzondere ontwikkeling in het oog. † Al de stroomingen van de Middeleeuwen, het Humanisme en de Renaissance, elk met een afzonderlijk karakter, komen in de 17e eeuw bij elkander, om aan het eind daarvan samen te vloeien tot het breede water van het Classicisme. Er moet heel wat gebeurd zijn om ’n samenvloeiing van zulke uiteenliggende elementen te veroorzaken. En dat is ook zoo. Het is een eeuw van bevestiging en de schijn van samengegroeidheid geeft er iets grootsch aan, vandaar de naam „Gouden eeuw”.

In de eerste plaats is het een eeuw van staatkundige bevestiging, bij voorbeeld voor Frankrijk en Holland. Frankrijk is van vele afzonderlijke deelen tot één staat geworden met een steeds groeiende macht. En ook Holland vormt een staat, die een eenheid begint te vertoonen. Overal gaat het dus naar die bevestiging toe, zoowel op staatkundig- en handelsgebied, als op het gebied van de litteratuur. Bij het begin der 17e eeuw staan de afzonderlijke elementen van middeleeuwsche volkscultuur, Humanisme en Renaissance nog naast elkaar. Honderd jaar later is er een cultuur-eenheid uit gegroeid.

In de Middeleeuwen was een eigen volksleven ontwaakt en de daarop gevolgde Renaissance had met het Humanisme dat

nationale leven niet in één slag kunnen dooden. Een rest van dat eigene was overgebleven.

In Italië, waar in Ariosto nog heel wat leefde van de oude volkssagen, sterft dat met hem uit. Maar nu is het Spanje, dat in Zuid-Europa op den voorgrond treedt. Men let gewoonlijk niet op Spanje, maar in de 16e en 17e eeuw heeft het een belangrijke rol in de letterkunde vervuld.

Spanje, altijd een conservatief land geweest, zeer gehecht aan de oude tradities, had een overgeleverde litteratuur van middeleeuwsche sagen. Een der bekendste daarvan is de sage van den Cid (30), een overlevering vol ridderlijke gevoelens en gebeurtenissen.

Die stof uit den ouden tijd verbreidde zich ook naar Frankrijk, waar Corneille zijn „Cid” schreef, en naar Holland, dat eveneens zijn „Cid” kreeg. Zoo brengt Spanje in de 17e eeuw herinneringen aan de Middeleeuwen.

Voor al het drama bloeit in de 16e en 17e eeuw op. Het Spaansche tooneel vormt daarin een tegenstelling met het klassieke. Het Humanisme bracht ernst en soberheid, Spanje daarentegen pracht en praal, druk en bont van kleur. De planken worden gevuld met een groot aantal personen van allerlei stand, komische en ernstige. De taal was nu eens hoogdravend en dan weer populair en grof zelfs. Men wilde alle tegenstellingen van de werkelijkheid er in opnemen.

Uit Spanje kwam die beweging naar de andere landen over. Engeland had ook uit zijn verleden 'n eigen tooneel-litteratuur geërfd en op dien bodem konden eerlang de stukken van Shakespeare opschieten. Daarin vindt men ook een afwisseling van ernst en luim en grove tusschenredenen, men denke slechts aan het gesprek der doodgravers in „Hamlet”.

In deze twee landen bleven de Middeleeuwsch-nationale stroomingen het krachtigst voortleven.

Ook in Holland komen in de 17e eeuw nog merkwaardige allegorische zinnespelen voor, waarin de „Deugd”, de „Waar-

heid", enz. optraden. Die spelen waren niet klassiek, maar een erfstuk, bewaard gebleven uit den tijd der voorvaderen, van de 15e eeuw.

Naast de stroomingen van de Middeleeuwen is er ook het Humanisme van de 15e en 16e eeuw en dat komt nu in de 17e eeuw tot grooten bloei. Het aristocratische Humanisme wordt, doordat er veel onderwijs in de Latijnsche taal wordt gegeven, populairder, meer bereikbaar voor een minder geleerd publiek. Ook de humanistische moraal van rede, plicht en vrijheid komt daardoor de 17e eeuw binnen. Daarnaast ontwikkelt zich de Renaissance-kunst, met de schoonheid van vorm en inhoud.

De taak van de 17e eeuw was om dat alles tot eenheid te leiden en dat het tot eenheid moest komen, lag in den aard der zaak opgesloten. Het Humanisme was het sterkst en dat bracht naar voren een streven naar één richting in de kunst. Een noodzakelijk gevolg daarvan was, dat deze kunst slechts was voor de ontwikkelde menschen. In de Middeleeuwen kon het heele volk bereikt worden, de groote kunst der 17e eeuw was alleen voor de ontwikkelden. Daardoor kwam groote scheiding tusschen ontwikkelden en onontwikkelden. Er was ook langzamerhand meer verschil gekomen in standen, zooals adel, hofadel, het patriciaat in de steden van ons land, met den daaraan verbonden afstand in cultuur. Die afstand was heel groot en werd door allerlei factoren in de hand gewerkt, niet het minst door het onderwijs. De kinderen der heerschende standen bezochten zoo niet de Latijnsche, dan toch de Fransche school. Daartegenover stond de massa met z'n eigen nationale traditie en dit bracht 'n geweldige afscheiding in levensbeschouwing, in de basis, waarop het gansche leven wordt opgebouwd.

Daardoor is veel geestelijk bezit verloren gegaan. In de Middeleeuwen kwam de heele maatschappij tot haar recht; men had de ridderpoëzie en daarnaast de kunst van Maerlant, die het volk leerde wat adel en waarheid was. Nu hadden heele groepen in de maatschappij geen eigen kunst. Wel is er eenige

volkskunst geweest, maar de kluchten en blijspelen voor het volk hadden niets verheffends: ze misten het hooge doel de menschen te verheffen. Zoo heeft de 17e eeuw aan volksverheffing bitter weinig gedaan.

Het aristocratisch karakter der zeventiende eeuw is echter ook weer de oorzaak, dat de kunst tot zulk een groote hoogte komen kon. De Oudheid wordt het middelpunt van alles en in de litteratuur van die dagen kan men dan ook telkens de humanistische moraal terugvinden, echter niet geheel zuiver meer, maar wat gematigder: behalve de nationale traditie komt ook het christelijk element er bij.

Een eigenaardig voorbeeld van het samengaan van uiteenliggende geestelijke elementen vindt men in het gedicht van J. van den Vondel (31), „Vertroostinge aan Geeraerd Vossius”. Vossius was een van de voornaamste klassieke geleerden van de 17e eeuw. Hij had zijn zoon Dionys verloren en Vondel troost hem met het volgende gedicht, waarin de christelijke en humanistische moraal samengaan.

VERTROOSTINGE AAN GEERAERD VOSSIUS,

Kanonik te Kantelberg,

OVER ZYN ZOON DIONYS.

(Geb. 11 Mt. 1612, † 25 Okt. 1633).

1. Wat treurt gij, hooggeleerde Vos!
En fronst het voorhoofd van verdriet!
Benij uw zoon den Hemel niet.
De Hemel trekt: ai, laat hem los!
2. Ai, staak dees ijdle tranen wat,
En offer, welgetroost en blij,
Den allerbesten Vader vrij
Het puik van uwen aardschen schat!
3. Men klaagt, indien de kiele strandt;
Maar niet, wanneer ze, rijk gelaân,
Uit den verbolgen Oceaan,
In een behoude haven landt.

4. Men klaagt, indien de balsem stort,
Om 't spillen van den dieren reuk;
Maar niet, zoo 't glâs bekoomteen breuk,
Als 't edel nat geborgen wordt.
5. Hij schut vergeefs zich-zelven moê,
Wie schutten wil den starken vliet,
Die van een stelle rotse schiet,
Na haren ruimen boezem toe.
6. Zoo draait de wereldkloot: het zij
De vader 't liefste kind beweent;
Of 't kind op vaders lichaam steent.
De Dood slaat huis nocht deur voorbij.
7. De Dood die spaart nocht zoete jeugd,
Nocht gemelijken ouderdom.
Zij maakt den mond des reedners stom,
En ziet geleerdheid aan nocht deugd.
8. Gelukkig is een vast gemoed,
Dat in geen blijde weelde smilt,
En stuyt, gelijk een taaye schild,
Den onvermijdbren tegenspoed.

Vondel en Vossius hadden tweeërlei levensbeschouwing. Vondel, toen nog doopsgezind, was door-en-door vroom, hield veel van Vossius en denkt zich in het zieleleven van den humanist in. Hij wil hem ook troosten met een humanistisch-klassieke gedachte. Dat hij die voor zichzelf niet noodig had, blijkt uit de gedichten op zijn kinderen gemaakt.

In het geciteerde gedicht begint hij in 1. met een religieuze gedachte, vervolgt in 5. met een overgang tot het Humanisme om in 8. geheel klassiek en zuiver humanistisch te eindigen. „Gelukkig is een vast gemoed” is zuiver aardsche en Stoïcijn-sche filosofie. Wees gelijkmatig van gemoed, geef niet toe aan groote vreugde, noch aan diepe smart, is een theorie, die geheel heidensch is en tallooze malen, ook door Montaigne, is geleeraard. Het gedicht typeert zoo goed de 17e eeuwse wereld-

beschouwing, waarin humanistische- en christelijk-nationale stroomingen bij elkaar komen.

De Ouden moeten dus in alles nagevolgd worden; in denken en doen moest men klassiek worden. Daardoor ontstond een kunstwetgeving, welke door alle kunstenaars moest nagevolgd worden. Niet alleen in de litteratuur, maar ook in de overige kunsten. Men droomde zich in het leven van het oude Rome.

Meende men eerst, dat de Romeinen de modernen in alles overtroffen hadden, omstreeks 1680 begint men de vraag te opperen of dat wel waar is. Na een eeuw van naspeuren en toepassen had men het gevoel, dat men het eigenlijk beter gedaan had, dan de Romeinen zelf, men was nog klassieker dan klassiek.

In de dichtkunst voerden vooral Aristoteles (32) en Horatius de heerschappij. Beiden hadden werken nagelaten over poëtiëk, dichtkunst. De laatste had voor eigen gebruik wat regelen uitgedacht of verzameld en deze werden nu door de 17e eeuwers geproclameerd tot wetten, waarvan niemand mocht afwijken op straffe geen dichter genaamd te worden.

De Ouden hadden de poëzie onderscheiden in verschillende soorten, zooals tragedie, heldendicht, ode, elegie, satire, enz. Nu zeide men, en dat begon in Italië en Frankrijk: een gedicht moet zijn, of een elegie of een ode, of dit of dat. Men kan zich indenken, hoe belemmerend dat was. Wanneer men van de tegenwoordige dichters moest bepalen welk gedicht een elegie, ode of zooiets was, zou men vaak in moeilijkheden komen, daar één gedicht verschillende soorten in zich kan vereenigen. Maar dat mocht toen nog niet, alles moest in het keurslijf van de wetten en dat was noodlottig.

Bovenaan stelde men niet de gevoelslyriek. Het korte lierdicht, voor ons dikwijls de liefste poëtische uiting, werd nauwelijks als 'n ernstig kunstwerk beschouwd. Sommigen erkenden het lierdicht slechts als onderdeel van een groot werk, niet als iets zelfstandigs. Waarom is dat zoo? Omdat het Humanisme

redelijken arbeid boven gevoel en intuïtie stelt. De hoogste redelijke arbeid nu is: samenstellen, compositie. Daarom plaatst men in de poëzie het heldendicht en het drama bovenaan. De groote voorbeelden voor het eerste zijn Homerus (33) en vooral Vergilius, voor het treurspel Seneca (34) en de Grieken, voor het blijspel Plautus (35) en Terentius (36). Uit hun werken moet de aankomende dichter de kunst leeren. Zonder redeneering komt men er niet; het hart alleen laten spreken, dat past niet bij de klassieke richting. Wie het zich makkelijk maken wil, kan de kunstregels direct bij Aristoteles en Horatius nalezen, met de verklaringen der Italiaansche humanisten er bij. Daar de æsthetiek van den Griekschen wijsgeer velen te duister was, stelden zij zich met de oppervlakkige regels van den Latijnschen dichter tevreden. Voorwaar niet de weg, om een ruime ontwikkeling der kunst voor te bereiden. Verbeelding en bezieling raken in het gedrang.

Bovendien maakte men van het gezegde „kunst is navolging van de natuur”, bedoelende dat de dichter de beelden voor zijn gedachten zoekt buiten hem, in de natuur, iets veel beperkters, nl. dat men de natuur zoo getrouw mogelijk moest nabootsen. Men moest wáár zijn en mocht daarvan nooit afwijken.

In het drama moest men dus, als het een geschiedkundig persoon gold of gebeurtenis uit de historie, zoo dicht mogelijk bij de waarheid blijven, in ieder geval bij de waarschijnlijkheid; fantasie en verbeeldingskracht werden op zij geschoven. Verbeelding is niet waar, heette het. De Spaansche drama's, zeide de 17e-eeuwer, zijn niet waar, want zij houden zich ook niet aan de wet van plaats. Het tooneel kan niet nu eens een salon en dan weer een straat voorstellen.

Zoo wordt onder het Rationalisme, onder de bekrompen leer van waarheid en waarschijnlijkheid de kunst langzamerhand van haar schoonsten sier ontdaan. Van de rijke, vrije Renaissance-poëzie is niet veel meer over. Toch hebben die

strengere lijnen de poëzie weder eene eigenaardige, verheven schoonheid gegeven.

Het was voor de 17e eeuwers onmogelijk om geheel buiten de werkelijkheid te blijven, zooals het strenge Classicisme eigenlijk verlangde. Het nationale gevoel bracht het klassieke met de werkelijkheid in verband. Dit spreekt vooral uit de litteratuur van Spanje, Frankrijk, Engeland en Nederland, de vier belangrijkste kunstlanden van de 17e eeuw. Italië is uitgedoofd en Duitschland spreekt nog niet mee.

Het nationale gevoel blijkt daaruit, dat men aan iedere natie een uitgesproken eigen karakter gaat toekennen. Zoo spreekt men bijv. telkens opnieuw van de hooghartige en ridderlijke Spanjaarden.

In Frankrijk, dat zich gaat voelen als het ideale land bij uitnemendheid, ontwikkelt zich onder Lodewijk XIV de kunstzin, de statigheid en geestigheid van stijl, welke speciaal voor Fransch wordt gehouden.

In Engeland daarentegen komt sterk een romantisch realisme naar voren, met het komische in de blijspelen en het gruwelijke in de treurspelen.

De Nederlanders hebben misschien het zuiver klassieke element het sterkst tot uiting gebracht. Men kreeg de klassieke wetenschap direct uit Italië. De komst van den Italiaan Jozef Scaliger, die naar Leiden kwam om daar te doceeren, kan men opvatten als een symbool van de vestiging van de klassieke wetenschap in Holland, waar zij onder Heinsius (37) en Vossius (38) tot grooten bloei zou komen.

Door de strenge toepassing van de klassieke kunstwetten werd het drama de kunst bij uitnemendheid, mede omdat Ovidius gezegd had, dat het treurspel de kroon spande boven alles. Want men kon de natuur nooit beter nabootsen, dan door de personen levend te laten optreden. Men kon bijv. beter Achilles zelf laten spreken, dan over hem te spreken in een heldendicht.

Men zocht naar voorbeelden, voornamelijk bij de Romeinen, omdat men met het Grieksch nog niet zoo vertrouwd was. Men bediende zich het meest van het voorbeeld van den treurspeldichter Seneca. Diens spelen zouden we naar onzen smaak niet zoo heel mooi vinden. Sterk op den voorgrond treedt het gruwelijke. Wij zoeken tegenwoordig met de Grieken meer naar helden, die ons medelijden opwekken. Seneca's stukken zijn echter alle noodlots spelen, waarin alle grootheid door het noodlot, dat eigenlijk de eenige handelende persoon is, wordt neergestooten, vaak na de gruwelijkste kwellingen. Gruwelen pakken het publiek, evenals toovenarijen, geestverschijningen e.d. Wij zouden dat geen verheven smaak noemen. Maar men ging destijds in de eerste plaats naar den schouwburg om te zien. En het sobere Grieksch-klassieke tooneel gaf op dat gebied veel minder te bewonderen dan Seneca.

Tegelijk komt ook de romantiek van het Spaansche tooneel in Nederland. Men heeft nagegaan uit oude schouwburglijsten welke stukken het meest geliefd waren en daaruit blijkt, dat de Spaansche stukken meer in den smaak vielen, dan de klassieke. Geen wonder: daarin was nog veel meer te zien. Maar de Horatiaansche kunstleer liet dat niet toe, die verzette zich tegen den romantischen stijl der Spaansche spelen. Zoo werd een strijd geleverd tusschen het romantische en het klassieke drama, die op den duur ten gunste van het laatste beslist werd. Aanvankelijk zegevierde het gruweldrama in den trant van Seneca.

Het ijzingwekkende kon zich echter niet staande houden. Ook Vondel volgde eerst Seneca, maar werkte later meer naar het voorbeeld der Grieken. Toen schiep hij het echte klassieke Hollandsche treurspel, de edelste letterkundige uiting van ons volk in die dagen.

In Frankrijk ontstond intusschen het z.g. Fransch-klassiek tooneel en dat ging in het laatst van de 17e eeuw alles beheerschen. Het werd het meest typische voorbeeld van 17e eeuwse kunst. Dit is het eigenlijk gezegde Classisme.

Het hof van Lodewijk XIV werd het artistieke middelpunt en de voornaamste dichters uit dien tijd zijn Corneille (39) en Racine (40). Hun kunst had haar roem daaraan te danken, dat de klassieke kunstwetten daarin het zuiverst werden nagevolgd. De beruchte eenheden van tijd en plaats, met de eenheid van handeling van Aristoteles, werden pijnlijk uitgevoerd.

Het tooneel mocht dus nooit nu eens een straat en dan weer een bosch voorstellen en het tweede tooneel bijv. mocht nooit een maand na het eerste spelen. Het hoogste meende men te bereiken, als de gebeurtenis, welke men wilde voorstellen, geen grootere tijdruimte besloeg dan noodig was om het stuk te spelen. Maar omdat dit niet altijd kon, had men 'n maximum van 24 uur vastgesteld.

Men mocht verder, b.v. om het publiek wat af te leiden, nooit bijverdichtselen gebruiken, dan alleen als zij met het hoofdverhaal waren saamgeweven. Het tooneel mocht nooit ledig zijn. Om dat te verhelpen liet men de vertrekkende spelers bijv. zeggen: „Hé, kijk, daar komen die en die aan”, en zoo verbond men de verschillende tooneelen met elkaar.

Dat alles moest leiden tot dor en dwaas rationalisme. Ziet men dan ook uitsluitend dat redeneeren over details, met al dat kleine en peuterige, dan zou men den 17e eeuwers een brevet van onbekwaamheid willen toekennen, maar als men de werken der groote dichters van dien tijd als geheel beschouwt, krijgt men den indruk van iets geweldigs en grootsch, zóó sober en streng van lijn, dat daarin hun eigenlijke schoonheid reeds zit. De groote dichters stonden boven hun eigen kunstwetten.

Wanneer men de Renaissance-schoonheid ziet, voelt men de schoonheid van kleur, klank en geluid. De 17e-eeuwer heeft vooral oog voor de groote lijn. Dat komt uit in den aanleg van parken, zooals bijv. van Lodewijk XIV, de tuinbouwkunst, de bouw- en meubelkunst. Ook in de schilderkunst. De „Zonnekoning” liet zich uitbeelden in de pracht en praal van kroon, scepter en mantel, maar vooral: in grootschheid van lijnen.

Kwam in de Middeleeuwen de innigheid, in de Renaissance de vrijheid tot uiting, de 17e eeuw is de eeuw van de verhevenheid, vooral tegen het einde. De verhevenheid van de groote lijn was bedoeld om de menschen te overweldigen en van de dichters is Racine daarin 't beste geslaagd. Bij hem zal niemand aan gepeuter denken, terwijl dat bij de navolgers, vooral in ons land, zoo sterk aan het licht treedt. Daarom is de invloed van de Fransche klassieke kunst niet altijd een invloed ten goede geweest, maar heeft vaak aanleiding gegeven tot veel onhandig getob en gepeuter. Dat kwam vooral door het werk van den derden invloedrijken man van dien tijd, door Boileau (41), die in zijn „L'art poétique" een verzameling regels gaf, welke men, zoo scheen het, maar te volgen had om dichter te zijn. Inspiratie scheen oppervlakkig niet noodig om een goed vers te maken, maar ijver. „Polissez-le sans cesse et le repolissez!" Polijst je gedichten, leg je werk nooit uit je handen, dan zal er ten slotte nog iets goeds uit worden!

Men vergat, dat Boileau vóór alle andere dingen juist aanleg, gave, bezieling voor den dichter opeischt. Wanneer die aanwezig waren, zoo meende hij, dan kon de studie der kunstwetten het talent verder ontwikkelen. Maar juist over dat eerste gebod lazen de tijdgenooten zoo dikwijls heen. Zij meenden het dan met studie alleen te kunnen doen.

Dat men door studie en redelijk overleg tot de kunst wilde komen, was het ongeluk van de classicistische kunstopvatting. Toch heeft de zeventiende eeuw, ondanks de regels, groote kunst gegeven, door hen die boven de regels stonden. Die evenwel een klein talentje hadden en er met ijver alleen wilden komen, zijn voor de moeilijkheden bezweken.

V • DE ACHTTIENDE EEUW. VERRUIMING VAN
• DENKEN EN VOELEN. RATIONALISME. NEO-
CLASSICISME. LIEFDE VOOR HET VERLEDEN.
GEVOELSLITTERATUUR. ROMANTIEK.

ET Fransche Classicisme is in het begin der achttiende eeuw nog oppermachtig en beheerscht nog de gansche litteratuur, omdat Italië en Spanje omstreeks 1700 niet veel meer beteekenen, Duitschland nog niet meespreekt, Nederland Frankrijk in alles navolgt, terwijl alleen Engeland nog wat eigen tradities heeft vastgehouden. Als we echter de periode van 1660—1700 vergelijken met die van 1700—1740-'50, dan zien we een groot verschil. De eerstgenoemde periode is de tijd van de opkomst van het Fransche Classicisme. Dan heeft 't nog de groote taak, alles van majesteit te doordringen, verhevener te maken, in objectieve groote lijnen te projecteeren. Na 1700 heeft het dat doel bereikt. De belangrijkheid neemt af; er staan geen groote mannen als Corneille en Racine meer op; de heele litteratuur is van classicisme verzadigd en de menschen ook. Het bijzondere was er af; het gros der menschen kon er van genieten, hetgeen het doodvonnis van een kunstrichting beteekent.

Uit die beweging kan dan ook geen nieuw leven meer geboren worden; dat moet ergens anders gezocht worden. Het nieuwe leven, dat we omstreeks 1750 zoo krachtig zien opschieten, is dan ook geheel iets anders, iets gansch nieuws, dat alles veranderde.

Naar het wezen is de 18e eeuw een revolutionaire eeuw geweest en het is geen wonder, dat het einde daarvan in de groote Fransche revolutie uitliep. Wat er aan vooraf ging is de

voorbereiding daartoe geweest. Als onderstroom bereidde dat nieuwe zich voor. Alzoo zien we reeds in het begin der 18e eeuw een sterke classicistische bovenstroom, maar tegelijkertijd een onderstroom, welke op den duur de overwinning moest behalen. Het zou echter lang duren, voordat het nieuwe kunstbeginsel gevonden was, vooral in Frankrijk, waar 't Classicisme aan het ideaal van het koningschap beantwoordde.

Het beste bewijs, dat het Fransche Classicisme de menschen niets meer te geven heeft, is wel, dat het publiek zich met allerlei bijgenres gaat bevredigen. Het statige gaat vervelen en de „Opera” doet haar intrede en maakt ontzaglijken opgang. De opera vormt een tegenstelling met het klassieke treurspel, dat stijf en streng was. De opera gaf veel te zien en te hooren; daar waren costuums, daar werd gezongen enz. Daarbij kwam de pastorale- of herderspoëzie, onnatuurlijke poëzie, waarin de z.g.n. Arkadische herdertjes en herderinnetjes, met pruikjes op en zijden kleedjes aan, hun zoetelijke liedjes zongen. Dit waren bijgenres, die in het gemis van levendigheid, afwisseling en gewoon amusement moesten voorzien. Daar ze echter niet aan de klassieke kunstwetten voldeden, werden ze niet als officiële kunst beschouwd. Het Classicisme gold nog voor het ware. Dat blijkt wel daaruit, dat de belangrijkste figuur uit dien tijd, Voltaire, de sterk revolutionaire geest, de beeldstormer, wiens spot niets ontzag en voor wien geen godsdienst heilig was, er niet aan dacht, wanneer hij treurspelen of gedichten schreef, van de regelen van Boileau af te wijken. Zelfs ontzag hij zich niet, Shakespeare in statige alexandrijnen te vertalen.

Als die regelen daar dan zóó oppermachtig waren, dan is het duidelijk, dat uit Frankrijk het nieuwe niet komen kon.

Het kwam uit Engeland, dat zich op literatuurgebied een zekere onafhankelijkheid bewaard had. Omdat het de Renaissance ook direct uit Italië had leeren kennen en niet alleen middellijk uit Frankrijk, was de Fransche invloed daar minder sterk dan in Nederland. Bovendien had Engeland vele natio-

nale tradities overgehouden en in den bloeitijd der Engelsche letterkunde onder Koningin Elizabeth, in het einde der 16e eeuw, is een van de schitterendste vertegenwoordigers daarvan Shakespeare(42), wiens kunst 'n sterk nationaal karakter droeg. De Stuarts wilden later het hof wel even schitterend maken als dat van Lodewijk XIV, maar, nadat zij van den troon gestooten waren, kwam Willem III daarop en diende hogere belangen dan de pracht en praal van het hofleven. Ook leefde in Engeland nog de oude volkspoëzie der balladen. Zoo bleef de nationale traditie bewaard onder de Fransche overheersching en kon daaruit het nieuwe voortkomen. Eén groep van schrijvers is er geweest die daartoe sterk heeft bijgedragen.

Zooals men weet, had Michiel de Montaigne in zijn Essais het eigen innerlijk geschilderd. Hij was de eerste psycholoog, omdat hij in zijn Essais den mensch en zijn ziel in het middelpunt plaatste. Die richting nam in Frankrijk niet op, maar in Engeland was het Bacon, die hem daarin volgde en na hem kwam een heele reeks van essayschrijvers. Dat werd de onderstroom, die in de tweede helft der 18e eeuw uit het verborgene opschiet. Een van de voornaamste mannen uit de voorbereidingsperiode was John Locke (1632—1704) (43), een filosoof en Deïstisch godgeleerde, die een essai schreef over het onderzoek van het menschelijk verstand: „An Essay concerning human understanding”. Daarin geeft hij een studie van innerlijke waarneming; een beschrijving van gebeurtenissen alzoo, die Locke in zichzelf waarneemt. Dat had misschien niet direct met litteratuur te maken, maar toch heeft het veel invloed daarop gehad.

In 1688—1730 verzamelde zich in Londen een groote groep „Réfugié's”, uitgewekenen uit Frankrijk onder Lodewijk XIV. Daartoe behoorden mannen als Saint-Evrémond en Basnage. Ook in Amsterdam vonden zij een goede wijkplaats. Locke ging veel met die réfugié's om. Deze menschen waren meestal industrieelen en kooplieden, die behoorden tot 't ontwikkeldste

en beste deel der Fransche natie. Met groote belangstelling namen zij kennis van de denkbeelden van Locke en dachten, dat die ook voor Frankrijk wel goed zouden zijn. Men richtte de eerste tijdschriften op, waarvan in ons land „De Boeksaal der geleerde Wereld” wel het bekendst is, maar ook in Engeland verschenen ze, in de Fransche taal. In al die geschriften is de mensch het onderwerp van studie.

Die beweging heeft, behalve op godsdienst, wijsbegeerte en politiek, veel invloed uitgeoefend op wetenschap en kunst en overal nieuw leven gebracht. In Engeland vooral nam de natuurwetenschap 'n groote vlucht. Toen Aristoteles alles beheerschte, bleef het eigenlijke natuuronderzoek op den achtergrond, omdat men opbouwde op vastgestelde grondbegrippen. Nu stond in Engeland de proefondervindelijke natuurwetenschap. Haar methode stamt van Bacon en staat tegenover die van Descartes. Men ging nu, juist in omgekeerde richting dan voorheen, uit de verschijnselen en uit proeven het wezen van de zaak na. Vooral Newton is daarom bekend. Het inductieve denken maakte plaats voor de deductieve methode.

Daar moest op den duur de kunst van profiteeren. Men kwam ten slotte tot het inzicht, dat, wanneer men kunst wilde scheppen, men niet moest uitgaan van een vooropgesteld beginsel. Kunst is gegeven en inwendig weet de mensch wat kunst is. Wil hij de *æsthetica* leeren kennen, dan moet hij die maar uit de kunstwerken zelf afleiden. De redeneerende wetenschap wijst aldus den weg ter bevrijding van de kunst. John Locke en de essayisten, vertegenwoordigers van den onderstroom, welke op de beginselen van Aristoteles de overwinning zou behalen, zijn dus zelve voortgekomen uit het Rationalisme, dat echter mede door hun werk zijn ondergang tegemoet gaat.

Het moderne Rationalisme, gelijk met het Humanisme ontstaan, had in den loop van de 17e eeuw een meer populair karakter gekregen. Men sprak niet meer van de rede, maar van het gezond verstand. Het vervlakte daardoor geheel. Vooral op

den godsdienst toegepast, gaf dat „gezond verstand” niets meer voor de menschen en aangewend op kunstgebied, bood het weinig verheffing en geen gloed. Wilde het goed worden, dan moest de leer van het gezond verstand overboord en het gevoel moest daarvoor in de plaats komen. En tot die omwenteling zouden de essayisten den weg vrij maken.

Bij hun studie van den mensch, moesten zij stuiten op het gevoel, de intuïtie enz. en mèt en ondanks hun rationalisme hebben zij dat dan ook ontdekt en tengevolge daarvan moesten de geesten komen tot een geheel nieuw kunstleven, gegrond op het gevoel. Tegelijk won het inzicht veld, dat naast de klassieke oudheid ook de moderne mensch zijn rechten had, ja, dat deze de antieken soms overtroffen had. Tot den groei van dit zelfvertrouwen droeg het succes der natuurwetenschap het zijne bij.

Er moest alzoo een geweldige reactie tegen de „gezond-verstand-leer” ontstaan. Wanneer de mensch tot de ontdekking komt, dat hij tot nu toe een verkeerd systeem heeft gevolgd, slaat hij in een ander uiterste over. In dit geval gaf men zich geheel over aan het gevoel. Daarbij openbaarde zich ten eerste een geweldige belangstelling voor het verleden. De meening kwam op, dat de studie van het Grieksch en Latijn tot het „gezond verstand” geleid had. Maar tusschen Oudheid en Renaissance, in de Middeleeuwen, was een tijd geweest van fantasie en gevoel. Daarheen ging nu de belangstelling. Men verzamelde de oude volksliederen en balladen, welke nog leefden onder de plattelandsbevolking in de verschillende landen en vond die mooi. Dit is de kiem der historische romantiek.

Ten tweede strekte die belangstelling zich uit naar de diepten van het menschelijk gemoed. Racine had in zijn drama's personen geschapen die niet bedoeld waren als volle menschen, met een veelheid van tegenstellingen in zich, doch veeleer als vertegenwoordigers van één alles overheerschenden hartstocht. Men heeft ze wel genoemd aangekleede hartstochten, omdat hij al het andere negeerde om één trek sterk te doen uitkomen.

Het schijnbaar strijdige, het weeke, het wankelmoedige bestond voor hem niet. Nu gaat men onderzoeken wat er in de ziel leeft en ontdekt daar allerlei samengestelde karaktervormen van twijfel en vastheid. Het uiterste, dat hieruit zou voortkomen, was een overgevoelige litteratuur met meer tranen dan blad-zijden, ja soms met meer tranen dan letters.

Ten derde kwam er meer belangstelling voor de gewone menschen. Het Classicisme had alleen de grooten der wereld belangrijk gevonden, terwijl het de gewone menschen slechts goed genoeg vond om in de kluchten te worden uitgelachen. Nu ziet men, dat ook de gewone mensch een held kan zijn, vooral een zedelijk held, dat hij een karakter heeft, waard om uitgebeeld te worden. Daardoor ontstond een burgerlijke litteratuur.

Ten vierde ging men het klassieke zelf wat verstandiger beschouwen. Vroeger hield men de klassieken voor onfeilbaar; men moest ze bewonderen en navolgen. Nu bekeek men ze niet meer volgens de kunstwetten van Aristoteles, niet meer als volmaakt systeem, maar zag men bij die dichters ook fouten en menschelijkheid. Daardoor ontdekte men een nieuwe wereld. Men zag, dat de Grieken en Romeinen geen dorre rekenmeesters waren geweest, maar menschen, wier kunst direct uit het hart voortkwam. Er ontstaat een nieuwe navolging van de Klassieken, vooral van de Grieken, die de ziel en de schoonheid der Ouden tracht terug te vinden. Deze strooming is bekend onder den naam van Neo-Classicisme en zij brak met de kunstwetten.

Wat het opkomen der laatste strooming betreft, dat geschiedde vooral onder invloed van de wijsgeerige studie der *æsthetica*, die door filosofen als Leibnitz en Baumgarten en schoonheidszoekers als de Engelschen Lord Kaymes en Daniël Webb zoozeer verruimd werd, dat de ontoereikendheid der z.g.n. aristotelische kunstwetten in al schriller licht kwam te staan. De Engelschen beseften, dat het beginsel der kunst niet uit

theorieën, doch uit de kunstwerken zelve gekend moet worden. De Duitschers zoeken den grondslag der schoonheidsgewaarwordingen niet in de rede, doch in het gemoed. Moses Mendelsohn gaat bij zijn beschouwingen over het schoone uitsluitend van het gevoel uit. Winckelmann's *Geschichte der Kunst des Altertums* wordt overal druk gelezen. Lessing (44) bestrijdt in zijn *Laokoön* de leer, dat de poëzie een „sprekende schilderij” zou zijn: zij doet meer dan schilderen, in haar stort het gevoel zich uit. In zijn *Hamburgische Dramaturgie*, een reeks theaterkritieken, breekt hij den staf over het Fransch-classiek tooneel, met zijn uiterlijkheid en holle karakters. Hij beweert, dat de Franschen Aristoteles niet begrepen hebben, en wil den echten Aristoteles aan de wereld teruggeven. Hij heeft de schoonheid van den grootsten aller romantici, van Shakespeare, beseft.

In alle landen breekt het Neo-Classicisme door, zelfs in Frankrijk, in de Revolutie, met André de Chénier. In Duitschland behoeft men slechts Goethe (45) en Schiller (46) te noemen. Maar ook hun jongeren, de romantici als Kleist en Tieck, zijn in de nieuwe klassieke schoonheid geschoold; en dit classicisme kan de romantiek de hand reiken. In Engeland, het land waar deze geestesrichting misschien de zuiverste en subtielste schoonheid gegeven heeft, dichtten Keats (47), Shelley (48), Byron en vele Victorianen na hen. In Nederland dringt dit alles eerst in 1880 door, hetzij door Engelschen of Duitschen invloed, hetzij uit Griekenland direct. In dichters als Perk en Kloos, met hun schoonheidsvereering, kunnen wij onze Neo-klassieken zien. De tegenstelling met de Renaissance wortelt vooral hierin, dat men het ideaal meer in Griekenland, dan in Rome zocht. Daar vond men een nieuw leven van schoone vormen, gevuld met schoonheid.

De liefde voor de natuur en voor de natuur in den mensch, vooral den eenvoudigen, onopgesmukten mensch, was het sterkst in Jean Jacques Rousseau (1712—1778) (49). Zwitsers van geboorte, leefde hij te Genève als republikein, los van het

Fransche koningschap. Hij vereenigde in zich al het nieuwe en het zoekende van zijn tijd. Van hem zijn bijna alle moderne ideeën uitgegaan. Op hem berust al het latere individualisme en naturalisme. Hij aanvaardt den strijd tegen de samenleving en het rationalisme. Hij stond in nauwe betrekking met de groote mannen in Engeland (Defoe, Addison, Richardson). Zijn werken zijn wegbereiders geweest. In zijn „Contrat Social” gaf hij dat nieuwe op staatkundig gebied. Hier verheerlijkt hij den volksstaat: ieder heeft zijn rechten aan de gemeenschap afgestaan om ze gewaarborgd terug te krijgen. Voor dit werk werd hij in Frankrijk vervolgd. In zijn „Emile” brengt hij het nieuwe op het gebied der opvoeding. Rousseau was optimist. De natuur is goed. Grijp niet in bij de opvoeding, maar houd alleen het slechte weg. In zijn „Emile” gaf hij dan ook de opvoeding van een mensch, die in een rechten weg omhoog gevoerd wordt.

Ook in de litteratuur bracht hij nieuwe denkbeelden. In zijn „Julie, ou la nouvelle Heloïse” gaf hij een roman, welke gebaseerd was op het innerlijke. Het is een der heerlijkste werken van alle eeuwen. Rusteloos zingt Rousseau hier zijn liefde uit voor de natuur, vooral ook voor zijn natuur: de oevers van het Meer van Genève. Het is de geschiedenis van twee menschen, die elkander liefhebben en niet tezamen komen kunnen. Een roman in oneindige speling van de teerste stemmingen. Het is de stem van het menschenhart, van het gevoel, dat sterker is dan alle uiterlijke krachten. Rousseau heeft de natuur aan de menschheid willen teruggeven, om haar weer één met haar oorsprong te laten worden.

De „nieuwe Heloïse” heeft vele navolgers gehad, maar veel minder in waarde, overslaand in vaak dwaze sentimentaliteit.

Zoo reikte Rousseau den essayisten de hand, om de menschen tegelijk echter en dieper te maken. Rousseau zeide, terug naar de natuur; en de essayisten zeiden, terug naar uzelf.

De belangstelling in de Middeleeuwen, die ook onder de

teekenen van den nieuwen tijd genoemd werd, bracht de middeleeuwsche kunst uit den volksmond weder naar voren. Het rationalisme en de onbeperkte bewondering voor het Classicisme hadden een diepe minachting voor de „duistere” Middeleeuwen in de wereld gebracht. Nu de volken naar hun eigen verleden terug wilden, was er van de middeleeuwsche cultuur met haar mystiek en chevalerie weinig over. Slechts in enkele landen had de oude poëzie der volksziel zich in de vergetelheid gehandhaafd. Vooral in Scandinavië, Schotland en Engeland leefden onder het volk nog volksliederen en balladen en die hadden alle iets in zich, dat de gemoederen van dien tijd moest aangrijpen. Die volksliederen zijn geen gewone poëzie, ze grijpen ons onmiddellijk aan door sprekende karaktertrekken, bijv. de herhaling van een zeker gezegde (rhythme) en dan ook het onuitgesproken laten van hetgeen men juist wilde zeggen. Dat werkt zoo roerend in de Oud-Vlaamsche ballade van het „sprekende hart”, waarin een knaap verleid wordt door een booze vrouw. Ten slotte noopt zij hem, het bloedende hart zijner moeder te halen. Wanneer hij dat doet en over het bloed uitglijdt en valt, dan zegt de ballade: „Toen vinc dat herte te spreken aen: mijn kind, hebdi u seer gedaen?” Het zwijgzame in deze poëzie is het pakkende: het laat ruimte voor de fantasie, die het Classicisme zoolang geboeid had gehouden, en het geeft een gevoel van de hoogere machten, die het leven beheerschen. Maar ook geeft zij toestanden en personen weer, die iets nieuws, iets vreemds hebben. Men denke slechts aan Robin Hood, den vogelvrije, den held uit de Engelsche ballade. Welke onvermoede diepten van het leven gingen open, toen men zulk een figuur met groote en goede eigenschappen in epische grootte afgebeeld zag!

In Engeland gaf Bisschop Percy in 1765 zijn „Reliques of ancient English poetry” in ’t licht en ook in Frankrijk verschenen door Moncrif een soort van balladen, romancen genoemd. Toen ontstond een ware balladenwoede en ook in Duitschland

verschenen balladen, maar meer bewerkingen van oude verhalen, zooals G. A. Bürger's „Lenore” (50). Ook wij hebben in Bilderdijk (51) en Staring (52) onze balladendichters gehad.

Deze machtige beweging van het gevoel, hetzij het zich uitte in historische fantazieën, hetzij in extatische aanbidding der natuur en in al dieper graven in 's menschen innerlijk, was een voorbereiding van de Romantiek, die vooral omstreeks 1800—1840-50 bloeien zou.

In 1760 ontstaat de vroege Romantiek als tegenstelling van het Classicisme. Naar het wezen was deze al hetzelfde als de latere groote Romantiek. Doch de vormen waren nog niet zoo grootsch. Het verzet tegen het Classicisme is echter al dadelijk waar te nemen. Dit was het vaste, het symmetrische, het beheerschte en weloverwogene.

De Romantiek is het losbreken van alle banden van de verbeelding. Het is de vrijheid, de ruimte, de volle persoonlijkheid, de macht van het onbewuste en het eeuwige. In de 16e en 17e eeuw, had men het in de Spaansche en Engelsche drama's gekend. Ook nu in de 2e helft der 18e eeuw is het weer dat zoeken naar het ongebondene en vrije Romantiek, die heenzweeft naar alle rijken der verbeelding. Er komen in dien tijd dan ook veel van die ongebondene, romantische naturen voor, zooals b.v. Rousseau er al een was. Waren het dichters, dan waren zij ook vol van den furor poëticus, de „dichterlijke razernij”, die de uiterste reactie vormt tegen den zacht en effen kabbelenden rhythmus der dichterzielen van een vorig tijdperk.

Deze nieuwe richting bracht ook een geheelen omkeer in het ethische leven. Er ontstaan romantische persoonlijkheden. Menschen van uitersten, onvast en onberekenbaar als de golvende zee, maar even geweldig als zij. Wat hen aangrijpt is niet het beheerschte en het bereikbare, maar het onbeheerschte en onbereikbare, niet de rust en de vrede, doch strijd en eindeloos streven, en het succes is hun onverschillig. Men denke slechts aan Faust.

In de litteratuur zoekt de Romantiek primitieve versvormen, rijmlooze verzen en proza. Zij haat het gepolijste, het heldere, het verstandelijke. Zij ziet niet naar het lichte Zuiden, doch naar het duistere Noorden, het mistige Westen. Daarom zoekt zij in vertalingen de poëzie van oude Noormannen en Kelten.

De man, die nu het drama gaat beheerschen, is Shakespeare. Goethe bewonderde hem het meest van allen, zooals uit zijn „Wilhelm Meister” blijkt. Bij Shakespeare loopen comédie en tragedie dooreen, zijn personen zijn vaak duister, hun harts-tochten geweldig. Het karakter van Hamlet bijv., waarvoor het Classicisme geen goed woord zou gehad hebben, heeft Goethe innig lief. Het gecompliceerde in het karakter van Hamlet, het nu eens moedig zijn en dan weder zoo wankelmoedig, is voor Goethe het hoogste, dat een dichter scheppen kan.

Geen wonder dat men van Romantiek, die dus heel wat meer is dan liefde voor het verleden alleen, overliep tot overgevoelighed. Goethe begint zijn „Die Leiden des jungen Werther” te schrijven, een boek vol tranen ook, maar dat toch nog een roerend kunstwerk is, omdat het overgevoelige nog niet tot in het belachelijke is gekomen.

In Nederland volgde Rhijnvis Feith (53) die gevoelsromantiek en schreef zijn „Julia” en „Ferdinand en Constantia”, die alle aanraking met het gewone leven misten. Deze soort van romans, waarvan de schrijver op iedere bladzijde buien van „traantjes” liet vallen, moeten de tijdgenooten toch ook hebben aangegrepen, al lachen wij daarom.

Een werk, dat in die periode een grooten opgang maakte, waren de gedichten van Ossian (54). James Macpherson, een tot predikant en onderwijzer opgeleide boerenzoon, gaf in 1760 enkele gedichten in het licht, welke hij, naar hij zeide, verzameld had in Schotland. Het waren volgens hem oude zangen der Bergschotten, die hij uit het oude Keltisch in rhythmisch proza in 't Engelsch had overgebracht. Die oude „volkspoëzie” viel algemeen in den smaak. De prozagedichten waren ook

geheel in den geest van den tijd. Zij spraken van somberheid en mist, van dood, van helden, die slechts liefde kenden en strijd. Na den strijd vereenigden zij zich in de hal des konings en de barden namen de harp van den wand en zongen van liefde en smart en van bitteren strijd. Het was hier alles zwelgend gevoel. Aangemoedigd door het groote succes, bracht Macpherson in 1762 een groot heldendicht „Fingal” in ’t licht en in 1763 „Temora”. Omdat er echter hier en daar al getwijfeld werd aan de echtheid van het werk, gaf hij van „Temora” gedeeltelijk ook den z.g.n. oorspronkelijk Keltisch-Schotschen tekst uit. Men was echter nog niet overtuigd en het is steeds duidelijker gebleken, dat het inderdaad producten zijner eigen fantasie waren en dat hij den „ouden” tekst met zijn vrienden zelf gemaakt had. Na zijn dood verscheen nog de volledig Keltische Schotsche tekst, die echter zoo klaarblijkelijk maakwerk van Macpherson en zijn gezellen was, dat de Schotten zelve hem niet eens begripen konden.

Maar al was Macpherson dan een mystificator, al berustte zijn voorstelling geheel op een verzinzel, dat neemt niet weg, dat het werk zeer veel groots en schoons bevatte, waarover Macpherson zich geheel niet had behoeven te schamen, maar toen zijn eerste bundel zoo’n geweldig succes had, durfde hij zijn bedrog niet bekend maken. Ossian wordt werkelijk als naam van ’n dichter in zeer oude tijden genoemd en er leefden nog wel Schotsche zangen op zijn naam, maar die hadden in hun ruwen eenvoud de wereld van dien tijd niet kunnen bekoren.

De pseudo-Ossiaansche gedichten hebben een geweldigen invloed gehad op de litteratuur van dien tijd en wanneer in het boek van Goethe Lotte en Werther voor het laatst bij elkaar zijn, lezen ze slechts de gedichten van Ossian, om hun bedroefd hart te troosten. In alle talen werden die gedichten vertaald en het was als een storm, welke over de wereld heenging en die nog lang nawerkte. Deze vage mystieke poëzie was wat de mensch noodig had. Zoo gaat het naar de groote Romantiek,

welke bij het begin van de 19e eeuw de machtige is geweest. Dan is de oude tijd voor goed dood.

Welk een overgang! Eerst het strakke en strenge en dan het vage en vrije. De Renaissance zocht de helderheid van den dag, de Romantiek het sombere van den nacht. In het Classicisme staat alles monumentaal en scherp omlijnd in wit zonlicht. In de gedichten van Ossian is het de maan en zijn het de sterren en de teedere wolkenluiers, de dampen en de misten, de dunne nevelkleederen, welke de atmosfeer aangeven.

Zoo komt in 1800 de groote Romantiek. In Engeland overheerschte de richting, die haar ideaal in een schoon verleden zoekt. Daar ontstond de historische roman. Walter Scott (55), die ook eerst oude volksliederen verzameld en „gemaakt” heeft, ontwikkelde uit die oude gegevens zijn eerste historische roman, zijn „Waverley”, uit de Schotsche grenslanden. Na hem kwam bijv. in Nederland de talentvolle mevrouw Bosboom-Toussaint (56) en in Vlaanderen H. Conscience (57).

De Deutsche Romantiek bleef grootsche, soms overslaande gevoelsromantiek, bleef in het „Ueberschwängliche”. Bekende romantici zijn o.a. Ludwig Tieck (58), de Schlegels, Novalis. De gevoelens kenden geen grenzen. Men hield van helden, die het eene oogenblik moedig en blij waren als onbeperkte heerschers over hun eigen lot, en het andere in ellende vergingen door den schrik voor eigen kleinheid en holheid, om door één blik van een geliefde vrouw hun zonnigen trots weer terug te krijgen. Bij Ludwig von Tieck naderen de figuren soms tot het krankzinnige. De moderne smaak lacht daar wel om. Voor de romantici was het een hooge werkelijkheid. Wij kunnen er de onweersbui in zien, die het verdroogde land gedrenkt heeft.

De Fransche Romantiek stond sterk onder den invloed van Ossian. Vooral het sombere, grootsche en woeste, de natuurlijke woestheid der landschappen enz. komt daarin zeer uit. Als vorm aanvaardt zij naast de poëzie gaarne het proza. Bekend

is o.a. Chateaubriand (59). Na hem stijgt de Fransche Romantiek omhoog, om in Victor Hugo haar hoogtepunt te bereiken. Als dichter en als romanschrijver is hij de verkondiger van het grootsche. Dat is het wat de Fransche Romantiek heeft gegeven, het grootsche.

Toen het Rationalisme vervlakte, had de menschheid gevoel noodig. Dat gaf de Romantiek en uit haar ontstond in de 19e eeuw de moderne roman, welke voor onzen tijd het meest typische genre in de litteratuur is en waarin zich het geheele leven weerspiegelt. De negentiende eeuw heeft daarin haar richting gevonden.

VI. DE BURGERLIJKE LETTERKUNDE VAN DE ACHTTIENDE EN NEGENTIENDE EEUW. HUMORISME. REALISME. DE LITTERATUUR TE- GENOVER INDIVIDUALISME EN GEMEENSCHAPS- ZIN. NATURALISME. DE NIEUWE TIJD.

W IJ behandelden in het voorgaande reeds de omwenteling in de geesten van de 18e eeuw en het zoeken naar nieuwe waarden der verschillende richtingen, ook schetsten wij reeds 't ontstaan der burgerlijke litteratuur, in tegenstelling van de hof-litteratuur, welke slechts een verheerlijking was van de grooten der aarde. De gedachte, dat het goddelijke ook in de ziel van den gewoonsten mensch spreken kan, moest in de 18e eeuw opnieuw geboren worden. Daardoor staat die eeuw dicht bij de Middeleeuwen, waarvoor zij zoo'n warme liefde koesterde, of ook bij het Humanisme, dan bij het Classicisme.

Die hernieuwde belangstelling in het verleden en in de gewone menschen, ontstond in Engeland, in het begin der 18e eeuw, door de omwenteling van 1689, die de val van den hofadel en de opkomst van de burgerij bewerkte. Locke heeft in dien tijd grooten invloed op de geesten gehad. Hij is het, die het Deïsme aan de wereld gegeven heeft, dat onder de gezeten burgers van Engeland grooten aanhang vond. De klasse, die voortaan heerscht, is streng protestantsch-geloovig met een redelijk christendom. Wij zien dan ook 'n vernieuwde beteekenis ontstaan van het woord „deugd”. Het duidt niet meer den moed der middeleeuwsche ridderschap, noch de plicht en de rede van het Humanisme aan, maar de zelfopoffering van de christelijke deugd. Onder de Engelsche protestantsche burgerij der 18e eeuw kreeg door het Deïsme

dat woord een sterk christelijke beteekenis. Met de Stuarts was veel verderf en wuftheid uit Engeland verdwenen en nu geldt het voor den besten adelbrief, wanneer men die christelijke deugd in het hart heeft. Dat is het wat de litteratuur nu te verkondigen heeft.

Een van de belangrijkste personen is in die dagen geweest Richard Steele (1675—1729) (60). Behalve om zijn *Spectatoriale* geschriften, is hij bekend om zijn „*The Christian Hero*”, de Christenheld, waarin geleerd wordt, dat de christelijke deugd het hoogste goed is, dat den mensch sieren kan: daarom moet hij het Woord Gods als zedelijk raadsman gebruiken.

Met die deugd bedoelde men niet alleen de zelfverloochening, maar het zonder uiterlijke en toevallige beweegredenen „goed” zijn. Die deugd was iets mystieks, dat in het innerlijke van ieder mensch moest leven.

Reeds werd gesproken over de vergaderingen in de koffiehuisen en over de weekbladen. Steele bezocht die bijeenkomsten en richtte in 1709 „*The Tatler*”, *De Praatvaar*, op, waarin hij naar aanleiding van hetgeen hij in de stad opmerkte, 'n zedencritiek gaf. Deze wekelijksche uitgaven, waarin de maatschappelijke ondeugden in het licht werden geplaatst, vielen zeer in den smaak. Locke had gezegd, de geest van den mensch is „*tabula rasa*”, de weg staat hem open tot goed en kwaad, dus goed geleid, zal hij goed worden. Nu verkondigde Steele in zijn *Tatler* de deugd, de ingeboren deugd en de stukjes, welke in *The Tatler* verschenen, zijn dan ook een vroom proza. Besprak hij aanvankelijk daarin gebeurtenissen uit het stadsleven en litteraire kwesties, op den duur gaat hij het grof-geteekend beeld der samenleving geven en wordt hij moralist.

In 1711 breidde hij door de medewerking van Joseph Addison (1672—1719) (61), zijn blad uit en noemde het „*The Spectator*”. Dit blad, dat dagelijks verscheen, was veel belangrijker. Men ging uit van de gedachte om de menschen door lachen het betere te leeren. Men vormde de z.g. *Spectator-club*

(Steele, Addison, Swift, Berkeley, Budgell) en stelde het voor, alsof een zekere Sir Roger de Coverley, een oude heer, met een gevoelige verbeelding en een humoristisch gemoed, die verschillende maatschappelijke verhoudingen en gebeurtenissen besprak. De menschen hadden er schik in en lazen de ieder met een eigen stijl geschreven stukjes graag.

Overal ontstonden zulke bladen, in Nederland ook, en de Spectator van Justus van Effen is welbekend. Het aantal is oneindig en de beteekenis er van is, dat men zich begon bezig te houden met den gewonen mensch. Deze had zedelijken steun noodig en daarom verlangde Addison van ieder waarlijk bezielde werk een moreele strekking.

Die richting, welke met Locke en Addison begon, uitte zich ook in de roman. In Engeland waren in die dagen begaafde proza-schrijvers, o.a. Jonathan Swift (1667—1745) (62) en Daniël Defoe (1661—1731) (63). Swift is bekend om zijn „Gulliver's Travels”, de reizen van Gulliver, en zijn „Tale of a Tub”, het Verhaal van de Ton. In beide boeken hekelde hij verschillende maatschappelijke misstanden. Defoe is vooral bekend door zijn „Robinson Crusoe” een boek dat allerminst bedoeld was als een werk voor jongens geschreven, maar voor volwassenen. Daarin laat de schrijver uitkomen, hoe een onbedorven mensch, aan zichzelf overgelaten in de natuur, zich weet te helpen en te ontwikkelen. Hij schreef alzoo in de richting van Rousseau. Al dit proza onderscheidt zich van den 17e-eeuwschen avonturenroman doordat het een dieperen zin en dus moreele waarde heeft.

De echte burgerlijke roman echter, ontstaat door Samuel Richardson (1689—1761) (64). Deze behoorde met zijn gansche hart tot de leer van Steele, Addison, enz. De vroomheid en de christelijke deugd staat bij hem bovenaan. Die deugd moet altijd de overwinning behalen, niet omdat de „dichterlijke rechtvaardigheid” het eischt, maar om dat het zoo in de goddelijke wereldorde ligt. In 1740 kwam zijn eerste roman „Pamela”

in het licht en dit boek maakte een ontzaglijken opgang. Pamela is een eenvoudig boerenmeisje, dat in dienst komt bij een slecht heer, wiens zoon haar tracht te verleiden en daartoe zelfs geweld pleegt. Haar deugd behaalt echter de overwinning en door die deugd wordt zelfs die slechtaard zoo beïnvloed, dat hij zijn leven betert en ten slotte haar trouwt. Een nieuw beginsel treedt ook hierin op ten opzichte van 't standsvraagstuk. Richardson verheerlijkte dit huwelijk uit liefde van twee van ongelijken stand, terwijl de oude wereld het een *mésalliance*, een gruwel, zou genoemd hebben.

Zijn tweede werk was „Clarissa Harlowe”, een verhaal in denzelfden geest. De hoofdpersoon wordt, na met opium bedwelmd te zijn, het slachtoffer van den schandelijken toeleger en de zedeloosheid van 'n lichtmis met buitengewone talenten. Zij overleeft het verlies van haar eer niet, maar stervende schenkt zij den misdadiger nog vergeving.

In zijn derde werk, „Sir Charles Grandison”, is het een mannelijk hoofdpersoon, die zijn onuitroeibare deugd moet handhaven tegenover de aanvallen der boosheid.

Richardsons hoofdpersonen zijn figuren van een ideaal christendom en men zal gedeelten van zijn werk nog met genoegen lezen, al kleven er groote gebreken aan zijn romans. Het zijn namelijk romans in brieven, en om het verhaal voor den lezer duidelijk te maken, moet soms zelfs in een tragisch conflict de hoofdpersoon een langen brief gaan schrijven, wat erg onnatuurlijk is.

Deze bezwaren gelden ook voor het in Holland verschenen werk van Wolff en Deken (65). Voor het tegenwoordige geslacht doet men, althans waar het lange werken als „Willem Leevend” betreft, het beste met een uittreksel daaruit te maken.

Behalve die geest van deugd en zelfverloochening, is het realisme in Richardson's boeken belangrijk. Opvallend goed geslaagd is de teekening van personen en maatschappelijke toestanden, vaak in het leelijke en gruwelijke, die van een

scherpe waarneming en een moedige wedergave getuigt. Het is de opkomst van de kunst van realistisch schilderen.

Behalve realist is Richardson ook sentimentalist en al is het gevoel bij hem nog gezond en krachtig, toch storten zijn personen veel tranen.

Wat ons als onnatuurlijk treft, doch uit de opvattingen van dien tijd best te begrijpen is, zijn de uitersten in de karakterteekening, waarnaar Richardson streeft. Zijn figuren zijn of heel braaf, of heel slecht, maar de zondaar krijgt ten slotte berouw.

Zoo was dan de burgerlijke litteratuur ontstaan. De invloed van Richardson was geweldig. Vooreerst op Rousseau, al zou het een doodzonde zijn, de Nouvelle Heloïse een navolging van Clarissa Harlowe te noemen! Verder op Diderot. Bij ons wezen wij reeds op de begaafde vriendinnen Wolff en Deken. In Duitschland begon Gellert met het Richardsonisme. De Messias-dichter Klopstock wilde zelfs van Kopenhagen naar Londen overgeplaatst worden om dichter bij Richardson te zijn.

Een heel ander, maar zeker niet minder begaafd schrijver, was Lawrence Sterne (1713—1768) (66). De romans welke hij schreef behooren tot de beste die er ooit geschreven zijn. Hoe lang zij ook zijn, (zijn „Tristram Shandy” bestond uit 8 deelen) altijd blijven zij geestig en levend. Sterne is een kunstenaar die boven Richardson staat, omdat hij psycholoog is. Zijn werk is als een epos, een heldendicht van den gewonen mensch. Toch hangen de avonturen, welke hij zijn helden talloos veel laat beleven, veelal als droog zand aan elkander. En dat hij dat zelf wel weet, bewijst hij, door er soms een grafische voorstelling bij te geven van de uitweidingen, die hij gemaakt heeft. Hij heeft een sterk gevoel voor het komische maar nooit wordt het bijtende spot, en zijn „Sentimental Journey”, een verhaal van een uitstapje naar Frankrijk, is vol van geestigheid en gevoel. Het onvoltooide, dat in beide werken opvalt, doet zien, dat we met een romanticus te doen hebben. Zijn personen zijn vrij

gevonden naturen en de stemmingen zijn altijd gevoelig, nu eens komisch en dan weer tragisch. Een lachen en weenen door elkaar.

Zoo is met Sterne weer een nieuwe richting in de litteratuur gekomen: het Humorisme.

Wanneer wij van humor hooren, denken we vaak aan de grappen van een misschien geestig mensch, maar toch zonder dieperen grond. Dat is echter niet de oorspronkelijke beteekenis van het woord, en in den term „humorisme” moet men dan ook wat anders zoeken. Humor of humeur wil eigenlijk niets anders zeggen dan „vocht”. Vroeger zeide men, dat het menschelijk organisme uit „vochten” samengesteld was en het overheerschende vocht het temperament bepaalde. Al naardat men meer bloed, slijm of gal bezat, was men opvliegend of traag en flegmatisch of zwartgallig en zwaartillend. Humorisme moet men dus in dit geval verstaan als het afschilderen van den mensch naar zijn karakter. Humor is het individueele in den mensch, maar vaak van een komisch standpunt bekeken, zooals bijv. Sir Roger de Coverley het in de Spectator deed. Sterne gaat dan ook niets in zijn karakters voorbij. Geen kleinigheid in 't leven van Tristram Shandy slaat hij over. Geen stemming, geen gevoel, geen gedachte die hij niet met liefde weergeeft. Hier is de hartstocht voor de werkelijkheid aanwezig. Die ziet hij met de warmte van een gevoelig hart, maar tegelijk met den glimlach der eeuwigheid. Uitersten worden hier één.

Het wezen van het Humorisme is levend gebleven en heeft tal van navolgers gevonden, al werden de tegenstellingen scherper en schriller.

In Duitschland was het later o.a. Heinrich Heine (67), die zoowel in het proza van zijn „Harzreise” als in zijn gedichten dat navolgde. Hij begint vaak droevig om met een schrillen lach om zijn eigen gevoel te eindigen.

Onze voornaamste schrijver in dat genre was Beets (68) met zijn „Camera Obscura”, waarin hij o.a. in het schetsje

„Humoristen” zijn gedachten en gevoelens daarover uitspreekt.

Het nieuwe, dat de Engelsche litteratuur bracht, was dus ten eerste het burgerlijke, ten tweede het humoristische, en men kan daar bij voegen: ten derde het realistische element. Met dit woord, dat eigenlijk slechts „zin voor de werkelijkheid” beteekent, duidt men die richting aan, die in de schildering van alle, ook de afstootende, werkelijkheid haar behagen vindt. Want dat is de werkelijkheid, die alle idealiseerende kunst vermijdt. Dat realisme is van alle tijden. De Middeleeuwen hadden er veel van gehouden. Wij vonden het in de 18e eeuw bij Richardson terug.

Dat realisme is na Richardson en Sterne niet dood gegaan, maar van al de stroomingen, welke vanuit de 18e in de 19e eeuw overgaan, heeft dit zeker niet het minst sterk de romantiek doortrokken. Het was toen een nieuw kunstmiddel van de schrijvers om den lezer een sterken indruk te geven van het gruwelijke van het leven, dat niet langer verzwegen mocht worden.

Daartoe droeg de ontwikkeling van de negentiende-eeuwsche maatschappij sterk bij. In Engeland vooral ontwikkelde in de negentiende-eeuwsche samenleving zich de groot-industrie. Door de groote vlucht der natuurwetenschap en hare toepassing op de practijk, ontstonden groote fabrieken en daar de oude kleederen van de maatschappij niet zoo snel door nieuwe te vervangen waren, leidden groote bevolkingsgroepen in de fabrieken een ellendig leven. De strekking der litteratuur van de 19e eeuw was steeds dichter tot de werkelijkheid te naderen, en de romantiek, die grootsche gegevens voor de kunst zoekt, kon die het best vinden in de ellenden der toenmalige maatschappij. Zoo werd het realisme een harer voor de hand liggende methoden. Het realisme wordt steeds sterker, zoowel in Frankrijk als in Engeland. In Frankrijk, met zijn hartstochtelijke vrijheidsvisioenen der Juli-monarchie, schrijft Victor Hugo (69) zijn „Les Misérables”. In Engeland is het Charles

Dickens (70), die groote populariteit verkreeg door zijn sociale romans, waarin hij sterk realistisch wordt, wanneer hij de ellende van het donkere Londen schildert. Hen, die deze ellende bestendigen, wil hij door liefde tot inkeer brengen.

Deze kunst blijft nog subjectief. De schrijvers willen nog niet objectief zeggen, dat het zóó is, zooals ze het beschreven, maar ze zien het nog subjectief. Het is nog romantiek en gevoelskunst, die uitgaat niet van een hartstochtelijken waarheidsdrang, maar veeleer van het diepe besef van de ellende, welke de menschen te doorleven hebben. Door schrille schildering van de ellende wil men de wereld verbeteren, verontwaardiging over het onrecht wekken. Hier is nog 'n moreele strekking aanwezig. Dit realisme is geen onafhankelijke strooming, het is een denkvorm der romantiek. Men leze slechts een roman van Eugène Sue. Hoe romantisch is de techniek nog! Hoe scherp zijn de tegenstellingen tusschen de zelfvoldane „bourgeoisie” en de verdrukte volksmassa! Het realisme had de romantiek wel van individueele tot sociale kunst gemaakt; maar subjectief was zij gebleven.

Kort na het midden van de 19e eeuw gaat de romantiek over in het naturalisme, wat te danken is aan de wetenschap. En hierdoor wordt een geweldige ommekeer voorbereid. Het wetenschappelijk denken wordt van groote beteekenis voor de litteratuur. Omstreeks het midden der 19e eeuw heeft de wetenschap zich ontzaglijk ontwikkeld, vooral op het gebied van de geneeskunde en de psychologie, 't proefondervindelijk onderzoek ook van de menschelijke ziel. Met kinderlijk optimisme zag men dit alles gebeuren. Men verwacht van de wetenschap de oplossing van de moeilijkste vragen. De wetenschap zal het geluk en de moraal geven, zooals Berthelot nog in 1895 zeide.

Omstreeks 1850 zien we de natuurwetenschap een steeds belangrijker plaats innemen en daardoor komen de wijsbegeerte, de godgeleerdheid en de geschiedenis meer in het tweede

gelid. En zij nemen de natuurwetenschappelijke methode over. In de theologie ontstaat de bijbelcritiek en in de geschiedenis het critisch bronnen-onderzoek. Men onderzoekt de kleinste bronnen en alle bijzonderheden, zooals men dat gewoon was in de natuurwetenschap. Deze strooming moest op den duur invloed hebben op het voelen in de litteratuur.

Wat nu ontstaat is het intellectualisme. Dit is wel te onderscheiden van het rationalisme, al is het daaruit voortgekomen. Want het rationalisme nam zijn uitgangspunt uit algemeene, als redelijk aanvaarde waarheden, het intellectualisme daarentegen uit de feiten. Dien maatstaf zal men ook aan de kunst gaan aanleggen. De kunstcritiek, waarbij de ziel van den schrijver als het ware met het mes wordt ontleed, ontwikkelt zich onder Sainte-Beuve (71) en Taine (72) tot een systeem. De mensch is een natuurproduct en ontvangt zijn aard naar de omstandigheden. Tijd, ras en milieu vormen zijn karakter. Een Europeaan, van het Arische ras, in een zekere periode en onder zekere omstandigheden, moet zoo en zoo zijn. Die factoren bepalen de hoedanigheid van de menschelijke ziel.

Positivisme en waarheid worden de leuze van alle beschouwingen. Maar die waarheid is dan intellectueele waarheid, niet die welke in de synthese der geestelijke wetenschappen ligt. Men snijdt slechts met het mes van de critiek om de kunst aan de waarheid te toetsen. Bij de ontwikkeling van dit procédé had de kunst één ding op de zoozeer bewonderde wetenschap vóór: dat de synthese haar van zelf eigen is. Het naturalisme is ontstaan uit het huwelijk van den wetenschappelijken geest en den realistisch-romantischen roman. Zijn rechtstreeksche vijand is de ethiek, die aan de begrippen „goed” en „kwaad” vasthoudt: dat zijn slechts subjectieve waardeeringsoordeelen.

Het gevoelige verdwijnt, het is geen ethische maar intellectueele kunst, het is eerlijk weergeven van gruwelijke en ellendige toestanden en menschen, in hun natuurlijke ontwikkeling, bij voorkeur van ziektegevallen. Het subjectieve is weg en het

objectieve is er voor in de plaats gekomen. Deze richting, die geheel zonder moraal en godsdienst is (men zegt niet, de toestanden zijn slecht, ze moeten verbeterd worden, maar teekent ze slechts), is bestemd om zich ten slotte tegen de moraal te keeren. De leuze is: waarheid boven goedheid. Een groot schrijver is niet hij, die de menschen beter maakt, maar die waar is. De roeping van de kunst, zoo zeide men, is om waar te zijn.

Gustave Flaubert (1821—1880) (73) zeide: een kunstwerk mag niet persoonlijk zijn, omdat A het anders ziet dan B; het persoonlijke kan alzoo niet waar zijn en waarheid is het hoogste. Dat was wel naif van hem, daar hij toch zelf een groot, persoonlijk kunstenaar was. Echter, al mag men voor deze kunst allen eerbied hebben, waarop zij recht heeft, wie zich op een ethisch standpunt stelt, zal er niet in kunnen berusten.

Na Flaubert kwam in dat genre o.a. Zola (74) en ook in Duitschland vond het aanhangers. Engeland hield zich ook nu weder meer aan de nationale tradities.

In Nederland is het Van Deyssel, die in die richting gaat. Hij schreef echter in 1893: het naturalisme is dood en dat was het inderdaad ook. In Frankrijk was het toen naar den geest reeds gestorven.

Waarom moest het naturalisme ondergaan? Omdat het voor de menschen niet genoeg was. Omdat het hard en koud was met zijn passie alleen voor de waarheid. Omdat die waarheid niet de volle waarheid is, de echte diepe waarheid, die wij allen in ons diepste geweten dragen, en die te sterker zal spreken, naarmate wij haar moedwilliger onderdrukken. De maatschappij ontwikkelde zich geweldig, haar nooden werden met den dag feller, en degene die haar troosten kon, de kunst, stond zwijgend met het ontleedmes tegenover haar. De wereld had warmte, toewijding, medelijden noodig. Toch zou de oude realistische romantiek niet meer terugkeeren. Het ingrijpen in het sociale gebeuren had de kunst lang afgeleerd. Zij had van het naturalisme geleerd den gang der wereld te zien als de uiting eener

onwrikbare macht, waarin men te berusten had. Daarom kon zij ook de techniek van het naturalisme niet prijsgeven. Maar het gevoel eischt zijn rechten weer op om de kunst te redden en haar als een levende kracht voor de menschheid te behouden. En zij geeft zoo al geen richtsnoer, dan toch medelijden.

Deze kentering was mogelijk, doordat enkele volken, die hun stem nog niet hadden laten hooren, begonnen mede te spreken. De Russische litteratuur werd bekend door De Vogüé's boek *Le roman russe* (1886). Door de werken van Toergenieff (75), Tolstoi (76), Dostojevski (77) kwam men in aanraking met de Slavische volksziel, de onuitputtelijke bron van instinctief leven. Weldra voegt zich daarbij de invloed uit Scandinavië, allereerst door Ibsen (78) op het drama, later ook door romanschrijvers uit de noordelijke landen. In de plaats van het begripen van het leven treedt nu het bewonderen en het liefhebben. En daarom is onze tijd te prijzen boven den onmiddellijk voorafgaanden.

Door de velerlei invloeden, die voortaan werken, ontwikkelt de prozalitteratuur zich in verschillende richtingen. Duitschland staat het dichtst bij de groote Russische voorbeelden, Frankrijk blijft iets dichter bij het naturalisme staan, Engeland houdt het humoristisch en ethisch karakter van zijn beste kunst vast, en Holland hervindt zijn godsdienstzin in Van Eeden en zijn picturale gaven in den lateren Van Deyssel en Van Looy.

Nu nog een woord over de moderne poëzie. In het begin der 19e eeuw heerscht hier het Neo-Classicisme: Chénier, Schiller en Goethe, Keats en Shelley. Alleen Holland deed onder invloed van Bilderdijk daar niet aan mee. Bewust zoekt deze poëzie aanknooping bij het oude Griekenland, met name bij de lyriek en het drama, en ook bij de Renaissance. Dat blijkt uit den welverzorgden, symmetrischen vorm dezer poëzie, en ook uit den inhoud, die graag classieke thema's zoekt. Maar het meest uit de strekking. Want hoe individualistisch ook gedacht, de poëzie raakt nooit los van haar tijd. Evenals de

Grieksche dichters het hadden gedaan, nemen ook de modernen van het begin der 19e eeuw een warm aandeel in de schokkende gebeurtenissen van die dagen. Hoe heeft Shelley niet trillend meegeleefd met het revolutionaire Italië!

Tegelijk komt de Romantiek. Tegenover de sierlijkheid van het Neo-Classicisme plaatste zij het groote en grootsche, tegenover de gebondenheid de vrijheid, tegenover de lyriek de epiek. Maar dan was het romantische, subjectieve epiek, die dus dichter bij Ariosto stond dan bij Vergilius. De romantische poëzie vraagt naar het nationaal verleden, en om uit het rationalisme weg te komen, zoekt zij de geheimzinnige machten. De vorm is minder gebonden, maar daarom niet minder rijk (men denke slechts aan den rijmrijkdom van Victor Hugo!) Het rhythm is minder streng, maar sterk bewogen, overeenkomstig de romantische gemoedsstemming.

In Engeland was het George Noel Gordon lord Byron (1788—1824) die hoewel zeer het klassieke toegedaan (hij vocht zelfs voor Griekenland tegen Turkije) de romantische poëzie groot maakte. In zijn „Manfred” gaf hij een tegenhanger van Goethe's „Faust”, een fel-romantischen Faust wien de omgang met menschen ondraaglijk is en die evenals Dokter Faustus de geesten tot zich bezweert. In de woeste ontoegankelijkheid van de bergen komt hij dan eenzaam voor het probleem van de verlossing zijner zonden staan.

De poëtische romantiek grijpt alle geesten als 'n razernij aan. In Frankrijk o.a. Lamartine (80), Victor Hugo en Musset (81). Het is een streven om alles te omvatten. Lamartine, onder de inspiratie van Ossian en Byron bouwde een lyrisch heldendicht der menschheid op (Les Visions), waarvan slechts fragmenten bestaan. Hetzelfde wilde Victor Hugo met zijn *Légendes des Siècles* (1859). Geen gegeven is deze poëzie ruim genoeg. Bij Musset wel een beperking, maar ook een dieper graven naar innerlijkheden. Het is romantiek van het onbevredigde.

In Duitschland zijn het, na de groote romantici van het begin

der 19e eeuw, Heine en vooral Richard Wagner (82), de dichtermusicus, die alles willen omvatten. Wagner schrijft muziekdrama's, waarvoor hij de stof ontleent aan de oude Germaansche en Keltische sagen. Het is alles romantiek tot in het uiterste.

Doch de mensch ziet zich voor grenzen geplaagd. De wereld moet even ademhalen. Het klassieke komt weer boven, in de begrenzing van de lijnen, zooals de klassieken dat willen. Zoo heeft men in Frankrijk de groep der Parnassiens. Verlaine is echter weer meer romantisch: gaat voor hem niet muziek boven alles?

In Nederland breekt met Perk en Kloos het neo-classieke in 1880 door. Maar meer dan dat. Er komt een stroom van individualisme als nergens anders. En een ongekende schoonheidszucht. In zijn volle kracht heeft zich dit nieuwe leven slechts tien jaar gehandhaafd. Dan, na 1890, komen twee richtingen tot uiting. Ten eerste een streven naar het persoonlijke, zuiver innerlijke; een streven om alle uiterlijke verschijnselen in verband te brengen met het innerlijke. Dat is de richting van Verweij en de zijnen. Daarin is iets van 'n nieuwe mystiek.

Ten tweede is daar de sociale richting, vertegenwoordigd door Gorter, Henriëtte Roland Holst en Adama van Scheltema. Die richting wil niet, dat de kunst voor den enkelen mensch is. Wel een diep ingraven in het innerlijke, maar voor de samenleving.

In Duitschland gaat Stefan George in de richting van het innerlijke zooals Verweij.

In Engeland echter ontwikkelt zich de mystieke richting schooner dan elders. Er gaat een innerlijke kracht van uit, welke den mensch zoekt te vereenigen met de Groote Kracht, die de wereld drijft. Zij brengt een saamhoorigheid met het Eeuwige en een sterken opbloei van het godsdienstige. Kan zonder dat de poëzie ooit het hoogste bereiken? Is het toevallig, dat zij denzelfden weg gevonden heeft als de jongste wijsbegeerte?

Zoo zijn we dan aan het einde van dit overzicht gekomen.

Wat zal de toekomst brengen? Zal daar nog poëzie zijn? We zullen ons niet aan voorspellingen omtrent haar aard wagen, maar één ding is zeker, de mensch zal niet zonder poëzie kunnen. Poëzie is niet iets toevalligs, alleen om den mensch te vermaken, poëzie is net zoo noodig als water en brood. De poëzie is een afschijnsel van den gang der oneindigheid. Daarom is zonder haar ons leven een luidende schel. Dat men dan rustig en met open ooren afwachte, wat de toekomst geeft.

II.

De Nieuwe Nederlandsche Letterkunde.

I. DE NIEUWENEDERLANDSCHE LETTERKUNDE •VOORBEREIDING EN VOORSPEL. CRITIEK.

ESPREKEN wij nu de jongste litteratuur van ons eigen land. Vroeger gingen onze gedachten vaak naar elders, thans zullen wij blijven bij het land waarin wij zelf wonen, bij onze eigen taal. Daarom zal ons dat alles nader staan. Een tweede reden is er, waarom de litteratuur van deze periode, waarin we zelf leven, ons nader staat. Zij bevat namelijk gedachten, welke

als het ware in de lucht zitten, en die voor ons dagelijksch leven daarom veel meer beteekenen, dan de gedachten van lang vervlogen eeuwen. Het spreekt dus van zelf, dat de mensch zich aangetrokken gevoelt tot de letterkunde van zijn tijd. Daardoor wordt echter het oordeel minder objectief.

Als onze tijd ons het naaste staat, dan staat de periode, welke daar het dichtst bij is, het verst van ons af. De dichters van den laatsten tijd hebben een verwoeden oorlog gevoerd tegen het voorgaande geslacht, en zij scherpten hun eigen blik door de leemten en fouten, die zij in hun voorgangers vonden. Daarom waardeerden wij de dichters van de voorlaatste periode, waartegen de tachtigers zoo geweldig tekeer gingen, het minst.

Maar ook objectief beschouwd lijken die dichters van minder betekenis dan ooit te voren en na '80 is de letterkunde vrijwel een eeuw vooruit gebracht.

Het jaar 1880 heeft een geweldige omwenteling in de geesten van ons land gebracht, en het belangrijkste, dat daarbij in het oog springt, is, dat de dichters van '80 een kunst en richting van kunst brachten, waarop kon worden voortgebouwd. De jongste generatie mag in veel opzichten verschillend zijn van de tach-

tigers, zij is er toch uit voortgekomen. Zooals de 17e-eeuwers de Renaissance-dichters als hun geestelijke vaders beschouwden, zoo liggen ook de geestelijke grondslagen van de heden-daagsche litteratuur in de tachtigers. Wat er na de tachtigers gekomen is, is geen navolging, doch een voortbouwen op hun denkbeelden. Dat bewijst, hoeveel er in de tachtigers zat.

Het is niet gemakkelijk die revolutie van '80 in haar juiste beteekenis te schatten. De een zal zeggen, dat de tachtigers gelijk hadden, maar de ander zal opmerken, dat de strijd wat te heftig was, dat men te ver ging; dat er in de voorgaande periode ook goeds was. De laatste meening is de wetenschappelijke, de eerste de artistieke. Intusschen moet men niet vergeten, dat dit te ver gaan in den strijd om het nieuwe noodzakelijk was.

Omstreeks 1860 was Nederland bijna een eeuw ten achter bij de rest van de wereld. Vanaf 1780 is in onze politieke geschiedenis een gestadige achteruitgang op te merken, welke door het verlies van onze onafhankelijkheid heen voerde tot de daarop gevolgde verarming.

Men heeft wel opgemerkt, dat dikwijls geestelijke bloei met stoffelijken samengaat. Hier was althans het tegendeel het geval en zoo kwam bij de verarming ook geestelijke achteruitgang. Dat werd ook wel gezien en in 1830—'40 zijn er genoeg pogingen gedaan om het geestelijke leven op te heffen, maar dat kon niet verhinderen, dat in 1860 het diepste punt werd bereikt. Het beste bewijs daarvoor is, dat de besten zich uit de wereld terugtrokken, zat van de slapheid en slaperigheid, die overal heerschte.

De eerste was Everardus Johannes Potgieter (1808—1875), (83) die 20 jaar geleden de Gids had opgericht, en die getracht had een gids te zijn tot meerdere ontwikkeling en opbloei. Hij had de menschen gewezen op de grootheid van het voorgeslacht, op de kunstwerken van voorheen, maar wat baatte het? In 1865 was er in de redactie nog één man over, waarvoor hij sympathie gevoelde, dat was Conrad Busken Huet (1826—1886) (84).

Deze waagde het echter in dat jaar in een artikel de Hollandsche deftigheid en de oude liberale, slappe regeering aan te tasten en werd nu gedwongen uit de redactie te treden. Potgieter volgde, trok zich terug, zich bezig houdende met het schrijven van zijn beste gedichten. Daar zat de oude, voortaan werkend aan de „Nalatenschap van den Landjonker”. Huët ging naar Indië, (min of meer verkocht aan de eerst zoo aangevochten regeering) met een zending tot breideling van de pers aldaar; hij die altijd zoo voor de vrijheid geijverd had. Maar zijn scherp vernuft bleef leven, waarop als het ware de vloek rustte, overal en altijd alle gebreken onfeilbaar juist te zien. Toen hij in 1877 in Nederland terugkwam, schrikte hij van de slapte en lakscheit, ook in de litteratuur. Hij weigerde in Nederland te wonen en vestigde zich te Parijs, vanwaar hij zijn bliksems slingerde naar de poëten in Nederland.

De derde was Multatuli (Eduard Douwes Dekker (1820–1887) (85), die zijn publiek verachtte, en zich ook om de slapte buitenslands vestigde. Ook hij is criticus. Maar meer dan dat: hij is de wekker van nieuw, innig leven. Daarom had men hem lief en vereerde hem. Doch Multatuli, de romanticus, wilde dat niet en trok zich terug. Hij heeft nog het voorrecht gehad, het nieuwe te zien komen. Met blijdschap zag hij Van Eeden beginnen. Want hij kon niet nalaten Holland lief te hebben. Minder was hij ingenomen met Van Deyssel: Multatuli eischte van de kunst het ethisch hooge, de kunst had bij hem een doel buiten zich zelve. Van Deyssel schreef om mooi gevonden te worden: kunst om de kunst.

Daar zaten dan die mannen, van de wereld teruggetrokken, te zeer verbitterd om de nieuwe schoonheid in haar vollen glans te kunnen zien.

Enkele anderen onder de ouderen hebben het nieuwe voorbereid. Er waren mannen, die zagen, dat Nederland verachtend was en die, uit liefde voor het land en de taal, de litteratuur weer omhoog trachtten te brengen.

De voornaamste was Johannes van Vloten (1818—1883) (86), hoogleeraar in 't Nederlandsch aan 't Deventersch Athenæum. Hij wist met een bijzonder talent de oude litteratuur aan de menschen te brengen en bezorgde vele uitgaven van oudere werken. Hij nam ook de harteloze, zelfgenoegzame slapte waar, werd zelf het slachtoffer van den tijdgeest, maar gaf het niet op, maar bleef strijden. Hij was de man van de polemiëk. Hij voerde polemiëk tegen het heerschende liberalisme, tegen de modernistisch godsdienstige voorstellingen en tegen de onbeduidende kunst van dien tijd. Door die polemiëk, soms grof persoonlijk, heeft hij den weg gebaand voor de tachtigers.

De tweede was Allard Pierson (1831—1896) (87), een man vol klassieke en innerlijke schoonheid, zoon van het Réveil. Zijn rijke, ontvankelijke geest stond ruim open voor alles wat goed en schoon was. Vooroordeel was hem een gruwel, en daardoor kon hij de tachtigers met sympathie begroeten.

De derde was Carel Vosmaer (1826—1888) (88), de dilletant-classicus, bekend om zijn roman „Amazone” (1880) en „Inwijding” (1889), die niet voltooid is. Hij heeft met blijdschap het nieuwe zien komen en hij is het ook geweest, die met Kloos de uitgave van de gedichten van Jacq. Perk mogelijk heeft gemaakt. Er waren dus in die woestijn van dorheid en slapte enkelen die naar den weg van het leven drongen.

Jongens, broekjes nog, zouden echter dien weg vinden. Ons land, dat zoo deftig is, dat in 1880 zoo vreeselijk deftig was, zoo bang zich te vergooien, zou dat dan zulke jongens toejuichen?

Naast Van Vloten, Pierson en Vosmaer was er nog een, die veel gedaan heeft in het belang van de nieuwe beweging. Dat was Josephus Albertus Alberdingk Thijm (1820—1889) (89), de vader van Van Deyssel. Zijn kunst was Katholieke kunst, daarop gericht om den godsdienst te schragen. Kennen wij thans een bloeiende Katholieke kunst in ons vaderland, toen stond Thijm vrijwel alleen. In roeping en inzicht voelde hij zich ver van de jeugd, maar hij wist hun toch de hand te reiken.

Hij was een bijzonder man, die te zijnen huize om zich heen velen verzamelde om letterkunde te beoefenen en te bespreken. Die samenkomsten bezochten o.a. Da Costa en Ten Kate en in 1880 ook de jongelui Kloos, Verwey en ten laatste ook Jacq. Perk. (Een en ander kan men lezen in de „Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst”, van A. Verwey).

Thijm bewonderde de klassieken, Vondel en Hooft; hij leerde de jonge dichters grijpen naar de dichters van het verleden en de schoonheid daarin opmerken.

Zoo zien we de sporen van het leven uitspruiten, niet alleen bij de z.g.n. „Nieuwe Gidsers”, maar ook bij anderen. In de poëzie komt dan 't individualisme en in 't proza 't naturalisme.

Vóór de Nieuwe Gids er was, was Marcellus Emants, later de schrijver van tooneelwerken, de eerste die het nieuwe kunstbeginsel in praktijk bracht. Hij schreef naturalistische novellen in den geest van Taine. Taine had gezegd, de mensch is het product van milieu, ras en tijd, een uitspraak, die met het materialistisch denken verwant is. Weg met ethische en sociale oogmerken, zeide men, de kunstenaar moet de dingen uitsluitend om der wille van de waarheid weergeven, zooals die in zijn geest afgespiegeld wordt.

Nu zijn wij van het straffe naturalisme wat afgegaan. Wij moeten dus trachten niet onder den indruk te geraken van den eigen tijd, maar zoo objectief mogelijk dat naturalisme bezien.

Marcellus Emants dan schreef novellen in „De Banier”. In dat tijdschrift hanteerde hij ook het ontleedmes van de critiek en ofschoon van alle zijden aangevallen, wist hij van geen wijken. Voor het eerst hoort men hier de zoo bekende klanken der latere critiek.

In De Gids van 1889 schreef hij zijn „Pro Domo”, zijn oratie voor zijn eigen huis, voor zijn eigen kunstrichting. Daarin verdedigde hij de richting van Taine, die gezegd had, dat deugd en ondeugd voor hem zaken waren gelijk suiker en vitriool en dat men als kunstenaar afstand had te doen van ethische

bijoochmerken. Emants dacht er precies zoo over. Men leze slechts die zinsnede uit „Pro Domo”, waarin het o.a. heet, dat wij aan al wat naar absoluut goeds of kwaads zweemt, al lang ontgroeid zijn en dat de kunstenaar geen menschen moet schep- pen als in de oude romans voorkomen: „De somber slechte of vroolijk goede romanpoppen, de zelfbewuste kwaadaardige repoussoirs naast de het-goede-willende, hoogstens van een klein, haast bekoorlijk vlekje voorziene helden en heldinnen, de verharden, die hun straf nooit ontgingen, en de bekeerden, wien door een ontoereikend motief de booze schellen ten slotte van de verblinde oogen mochten afvallen . . . uit de werken der kunstenaars aan wier ontwikkeling de wetenschap niet al te vreemd bleef, zijn zij voor immer verdwenen”.

We mogen zulke theorieën in onzen tijd afkeuren en blij zijn, dat het godsdienstige ook in de litteratuur weer mag gehoord worden, het was een stadium, dat de jonge litteratuur door moest. Al dat slaperige en suffe had men zonder die hardhan- digheid nooit weggekregen. Daarom is Emants voor de nieuwe richting zoo belangrijk geweest.

Het meest kreeg hij te hooren over zijn groot gedicht „Lilith”. Later schreef hij nog „Godenschemering”, dat meer bekend is en minder aangevochten werd, maar „Lilith” is ’t belangrijkste. Lilith is een van de oergeesten, de wellust, die Adam met de geestelijke zonde besmet en die met haar booze geesten ook Eva besmet: zoo zijn wij menschen gedoemd om in zonde te leven.

In dat werk heerscht pessimisme en volstrekt determinisme. De mensch is tot het kwade besteld. De Christelijke heils- verwachting wordt hierin niet gekend en de levensvreugde moet ook uit het kwade geput worden.

Hevig ging men tegen Emants te keer, maar de jeugd juichte en daar was reden voor. Er was dan ook veel schoons in het gedicht, zooals bijvoorbeeld blijkt uit het volgende natuurafereel:

De heete zonneshijf zinkt statig neder,
Op aarde naakt het eind van d' eersten dag. —
Nog eenmaal dekt een stralend vlammenmeer
Gebergte en boomspits met zijn vuurge tinten,
En spiegelt in het effen watervlak
De hemelboog zijn gloeiend aangezicht.
Dan trekt de koele schemering haar sluier,
Uit avondrood en frisschen dauw geweven,
Verkwikkend over Edens velden heen.
Het vooglenlied verstomt in 't donker woud.
De bloemen sluiten zich en buigen 't hoofd,
Terwijl de dartle vlinder in haar kelken
Voor 't ranke lijf een veilge rustplaats vindt.
De blaadren zwijgen stil, van 't ruischen moe.
In zoete sluimering zinkt al wat ademt,
Vergaart voor nieuw genot weer versche krachten

(Uit Lilith.)

Men voelt, dat is poëzie, geheel anders dan Beets en Ten Kate bijvoorbeeld ze dichtten. Waar had Emants dat gehoord? Zijn gedachten over kunst vond hij bij de Franschen, maar het geluid, de muziek bij de Engelschen. John Keats, zoo ontzaglijk hoog door de tachtigers gesteld, had veel invloed, ook op Emants, en daarnaast ook Shelly. Keats was het, die in vijfvoetige verzen, in den geest van „Het vooglenlied verstomt in 't donker woud", verbeelde natuurverschijnselen en gemoedsstemmingen gegeven had. Emants nam dat van Keats over.

Emants was dus om „Lilith" heftig aangevallen, heden ten dage zouden dat velen wéér doen, maar met andere tegenwerpingen. Het echte naturalisme is voorbij, dus zou het nutegen iets ouds gaan. Maar wie tegen het nieuwe strijdt, en het ten slotte moet afleggen, verschijnt voor het nageslacht altijd in een ongunstige positie: daarom maakt de critiek van die dagen op ons zoo'n onbeholpen indruk. Emants en de tachtigers lachten dan ook om de kleinzieligheid en hij had al de hatelijkheden met een schouderophalen kunnen voorbijgaan.

Twee jaar na „Lilith" verscheen „Godenschemering" en dat werd veel vriendelijker ontvangen. Die gunstige ontvangst is

het beste bewijs, dat er iets groots gebeurd was, dat de nieuwe ideeën meer ingeleefd waren. Dat groote was de beweging van '80, het hoorngeschal voor een nieuwen dag, ingezet door een kleinen kring van jongelui. De inleider of voorlooper daarvan was Jacques Perk (1859—1881), reeds op 22-jarigen leeftijd gestorven. Als het spreekwoord waar is, dat de goden hunne lievelingen het eerst tot zich nemen, dan is dat woord aan Perk bewaarheid. Zijn leven is het leven geweest van een lieveling der goden. Na het volgen van de Hoogere Burgerschool, waarop hij door zijn vader geplaatst was, leerde hij Latijn en Grieksch om eerlang te kunnen studeeren. Leerling was hij van den man, die door al die jonge menschen op de handen werd gedragen, namelijk Dr. Doorenbos. Onder leiding van hem kreeg Perk gevoel voor poëzie en schoonheid. Hij las o.a. Vergilius en de groote Duitsche dichters Goethe en Schiller, benevens Hooft en Vondel en vond bij de laatsten een schoonheid in de Nederlandsche taal, welke de eigen tijd miste. In zijn poëzie is dan ook de invloed te vinden van Vondel en Hooft en de klassieken en Duitsche dichters.

Perk maakte een reis naar de Ardennen en het Maasgebied en de grotten van Han. Welk een indruk moest die romantische natuur van rivieren, bosschen en bergen maken op een jong, ontvankelijk, dichterlijk gemoed! Op die reis zijn de eerste bloemen van zijn poëzie ontbloeid. Wel maakte hij reeds vroeger verzen, maar wat nu ontstond was echte, groote poëzie. Op die reis is ontstaan de bundel die wij kennen onder den naam van „Mathilde”. Perk stierf in 1881 en daarna gaven Kloos en Vosmaer de gedichten uit.

Wie onzer kent de klanken van Perk's sonnetten niet? Een heel geslacht heeft zijn eerste gevoelens van schoonheid in taal dáárin beleefd. Zij zingen de meesten onzer in het hoofd sinds het oogenblik, dat hun rhythmen ons het eerste verschiep eener onbekende, eindeloos lokkende wereld openen. En al zijn wij later critisch geworden, al beginnen wij soms in onze liefde

voor die poëzie te weifelen, de bekoring der gedragen verzen van Perk wint toch altijd. Wij Hollanders hebben minder dan andere naties poëzie, die nationaal bezit mag heeten. Maar tot dat weinige hoort de Mathilde-cyclus. Daarom werden zoo velen kregelig, toen aan Perk's sonnetten, in den vorm, waarin ze ons lief geworden zijn, getornd werd.

Er werd dan beweerd, dat Kloos dien bundel verkeerd had uitgegeven, naar een vooropgezet beginsel gewijzigd. De heer Greebe had kennis genomen door middel van den zoon van Vosmaer van een handschrift, waarin, afgezien van kleinere verschilpunten, enkele sonnetten ontbreken, die in Kloos' gedachtengang onmisbaar zijn, en waarin bovendien de volgorde anders is. Wij meenen echter, dat Greebe zich heeft vergaloppeerd. Want waaruit leidt hij af, dat Perk juist dat handschrift voor den druk bestemd had, en dat Kloos naar eigen inzicht wijzigde? Daaruit, dat het handschrift van de Mathilde, aan Carel Vosmaer geschonken, netjes gebonden en verzorgd was, oogenschijnlijk gereed voor de drukpers. Maar dat was niet lang na Perk's reis. Eerst veel later zou de Mathilde verschijnen en vooral in de laatste maanden van zijn leven maakte hij een sterke geestelijke evolutie door. Kloos, de vriend van Perk, heeft met hem gesproken over Mathilde, over poëzie en schoonheid, en de nieuwe gedachten, die nu in Perk groeiden, werden belichaamd in de ingevoegde sonnetten en in de nieuwe schikking, waardoor de Mathilde, door Kloos geordend, één groeiende gedachte vertoont. De geheele cyclus is verdeeld in 4 groepen. De eerste groep vertelt van de reis en de liefde, die bij Perk ontstaat voor een meisje. De tweede groep, het afscheid van Mathilde wordt beheerscht door droefheid. De donkere gewelven van de grotten van Han zijn een symbool van zijn droef gemoed. De derde groepsprekt van verstrooiing, die den dichter afleiding moet geven. In de vierde groep komt het tot een volkomen oplossing. De liefde voor een persoon is verdwenen om plaats te maken voor de liefde tot de schoonheid.

Wat de verstrooiing niet kon, doet de schoonheid. Zooals Dante door Beatrice geleid wordt, zoo wordt Perk door Mathilde tot hoogere schoonheid gelouterd. Zoo is de heele krans volgens Kloos de groei tot de schoonheidsidee geweest en die vergoddelijking der schoonheid was de idee der tachtigers. Perk was in zijn laatste levensmaanden met zijn heele hart tot die tachtigers gaan hooren.

In de uitgave van Kloos treft ons dan allereerst als buiten de Mathilde-poëzie staande, het tweede sonnet van den cyclus:

SANCTISSIMA VIRGO.

(De heiligste Jonkvrouw).

't Was bladstil, en een lauwe loomheid lag
En woog op beemd en dorre wei, die dorstten;
Zwaar zeeg, en zonder licht, een vale dag
Uit wolken, die gezwollen onweer torsten.

Toen is het zwijgend zwerk uiteengeborsten,
En knetterende donders, slag op slag,
Verrommelden en gromden. Vol ontzag
Look ik mijne oogen, die niet oogen dorsten:

Een schelle schicht schoot schichtig uit den hoogen,
En sloeg mij, ik bezwijmde ... ontwaakte en zag
De lucht geschraagd door duizend kleurenbogen.

Daarboven, in een kolk van licht te pralen,
Stond reuzengroot de Jonkvrouw, en een lach
Voelde ik van haar verengeld aanschijn stralen.

Het volgende dat de schoonheidsidee moet vertolken is:

HEMELVAART.

De rondende afgrond blauwt in zonnegloed,
En wijkt ver in de verte en hoog naar boven, —
Mijn ziel wickt als een leeuwriks-lied naar boven,
Tot, boven 't licht, haar lichter licht gemoet:

Zij baadt zich in den lauwen aether-vloed,
En hoort met hosianna's 't leven loven, —
Het floers is weg van de eeuwigheid geschoven,
De Godheid troont ... diep in mijn troisch gemoed;

De hemel is mijn hart, en met den voet
Druk ik, loodzwaar den schemel mijner aard',
En, nederblikkend, is mijn glimlach zoet:

Ik zie daar onverstand en ziele-voosheid...
Genoegen licht... ik lach... en met een vaart,
Stoot ik de waereld weg in de eindeloosheid.

Het andere, dat zich hierop richt is :

DEINE THEOS.

(De geweldige godin).

Met weekblauwe oogen zag de oneindigheid
Des hemels naar den donzen rozen glans,
Waar Zij in daagde: een breed-gewickte krans
Van zielen had zich onder haar gereid.

Den geur van zomer-bloesems begeleidt
Den zang der zonnen — duiven — die heur, trans
Doorgluren in eerbiedgen rondedans
Om Hâar, wier glimlach sfeeren groept en scheidt:

„Schoonheid, o Gij, Wier naam geheiligd zij,
Uw wil geschiede; kóme Uw heerschappij;
Naast U aanbidde de aard geen anderen god!

Wie éénmaal U aanschouwt, leefde genoeg:
Zoo hem de dood in dezen stond versloeg...
Wat nood? Hij heeft genoten 't hoogst genot!”

Het eerste en laatste sonnet van den cyclus zijn aan de sonnetten zelf gewijd; ook zij staan los in den cyclus.

In de vijf genoemde sonnetten waait eenzelfde geest; de inhoud van de overige staat daar ver af. Maar deze, en vooral de drie, die geciteerd werden, heeft Kloos noodig om toe te lichten, hoe uit Perk's liefde voor de ééne persoon groeide de liefde tot de Schoonheid en het zou Kloos onrecht aandoen zijn, wanneer men aannam, dat hij den cyclus daartoe opzettelijk vervalschte. Het geval is zóó aannemelijk te maken: Perk had de sonnetten gemaakt op de reis en ze toen aan Vosmaer gegeven. Daarna kwam hij op de avonden bij Thijm en leerde met de andere jongeren door Shelly en Keats de

schoonheid kennen, zooals zij door de Engelsche dichters verkondigd was. Met Kloos zal hij in de laatste maanden van zijn leven gesproken hebben over de „Mathilde”: hoe zij door invoeging van de vijf genoemde sonnetten de uiting kon worden van den schoonheidsdrang die in den kleinen vriendenkring woelde.

Door dat jonge leven was de nieuwe kunst, de nieuwe taalmuziek ingeleid en dat die kunst ten slotte overwonnen heeft, is vooral te danken aan de critiek.

In ons land was de critiek, afgezien van de enkelen, die genoemd werden, onbeduidend. Men stelde zich op een eigen standpunt, welks juistheid bij voorbaat aanvaard moest worden, en als de schrijver en zijn kunstwerk daarmede overeenkwamen, dan was het goed. De tachtigers, Kloos, Verwey, Van Eeden, Van Deyssel (de jonge Alberdingk Thijm) en Van der Goes, dachten er anders over en uitten zich eerst in het weekblad „De Amsterdammer” en na 1885 in het eigen tijdschrift „De Nieuwe Gids”. Vooral in Kloos had de nieuwe critiek haar zuiversten vertegenwoordiger. Grondbeginsel zijner critiek is: door te dringen in de ziel van het kunstwerk.

Uit de critische werkzaamheid der tachtigers kan men het wezen der nieuwe kunst het best leeren kennen. In de poëzie is er het individualisme, in het proza het naturalisme, doch de ziel van beide is: de waarheid. De poëzie vat de waarheid innerlijk op, zij is hier oprechtheid tegenover zichzelf en het innerlijk beleefde. Doch het is gevoelswaarheid, emotioneele, geen verstandelijke waarheid. Onwaar is echter alles wat niet doorleefd is, wat traditioneel en gedachteloos overgenomen is. Slechts naar dit beginsel is voor de tachtigers critiek mogelijk. Bijbedoelingen blijven ter zijde, waar dit beginsel in het spel is.

Kloos stelt „kunst” tegenover „rhetorica”. Kunst is de „aller-individueelste expressie van de allerindividueelste emotie”, zij is de behandeling van „het oorspronkelijk beeld”. Rhetorica is de behandeling van „het geijkte beeld”. Al kan ook dit goed

bedoeld zijn, het geeft geen kunst. Hierop heeft de critiek te letten. Zij moet zich in het kunstwerk volkomen inleven en het dan naar waarheid en schoonheid beoordeelen.

Wij missen hier het sociale en het ethische element. Wij kunnen thans niet goed buiten die twee. Maar men moet de critiek der tachtigers beschouwen als de noodzakelijke reactie op een vroegere periode. Zij hebben goed gedaan door hun eigen wetten te stellen, en hun volk te minachten. Daardoor hebben zij het meer omhoog gevoerd, dan wanneer ze ter wille van de anderen hun eigen peil verlaagd hadden. Zij waren hooghartig en ultra-revolutionnair. Daaruit is de geweldige oppositie tegen hen te verklaren. Toen echter later de toenadering kwam, bleken publiek en dichters elkaar te kunnen verstaan.

Ondanks al haar afbrekend krachtsvertoon heeft de critiek ten slotte toch opbouwend gewerkt. Dat kwam doordat zij inleving, overgave, waarheid en schoonheid verlangde. Kloos leerde zijn landgenooten lezen. Hij gaf hun echter niet de volmaakt objectieve critiek, waarvan hij droomde. Dat kon ook niet. Kunsteritiek kan — ondanks Taine — altijd maar tot op zekere hoogte objectief zijn. Wel moet zij naar objectiviteit streven. En dat deden zoowel Kloos als Verwey.

Van Deyssels critiek was zeker niet objectief. Men denke slechts aan zijn van hartstocht laaiende stukken, waarin hij nu eens hoog ophemelde zonder grenzen van bewondering, en dan weer schold, raasde en als Jupiter donderde om het geweld zijner verontwaardiging over de wereld uit te storten. Hij gaf hartstochtelijke critiek.

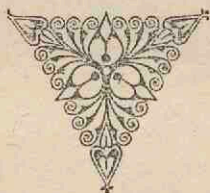
Intusschen hebben wij leeren inzien, dat het zoo objectief niet gaat en al is in de critiek van Van Deyssel zelfs geen streven naar objectiviteit, waarom zou het niet goed zijn, dat een dichtelijke natuur in schoonheid over een kunstwerk spreekt?

Belangrijker is het, dat de verschillen der karakters van de tachtigers langzamerhand te sterk voelbaar werden dan dat het

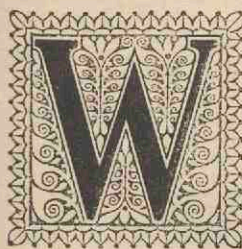
lang goed kon blijven gaan. Toen de gezamenlijke strijd tegen den ouden tijd voorbij was, werden de verschillen steeds grooter.

In 1887 vertrekt Verwey naar Noordwijk. Spoedig verlaat hij nu de Nieuwe Gids om in 1894 met Van Deyssel het Tweemaandelijksch Tijdschrift te stichten, dat in 1902 den naam van De Twintigste Eeuw kreeg. In 1909 groeide dit met de Nieuwe Gids samen, nadat Verwey in 1905 een eigen tijdschrift, De Beweging, had opgericht.

Heeft al dat splitsen, hebben al die verschillen den groei onzer letterkunde geschaad? Wij gelooven van niet: laat ons er liever het symbool van een rijk ontwikkeld leven in zien.

II. DE NIEUWE NEDERLANDSCHE LETTER- KUNDE. DE TACHTIGERS.

IJ bespraken reeds kort de oprichting van „De Nieuwe Gids” in 1885. De jonge dichters, die aan de beweging deelnamen, waren in 1880 nog student, Kloos was 20 jaar, en vooral de invloed van Jacq. Perk gaf aan die beweging kracht. In dien tijd is de begeerte opgekomen bij de jongeren om hunne nieuwe ideeën te plaatsen tegenover de oude, maar zij hadden geen eigen orgaan. Van Deyssel schreef eerst nog in het Katholieke blad van zijn vader, „De Dietsche Warande”, en viel daarin den dichter Schaepman aan. Tegelijk schreven Kloos en Van Eeden in het door De Koo geredigeerde weekblad „De Amsterdammer”. Bij hen kwam toen het besef, dat ze een eigen orgaan moesten hebben, maar dat was een heele onderneming, want wie zou aan jongelui, die tegen het toen nog hooggeschatte oude te keer gingen, het kapitaal verschaffen? Van Eeden kreeg wat geld los van z’n familie, terwijl Kloos van eene vriendin, eene oude dame, een bankje van duizend kreeg. Alzoo kwam er in 1885 „De Nieuwe Gids”. Hun streven nam daardoor een meer bepaalde richting aan. In de redactie kwamen Kloos, Van Eeden, Van der Goes (meer politicus) en Paap; de laatste is niet zoo bekend geworden, maar is toch de schrijver van eenige romans. Verwey sloot zich weldra bij de beweging aan.

Wat bond hen? Iets positiefs, maar vooral iets negatiefs. Het oude neer te werpen; het vormelijke en stijve, de willekeurigheid van bepaalde regels en het gebrek aan oorspronkelijkheid aan de kaak te stellen, dat was het negatieve. De naturalistische beschouwing „kunst om de kunst”, onverschillig of zij ethisch

goed was of niet, dat was het positieve, echter met al zijn consequenties niet door allen aanvaard. Daarom is 't negatieve, de critiek, het voornaamste van de Nieuwe Gids geweest en daarin was Kloos nummer één. Kloos stelde de nieuwe kunst-beginselen op den voorgrond. Hij maakte, gelijk gezegd, een groot onderscheid tusschen kunst en rhetoriek. Voor hem is kunst oorspronkelijk, rhetoriek namaak, en het verschil is te herkennen aan de beelden, die de schrijver gebruikt: zijn die echt, oorspronkelijk, dan is het kunst, zijn het algemeen gebruikte of conventionele beelden, dan is het rhetoriek en al kan de dichter het goed meenen en het geijkte beeld doorvoeld hebben, uit hem is geen kunst geboren. Omdat in die dagen de dichters veelal dezelfde stereotype beelden gebruikten, werd de heele oudere poëzie door rhetoriek beheerscht en dus trokken de jongeren daartegen op.

Kloos ging uit van de stelling: poëzie is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. Het is een stelling, die slechts één kant van de zaak beziet. Het is ongetwijfeld waar, dat kunst persoonlijk moet zijn. Maar zij moet tevens sociaal zijn. Want zij is een der vele maatschappelijke verschijnselen, en wel een van de verhevenste. De dichter moet zijn gedachten en gevoelens niet voor zich zelf uitspreken, doch anderen moeten ze kunnen hooren en verstaan: anders is de poëzie geen levendekracht in de wereld. Daardoor werd Kloos' stelling tevens oorzaak, dat spoedig leemten in de nieuwe kunst gevoeld werden en hierin openbaarde zich ook het eerst de zwakte der Nieuwe Gids. Want door het weergeven van uitsluitend eigen emotie, ontstond vaak kunst, die in de harten der tijdgenooten geen weerklank vond, omdat zij geen zin in de woorden vinden konden. Zóó persoonlijke poëzie ontstond er door het welbewust verwaarloozen van den socialen factor. Het was sommigen dichters dan ook geheel onverschillig of zij begrepen of gelezen werden: hun kunst was er voor hen zelve. Dit nu is een fout, want de kunst is er toch om een kracht ten goede te zijn,

om de menschen op te heffen. Men moet echter niet te streng oordeelen, maar deze beweging zien in de lijst van den tijd, en dan moet men erkennen, dat er opstand noodig was om de oude sleur weg te krijgen, dat de persoonlijkheid buiten haar natuurlijk machtsgebied moest gaan, om haar echte waarde erkend te krijgen. Later is de kentering wel gekomen.

Van al de individualisten is Kloos de grootste geweest. Hij heeft in zijn poëzie tot het laatst aan het individueele vast gehouden.

Kloos begon met te bewonderen de Neo-klassieken Shelly en Keats en in hun trant waren zijn eerste gedichten „Rhodopis”, „Sappho” en „Okeanos”. Het waren echter slechts fragmenten; het was niet zijn talent groote gedichten in epischen stijl te maken. Hij was de meester van het sonnet, zooals blijkt uit het bekende:

Nauw zichtbaar, wiegen op een lichten zucht
De witte bloesems in de scheemring — ziet,
Hoe langs mijn venster nog, met ras gerucht,
Een enkele, al te late vogel vliedt.

En ver, daarginds, die zacht gekleurde lucht
Als perlemoer, waar iedre tint vervliet
In teerheid... Rust—o, wondervreemd genucht!
Want alles is bij dag zoo innig niet.

Alle geluid, dat nog van verre sprak,
Verstierf — de wind, de wolken, alles gaat
Al zacht en zachter... alles wordt zoo stil...

En ik weet niet, hoe thans dit hart, zoo zwak,
Dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
Altijd maar luider, en niet rusten wil.

Voor al zijn eerste sonnetten zijn de mooiste, maar ook bij de latere treft men nog schoone aan, al schijnen andere soms maakwerk te zijn. Dat ligt zoo geheel in Kloos' natuur; is zoozeer te verklaren. Voor zulke gevoelige naturen is een grens. De gloed en de aanstormende gevoelens van de jeugd zijn verdwenen en nu staat zoo'n man te zoeken, alsof

hij iets dierbaars mist. Soms komt in hem toch weer het oude terug, gelijk men hooren kan uit dit sonnet van 1899:

Laat allen van mij weggaan, want ik treed
Mijn Liefste tegen, die, met zachte schreden,
Omstuwd door teëre en gratie-volle beden,
Wier dartel zwieren om haar hoofd zich breedte,

Aanzweven komt, om me al haar heimlijk leed,
Al wat zij heeft gedroomd of stil gestreden,
Al wat zij heeft gehoopt of schuw gemedend,
Te fluistren zachtes aan mijn hoofd, dat weet...

En 'k zal mijn sterkende gedachten breiden,
Alsof er vleugelen der liefde gaan
Over de lokken, die al glanzend glijden,
Liggend zoo rustig, waar mijn schoudren staan...

Maar 't allerliefste, wat ik weet te zeggen,
Zal ik als bloemen in haar handjes leggen!...

En dan is het of door de rijpheid van den dichter, in wien de stormen van de jeugd gekalmeerd zijn, de kunst nog veredeld is. De poëzie in dit sonnet is, door volmaaktere vers-techniek, nog reiner.

Kloos bleef de Nieuwe Gids getrouw en is na de vereeniging met de XXe Eeuw nog steeds de leider.

Albert Verwey, geboren 1865, werd op 17-jarigen leeftijd reeds als dichter door de nieuweren erkend. Hij bleef echter niet lang bij hen. Want hij paste niet in hun kring. Toen hij de Nieuwe Gids verliet, ging hij naar Noordwijk, waar hij nu nog woont, en verdiepte zich in de vele vragen, die het wereldleven ieder stelt, die oogen en gemoed open heeft. Al jong had hij die vragen tegenover zich gezien, en ze zouden hem voortaan geen rust meer laten. Daarin verschilt hij van Kloos, die de behoefte niet kende aan de redelijke verdieping van het latere leven, die bleef zingen, zonder voor het directe contact met de oneindigheid een meer redelijke bespiegeling in de plaats te stellen.

Als Verwey's stem na zeven jaar weer gehoord wordt, heeft

hij een schat van gedachten en ideeën vergaderd, welke zijn dichtkunst bijzondere waarde geven. Hij gaf ook studies van den door hem bewonderden Potgieter en van Vondel en na de anderetijdschriften verlaten te hebben, richtte hij „De Beweging” op, dat nog heden zijn tijdschrift is. *)

Het bijzondere in Verwey's poëzie is het gevoel van het niet alleen op de wereld staan van den dichter, van zijn sociale roeping, althans zijn innig verband met het wereldgebeuren, en dat wordt bij Kloos gemist. Voor Verwey is de poëzie het middel, dat uit de uiterlijke zaak het innerlijke wezen puurt, de stem, die de idee doet kennen in den toevalligen schijn.

Men staat verbaasd hoe deze dichters, die begonnen zijn met ook tegen den godsdienst op te trekken, nu tot zoo dicht daarbij gekomen zijn, want zooals Verwey over „de Idee” schrijft, zou men evengoed van God kunnen schrijven. De dichter ziet in alle uiterlijke dingen de Idee, zegt Verwey. Zijn dichtvorm is ondergeschikt aan den inhoud. De vorm is niet zoo effen, zoo glad: de zak wordt zóó vol gestouwd, dat de oneffenheden van buiten zijn te herkennen. Hij gaf zijn denkbeelden ook in het proza.

In zijn gedicht „Cor Cordium”, het hart van mijn hart, spreekt de dichter zichzelf aldus toe:

- I. Ziel van mijn Ziel! Leven, dat in mij woont!
Veeinamig Mysterie, die ik noem
Mijn Ik, mijn Zelf, mijn Wezen, — die u toont
Altijd een andre, en uw eigen doem
Sprekt op u zelve en dit mijn lichaam maakt
Het werktuig uwer woorden, 't instrument,
Dat gij bespeelt, en maakt aan de aard bekend
Uw melodieën, dat aanstonds ontwaakt
Dit menschedom heinde en veer: — ú roep ik aan;
Opdat gij spreke' en van mijn lippen drijv'
Lente van zang, die over de aard zal gaan,
En 'k thans niet mijn, maar úwe woorden schrijf'.

*) In Augustus 1919 wegens gebrek aan abonné's opgeheven.

- II. 'k Heb u altijd gezocht en trachtte altijd
 Te luist'ren naar uw woorden; maar als een,
 Die staat aan 't strand der zee en hoort aldoor
 Der waatren ruischen en het wijd en zijd
 Breken der golven, en zijn voeten treên
 Krakende schelpen; — en hij nijgt het oor,
 Om in 't geluid te grijpen één geluid,
 Omdat, als hij het hoort, hij zal verstaan
 Ontzachtbre wijsheid, zulke als de Natuur,
 Eens in een eeuw, aan één verkorene uur,
 Meêgeeft, opdat die ze uitlegge en beduid'
 Den grootste van die dan op aarde gaan; —
 Maar vruchtloos: — zóó hoorde ik in mijne ziel,
 Van dat ik kind was en der wereld droom
 Kleurde mijn oogen met zijn bonte beeld, —
 Een heir van stemmen in mij, en 'k hiel'
 Mijn ooren wakker in den nacht, vol schroom
 Bidënd, dat me úw geluid niet bleef verheeld.

In het volgende gedicht hoort men een nog diepere wijsheid. De dood is schijn, de Idee is het leven:

De stilte, die ik om mij voel als de avond
 Om mij, mijn huis en kalme duinen staat —
 Daar 't tikken van de hangklok luider gaat —
 Dringt in me, heldrer mijn gedachten stavend.

De stem van mijn gedachten tokt aldoor,
 Als 't boblen door de tuit van 't borlend water;
 Als 't zingen van die onvermoeibre prater
 Beweegt en spreekt wat ik diep in mij hoor.

Dichter, het zijn is schoon maar merk het worden.
 In u is al wat ge om u heen begeert.
 De schat die zich in eenzaamheid vermeert
 Zal op zijn tijd voor andren zichtbaar worden.

Wat in uw cel bij 't gele licht geschiedt
 Zal eenmaal in de zon zich openbaren.
 Het hoofd dat buigt over vermolmde blaren
 Verliest daarmee den lach van 't leven niet.

En als u stemmen uit de dooden spreken
 En gij hun luistrend zelf een doode lijkt,
 Schrik dan niet zeer als wen de nanacht wijkt
 Een levenskreet uw lippen uit zal breken.

Zoo begrijpen we, hoe Kloos, die deze wijsgeerige levensverdieping niet vond, een dichter is die achteruit gaan moest,

terwijl Verwey vooruitging. Verwey heeft dan ook 'n schaar van jongeren om zich heen verzameld, want bij al de dichters van „De Beweging” vindt men een zoeken, met het zijne verwant.

Een dichter naast Verwey is Herman Gorter, geboren in 1864. In 1889 verscheen zijn eerste werk, „Mei”, een gedicht nog vol naklanken van zijn klassieke studiën, maar ook vol van echtheid en oorspronkelijkheid. Weinige werken zijn zóó populair geworden als de Mei: wie heeft er bijv. niet bij de hand het bekende „Een nieuwe lente en een nieuw geluid”? Gorter dichtte uit zijn eigen hart en zijn werk is door-en-door Hollandsch. Wat een muziek zit er in; het is dikwijls meer muziek dan gedicht.

Mei is de uiterlijke schoonheid, gedoemd tot sterven aan het eind van het 1e boek. In het 2e boek komt Balder, de muziek, de innerlijkheid, het wezen. Mei wil huwen met Balder maar wordt afgewezen, want de uiterlijke schoonheid is gedoemd om te sterven en Balder is hier het eeuwige.

De inhoud volgt alzoo geheel zijn eigen weg ten opzichte van de individualistische kunstleer en is van een diepere schoonheid. De Mei bevat een overstromende massa poëzie, zoo Hollandsch echt als een schilderstuk van Poggenbeek, zoo malsch en zoo versch als het weiland zelf. Men voelt, hier staat men voor z'n eigen land, in al z'n natuurlijke pracht. Hoorslechts

Weet iemand wat op aard het schoonste is,
Het allerschoonste? welks gelijkenis
Hij ziet in alles wat hem vreugde geeft?
Waarom hij lief heeft wat rondom hem leeft?
Waarom diè rijkdom wil en diè een vrouw
En één zichzelf, hoewel ze allen nauw
Weten dat ze iets zoeken dan een woord
Alleen? Weet iemand dit? Wel hoort,
Het is waarom het kuiken zoekt de hen,
Het kind de moederborst, waarom ik ben
Bang voor den winter en den herfst, den nacht
Van 't jaar — waarom een jong kind niet de pracht
Der sterren lief heeft, wel een vlam en vuur

Van een wit kaarsje — met een klaar getuur
Ligt hij op 't kussen wakker, lang, en met
Zijn oog en volgt hij 't waaiend flikken, het
Vlammeke brandt nog in zijn droomen voort.
Het is waarom zang en muziek bekoort,
Maar marmer mij verschrikt en witte kleur,
Ik rozen liefheb en den geur
Van blinkend fruit en verf van donzig ooft.
Het is waarom een meisje een man belooft
Te stoven in haar armen en verlangt
Naar 't warme, mooie huw'lijksuur, ze dankt
Hem voor zijn liefde, of hij anders kon.
Het is het vuur, de warmte, 't is de zon.

De Mei maakte een ontzaglijken opgang en plaatste Gorter in het midden van de belangstelling. Vele oudere landgenooten begonnen de nieuwe beweging al te waardeeren, vooral nu zij zagen, dat de nieuwe richting al dieper ging. Zelfs de Gids begon sympathie te toonen.

De Mei was Gorters meesterwerk, waaruit een streven naar voren komt om door woordklanken gevoelens, „het diepere zielsgeluid”, weer te geven, waarvoor geen woorden zijn. In deze richting ging Gorter nog verder in de latere „Verzen”, die op Mei volgden. De taal is hier meer bedoeld als gevoel vertolkende muziek dan als zinverbeelding. Daardoor gaf hij in die z.g. sensitivistische poëzie veel dat niet te begrijpen was, meer muziek dan gedicht.

Gorter beseftte, dat hij de grenzen van zijn kunst te buiten was gegaan, vond er daardoor geen bevrediging meer in, en verdiepte zich verder in de wijsbegeerte, welke hem echter ook niet voldeed en zag toen nieuwe vergezichten in het socialisme. Behalve zijn „Klein Heldendicht” en „Pan”, gaf hij ook verder nog veel socialistische poëzie, meenende, dat dit het beste was dat hij geven kon. Hij spreekt daarvan in de „School der Poëzie” van 1897. Anderen vinden ze echter zóó vol politieke strekking, dat ze er geen poëzie meer in kunnen ontdekken. Soms vindt men evenwel nog wel echte poëzie daarbij, bijv. dit vers:

Wanneer men tusschen een schaar mannen treedt,
van jonge arbeiders, die daar staan als vlammen
zoo zuiver, die daar staan als hane-kammen
zoo onschuldig, waarvan geen een iets weet.

Wanneer men dan het brood dat men zelf eet,
het brood der kennis, breekt, ze omstaan als rammen
u, en dringen hun koppen gretig samen,
gij geeft het hun, zoodat een ieder vreet.

Wees dan voorzichtig, en houd uwe ziel
rein, en denk geen dwaze trotsche gedachten,
maar denk ze zuiver sterk als de Natuur.
Opdat gij rein zijt als het vlammenvuur,
dat daar vóór u, zoo zuiver in hun vachten,
de kennis graast die van uw lippen viel.

In het volgende echter is al heel weinig van poëzie te
bespeuren :

De arbeiders dringen zich aan den trog
der kennis, en ze eten ze, ach zoo graag,
hoe talrijk zijn ze, en leeg is hun maag,
hoe slobbren ze allen aan het karig zog.

Ze zijn hongrig, ze zijn slank en niet log,
ze zijn vurig, hongrig, ze zijn niet traag,
ze dringen, — o dat het er komen mog,
het volk, en eten zich zat alle daag.

Hoe heerlijk is het een van 't volk te zijn,
zoo gretig naar kennis, zoo slank van lijve,
zoo dorstig naar geluk, zoo hongerig.

Een zoon van 't volk wil ik zijn en blijven,
met hen strijden en tusschen hunne rijen
dringen naar het voer, zooals een mager big.

Hierin heeft de dichter de poëzie vaarwel gezegd om de
politiek te volgen en daardoor verdween hij geheel uit het
vaarwater van de Nieuwe Gids. Dit had hij trouwens gewild,
want hij hield de kunst van 1880 voor gestorven en meende,
dat de nieuwe kunst eerst zou opbloeien in de socialistische
maatschappij.

Latere „Nieuwe Gidsers” zijn nog Hélène Swarth en Hein
Boeken.

De man die het minst bij de Nieuwe Gids-beweging paste was wel Fr. van Eeden en hij is er nu dan ook geheel aan ontgroeid. Al heel spoedig bleek, dat de dichter Van Eeden niet bij de individualisten behoorde, maar dat in hem de begeerten van een geestelijk leider scholen. Van zijn vak medicus, in het bijzonder psychiater, heeft hij dezen grondslag van zijn geestelijk bezit duidelijk in zijn werken tot uitdrukking gebracht. In het begin schreef hij eenige blijspelen en critische studiën, maar den meesten roem behaalde hij met zijn eerste groote prozawerk, dat in stukken in de Nieuwe Gids verscheen: „De Kleine Johannes”.

In het eerste deel komt Johannes, na zijn groei in de natuur, in de stad bij Cijfer en Pluizer, om te eindigen met het besluit om Windekind en het sprookjesland te verlaten om de menschheid te dienen. Een sociale strekking dus, welke sterker uitkomt in het tweede en derde deel.

Van Eeden's richting was niet die van de Nieuwe Gids. Als redacteur (1887—'93) schreef hij vele bijdragen, maar dat het met dezen man, die bijna al zijn kunst aan de strekking ondergeschikt maakte, eenmaal spaak moest loopen, was te voorzien. De bekende zelfcritiek, die Van Eeden onder den naam Lieven Nijland inzond, was ten slotte de naaste aanleiding tot oneenigheid en tot Van Eeden's uittreden.

Met zijn poëzie zocht hij steeds in de richting van de verheffing der menschheid, alleen in zijn kleinere gedichten geniet hijzelf, los van de wereld, uitzeggend zijn eigen gemoedsleven.

Uit „Ellen”, het lied van de smart, en „Het Lied van Schijn en Wezen” blijkt een zin, verwant met de idee van Verwey, dat het uiterlijke maar schijn is. In „De Broeders”, tragedie van het recht, bracht hij een vraagstuk ter sprake, dat voor ieder onzer, die met moeite zijn weg zoekt door deze wereld van weifelingen en onzekerheden, het probleem is, doch dat voor de naturalisten in het geheel niet bestond, n.l. het vraagstuk van goed en kwaad. De dichter geeft ons deze troost, dat er

verlossing is voor den zondaar, als hij uit liefde tot God en medemensch, maar getracht heeft zijn best te doen. In deze groote tragedie, waarvan de tafereelen afwisselend spelen in den hemel en op aarde, overwint het goede door de liefde. De Broeders is het best geslaagde werk van den dichter; daarin is hijzelf het beste te herkennen en daaruit blijkt ook, dat het leven hem de menschen heeft leeren kennen, zooals wij hen in hun diepste wezen vermoeden. In zijn laatste werk, „Sirius en Siderius”, (waarvan nog maar een gedeelte gereed is) behandelt hij weer zijn liefste onderwerp: den groei van een jong mensch, die tot het goede moet komen, als hij maar den goeden weg weet te vinden.

Van Eeden is proza-schrijver, niet proza-artiest. Zoekt men dien onder onze tachtigers, zoekt men den man, die in hartstocht ontbrandde voor het proza, die het alleen zocht om zijn kunst erin te leggen, dan is dat Karel Joan Lodewijk Alberdingk Thijm, geboren 1864, schrijvende onder 't pseudoniem Lodewijk van Deyssel. Toen hij van het R.-K. gymnasium te Katwijk kwam, stond hij heel anders te kijken in de wereld, dan de andere jongelui, die van de H.B.S. in de groote stad kwamen. Hij waagde het niettemin spoedig, om den toenmaals geëerden Schaepman aan te vallen. Behalve zijn critieken in de Dietsche Warande, de Nieuwe Gids en het Tweemaandelijksch Tijdschrift, schreef hij een naturalistischen roman „Een Liefde” (1881—'85), waarin hij zich een leerling der Fransche naturalisten toont van ongemeene genialiteit. Hij had zich niet ontzien het beginsel „waarheid vóór alles” tot het uiterste in practijk te brengen. De al te natuurgetrouwe weergave van dingen, waarover men zwijgt, bracht Van Deyssel in botsing met de heersche moraliteit. Dat was het noodzakelijk uitvloeisel van het a-moreele kunstbeginsel. Want a-moreel (wat zonder moraal is) is nu eenmaal immoreel. De eerste uitgave van dit boek (die begint zeldzaam te worden: er werden maar 500 exemplaren van gedrukt) verwekte een storm en ook Van Eeden noemde

het „een onzedelijk boek” (Studies I). Van Deyssel lachte er om: er bestond voor hem als kunstenaar immers geen moraal? Toch zijn uit den tweeden druk de ergste aanstootelijkheden verwijderd. Ook „Dekleine Republiek” (1888) is een naturalistisch boek. In '91 moest hij echter uitroepen, dat het naturalisme dood was. De zucht naar waarheid bleek als hoogste kunstuiting onvoldoende. Of liever, er is een dieper waarheid dan de verstandelijk uitspreekbare. Er is een waarheid die intuïtief te beseffen is, die sensitief te beleven is. Om die waarheid te geven, zocht Van Deyssel 'n kunstmiddel, verwant aan Gorter's sensitivisme. Hij wil proza-gedichten schrijven, waarin de lezer het beschrevene niet alleen geteekend voor zich zal zien, doch het ook als sensatie zal doorleven. Daartoe daalt hij in zijn „Zwemschool” en „Adriaantjes” tot in de kleinste bijzonderheden der beschrijving af. De waarneming, observatie en impressie, moet groeien tot sensatie. Hij die de „Zwemschool” leest moet alles tot in het fijnste meemaken, om de sensatie te krijgen, dat hij in een zwemschool zich bevindt. Van de sensatie wil hij ten slotte komen tot extase (Apocalyps).

Alzoo is Van Deyssel gekomen tot een kunstgedachte, te vergelijken bij de mystiek van den modernen Maeterlinck. Wat wij hem het meeste te danken hebben, is wel, dat hij het Hollandsch proza gemaakt heeft tot een kunst, zooals blijkt uit het volgende fragment „Over Literatuur” uit „Verzamelde Opstellen” (I):

„Ik houd van het proza, dat als een man op mij toe komt, met schitterende oogen, met een luide stem, ademend, en met groote gebaren van handen. Ik wil den schrijver er in zien lachen en schreyen, hooren fluisteren en roepen, voelen zuchten en hijgen.

Ik wil, dat zijn taal als een tastbaar en klinkend organisme voor mij opdoeme, ik wil, dat, als ik hem lees op mijn kamer, hij mij, uit zijn voor mijn oog bevende letters, een geest doe gewaarworden, die mij nadert en van zijn bladzijden uit in mij op schijnt te varen.

Ik houd van het proza, dat van uit de oneindigheid der kunstenaarsziel als een klankenreeks komt aanstroomen, met zijn wijde golving kalm voortspoelend, naderend, naderend, altijd nader, effen en breed, plotseling verlicht door hevige glansplekken.

Ik houd van het proza, dat op mij toedruischt, op mij aanraast, op mij neerdondert in een stoomenden stortvloed van passie.

Ik houd van het proza, dat onbewegelijk en ontzachtelijk is als bergenruggen.

Ik houd van het proza, dat dartelt en jubelt als een waayend zomerwoud vol vogels.

Ik houd van het proza, dat ik daar zie staan met zijn volzinnen, als een stad van marmer.

Ik houd van het proza, dat over mij daalt als een gouden sneeuw van woorden.

Ik houd van volzinnen, die loopen als scharen mannen met breede ruggen, zich rijend schouder aan schouder, steeds elkaar in breeder rijen opvolgend, berg op, berg af, met het gestamp hunner stappen en den zwaren voortgang van hun schrijden.

Ik houd van volzinnen, die klinken als stemmen onder den grond, maar opkomen, stijgen, stijgen, luider en meer, en voorbijgaan en stijgen en zingend doorklinken hoog in de lucht.

Ik houd van woorden, die plotseling aankomen als van heel ver, goud te voren schietend uit een bres in den blauwen horizon, of als donkere steenklompen hoog in de lucht kantelend, diep uit een worstelenden en brandenden afgrond.

Ik houd van woorden, die op mij neêrbonken als vallende balken, van woorden, die mij voorbississen als kogels.

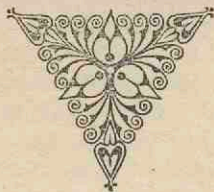
Ik houd van woorden, die ik ineens zie staan als klaprozen of als blauwe korenbloemen.

Ik houd van woorden, die mij uit den loop van den stijl plotseling toegueuren als wierook uit een kerkdeur of als reukwater van een vrouwenzakdoek op straat.

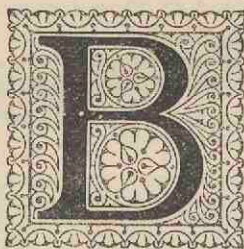
Ik houd van woorden, die eensklaps onder den dreun van den stijl door, als een neuriënde kinderstem zachtken opklinken.

Ik houd van woorden, die heel even rijselen als gesmoorde snikjes.

Ik houd van proza, dat zijn vreugde en zijn verrukking boven mij uitsterrelt, dat gloeyende zonnen van liefde ontsteekt, dat mij voert over het ijle ijs zijner minachting, door de ruige, zwarte nachten van zijn haat, dat mij den groenen, koperen klank van zijn spot en lachen tegenschettert".

III. DE NIEUWE NEDERLANDSCHE LETTER- KUNDE. HET TWEEDE GESLACHT.

ESPEKEN wij nu, om een scheidingslijn te hebben, de litteratuur na 1890. De tachtigers waren begonnen met als 'n eenheid front te maken tegen het oude. De beweging viel evenwel uiteen in verschillende stroomingen, toen de oorzaak die allen vereenigde vervallen was en de strijd op-hield, een verschijnsel, dat bij elke bewe-ging gezien wordt: eenerzijds verzwakt de energie, anderzijds komen persoonlijke verschillen sterker tot uiting. Wij zagen, hoe Kloos het sterkst in de individueele richting bleef, Verwey afweek naar het sociale, doch met een sterk innerlijke strekking in zijn poëzie, terwijl Van Eeden geheel de sociale richting uitging.

Het jongere geslacht was de directe erfgenaam van de bewe-ging van 1880 en had in het geheel geen reden om bij elkaar te blijven. Het nieuwe had gezegevierd en de jongeren zochten ieder een eigen leidsman voor hun kunst. Wij zien daarin dan ook verschillende richtingen. Dikwerf is daar zeer persoonlijk streven onder en het is moeilijk groote lijnen te trekken. Dat is ook moeilijk omdat we zelf in dezen tijd leven, waardoor we niet objectief genoeg zijn om er over te oordeelen. Het is nog geen historie en daarom kunnen we het eindpunt niet aantonen en zeggen, zie, dit is de groote lijn en daar ging het heen. Daarom is het zoo lastig en blijft het altijd een vraag: als we meevoelen met de huidige litteratuur, wát voelen we dan daarin, en voelen we wel het wezenlijke ervan? Het latere geslacht zal er anders over oordeelen dan wij, omdat het doel en eindpunt van de beweging ziet, terwijl wij zijn als een schip dat nog te

midden van de zee is en nu eens hier en dan weer daarheen gedreven wordt.

Het tweede geslacht is zwakker dan de tachtigers waren. Er afgegaan is het geweldige, dat een Kloos en Van Deyssel hadden, dat beeldenstormige. Men kan zeggen, dat zij zich vergaloppeerd hebben, maar er zit iets geweldigs in hen. Zij wierpen om zonder bijgedachten, alleen omdat zij in zich zelve zeker wisten, dat het noodig was. De vaste innerlijke ingeving was hun eenig richtsnoer. Het machtige zelfbewustzijn van een Kloos in het bekende „Ik ben een god in 't diepst van mijn gedachten” is bij de jongeren verdwenen. Het strijdlustige van de tachtigers is voorbij: er moest na zoo'n periode van groote actie ontstaan een geslacht van bewonderaars en navolgers, een geslacht van epigonen, nakomelingen. Gewoonlijk gebruikt men dit woord in ongunstigen zin, men bedoelt er zwakkelingen, minderwaardige nakomelingen mee; dat willen wij niet doen. De nieuweren hebben veel van de tachtigers overgenomen, maar er ook van zichzelf bijgedaan. Vooral het uiterlijke, de woordmuziek, het rythme en de woordvorming, zijn het directe uitvloeisel van de kunst der tachtigers. Daarom heeft men reeds kunnen zeggen: wèl vochten de tachtigers tegen de rhetoriek, maar nu is er weder een nieuwe rhetoriek ontstaan. De moderne dichters hebben inderdaad veel van de taalbeelden hunner voorgangers overgenomen, vooral de „Bewegingsgroep” heeft veel van Verwey geleerd. Zoo zal er dan, en Scharten zeide het reeds, in de toekomst werkelijk een nieuwe rhetoriek, een conventionele æsthetiek komen; dien kant gaat 't uit. Men heeft zich in het onvermijdelijke daarvan te schikken.

Mag echter het nieuwe geslacht aan kracht verloren hebben, aan innerlijkheid heeft het gewonnen. Men heeft getracht de poëzie weer tot de menschen te brengen, wat de „Nieuwe Gidsers” te zeer hadden nagelaten. Poëzie is van mensch tot mensch, en de nieuwste dichters zijn er op uit om meer voor de menschen te zijn. Daartoe behoeft men zich nog niet tot het

publiek te verlagen. Integendeel. Wanneer poëzie het beeld is van een hogere werkelijkheid, dat als een achtergrond achter al ons dagelijksch doen en denken staat, vast door zijn rhytmiek, dan zal, mits het ideaal daar onvertroebeld te lezen staat, al het menschelijk streven onder een reiner, echter licht vallen. Maar ontbreekt overeenstemming tusschen voor- en achtergrond, dan mist de poëzie haar kracht en haar uitwerking op het leven, dan heft zij dat leven niet hooger. En juist daarnaar heeft zij te streven, omdat zij een verschijnsel van de menschelijke gemeenschap is, en wel een van de allerbeste.

Dit streven is al merkbaar in de moderne critiek. Wanneer men die vergelijkt met de critiek van Van Deyssel, dan valt het verschil direct in het oog. Het onbeperkt geweld, het „geniale schelden”, zooals men het wel noemde, is weg. Er is meer waardeering, meer sympathie gekomen, al wijst men daarbij toch ook op de fouten, maar het afkeuren, om eigentwille tot een kunst verheven, zoodat er niets goeds meer aan of in de dingen overblijft, zooals Van Deyssel dat deed, is verdwenen. Daarom al is de kracht en de oorspronkelijkheid van een Van Deyssel weg, er is meeleven gekomen. In dat genre is Carel Schar ten wel de beste en ook Van Campen kan genoemd worden.

Het voornaamste evenwel is de letterkunde zelf; allereerst dan het proza.

De moderne romans schilderen het geheele leven, het schoone zoowel als het leelijke. Die romans zijn niet meer zuiver Fransch-naturalistisch. Er is, waar zij een uiting zijn van een werkelijkheid, die gruwelijk is, een gevoel van deernis in gekomen. Dat kwam door den invloed der groote Russen, Tolstoi, Toergenief, Dostoefski, terwijl Scandinavië veel verbeelding en gevoel in de litteratuur bracht. Men denke bijv. aan de boeken van Selma Lagerlöf.

Echte naturalisten hebben we genoeg, maar het is heel wat anders dan het Fransche naturalisme, dat zij geven. Onze eerste naturalistische romans waren Fransch-naturalistisch, zooals bijv.

„Een Liefde” van Van Deyssel, en stonden volstrekt onder den invloed van Zola en Flaubert. Dit is langzamerhand veranderd, er is meer Hollandsch in gekomen. Onze litteratuur is nu sterk nationaal en daaruit blijkt haar levenskracht. De vreemde invloeden hebben gunstig gewerkt want een nieuw gewas van den eigen bodem is ontstaan. Dit bewijst het werk van Herman Robbers en bijv. Joh. de Meester's „Geertje”.

Het Fransche naturalisme is weg en het intieme is er voor in de plaats gekomen. Het is geworden een kunst van details, maar die te zamen een innigheid geven, die het groote ervan is. En een innigheid, niet gebaseerd op kunstrijke effecten, doch op volledige overgave aan de werkelijkheid. Waarheid is het wat het naturalisme wil en dat heeft toch eigenlijk onze Hollandsche kunst altijd gezocht; dat blijkt uit het werk van onze Oud-Hollandsche schilders. Zij gaven de werkelijkheid, maar verinnigd; onze natuur is gematigder, zachter. Dat kan men zoo zien bij Jac. van Looy (die ook schilder is). Bij hem vindt men een liefdevolle schildering van de werkelijkheid, die ieder Hollander pakken moet. Dit is echte nationale kunst.

Men vraagt zich wel eens af waarom worden onze echte, goede boeken zoo weinig vertaald, terwijl bijv. de Scandinavische werken in alle landen verslonden worden. Dat komt, omdat onze boeken zoo moeilijk te vertalen en te genieten zijn. Wel een Multatuli en Van Eeden werden wereldberoemd, maar hun kunst is ook niet speciaal Hollandsch. Die van Van Looy daarentegen wel. „Jaapje” bijv., het roerende van het leven van een kleinen jongen in het Haarlemsche burgerweeshuis, zooals Van Looy het zelf doorleefd heeft, beschreven als het ware met een Hollandsch schilderspenseel, zou zeer moeilijk te vertalen en in vreemd gewaad te genieten zijn, terwijl het toch ieder Hollander zal pakken. Als men het gelezen heeft vraagt men: wat staat er nu eigenlijk in? En toch is het zoo mooi. Dus net als bij een schilderstuk van Vermeer of Pieter de Hoogh.

Maar we hebben niet alleen naturalisten, doch ook idealisten of liever fantasten, zooals Arthur van Schendel met zijn boeken „Een zwerver verliefd” en „Een zwerver verdwaald”. Hij gaf ook een Shakespeare-studie, welke misschien weinig historische waarde bezit, maar de ziel van Shakespeare dieper en juister treft, dan menig zuiver historisch werk. Hier heerscht het streven tot éénwording met de stof door de verbeelding.

Hetzelfde streven komt ook uit in Adriaan van Oordt's historische romans „Irmenlo” en „Warholdt”. In de moderne historische roman is niets meer te vinden van het verstandelijk historisch weergeven, zij het ook van het zieleleven, zooals in de oude historische roman, maar er is een streven gekomen van direct meeleven met en inleven in het verleden. Als derde in dit genre van idealistische fantasie is Nico van Suchtelen, die ook dichter is, en de schrijver van „Quia absurdum” en „De Stille Lach”.

Wij staan echter zoo subjectief tegenover de litteratuur van heden, dat wij niet zuiver kunnen indeelen. Er zijn nog zoo veel schrijvers, die men niet in een bepaald hokje kan plaatsen. Neem bijv. den Schiedammer Ary Prins, met zijn boek „De Heilige tocht”. Dit is iets zóó afzonderlijks, dat het een geheel eigen plaats inneemt. Hier is geen stijl met een normalen zinsbouw, maar een plaatsen van woorden zóó eigenaardig naast elkaar, alsof een schilder werkt met klonters verf. De schrijver bereikt, dat hier geen verhaal ontstaat met beelden na elkaar, doch een schilderstuk, waarin de beelden naast elkaar verschijnen. De volgende bladzijden uit „De Heilige tocht” en uit „Warholdt” zullen het verschil duidelijk maken.

DE BODE, fragment uit „De Heilige tocht”.

Een slingerweg met boomen door eenzame velden. Door winter-wind in heftig vlagen kraak-kraakten zwarte vocht-stammen met nat-donker mos op het uit de aarde glibber-wortelen, en ijzel-koude druppelen van jammerknokke-takken, die dreig-arm-schudden onder het roet-rafel-vlieden van lage donkerheid door storm gereten, waarboven straf, grauw wolke-overspannen, dat niet te drijven scheen.

Schuins-tegen-in een man langzaam ging tusschen de twee karre-spooren, die dof water-blonken tot ver-aaneen op den leegen, nat-glimmenden okeraarde-weg met regen-plassen vol wind-onrust in rimpelingen.

Soms stond hij stil, het hoofd vooruit met onraad-oogen, want vreezen, dat slechts schijn-van-veiligheid was om hem op de velden, die vlak tot in het verre nevelden met grauwhed van het wilde gras om eenzaamheid van wortel-struiken, die ruig door winterbruin.

Gestalten van zijn vreeze in het donkeren van den avond-dag, en in vlaag-kreten, lang-gerekte scheuringen van de avondlucht, hij hoorde geluiden van wapenen en dreig-stemmen, maar dit was angst-bedrog, en behoedzaam verder gaand door de wolken, die vlied-vlogen over in sombere wissel-vormen.

Bezorgd wel voelen naar den brief, die in zijn wambuis was genaaid, en naar de wapenen, die hij droeg....

De vroege duisternis bracht blankheid mede. Een neveling van warrel-vlokken uit donkerheid, die als een nacht-mist omme-steeg. Eerst sneeuw de aarde niet bedekte, slechts langzaam kwamen witte plekken in holt en om boomen, die spoke-donker zwaaiden in het ongestuime dol en.

Door het storm-blank omnachten de man zich voelde ingesloten, en minder veilig dan voorheen, alsof gevaren naderbij, nu hij ze niet kon zien.

De vrees niet voor zijn leven, maar om hetgeen hij bij zich droeg, zwaar drukte in zijn borst, en knelde in den hals, zoodat hij open hield den mond en moeilijk adem haalde.

HET GEVECHT, fragment uit „Warholdt”.

Hij steeg te paard, stelde zich aan de spits zijner ruiters, de vrouwen, welke daar stonden, bevelend, de poort te openen.

Als katten sprongen zij tegen den houten met ijzer gebalkten poortreus aan, trokken en sileten met griffe handen, elkander plettend, alsof ze tegen de poort op wilden onder afwachtinge stilte der mannen — een traag gekners en gekerm der sloten — een kier, en daar opende zich de poort, ging de ophaalbrug omlaag.

„Staveren, Staveren”, en de paarden zetten af en sprongen, omsprongen van voetvolk, door de holle poort over de holderdebolderende brug naar buiten, den weg op, vliegend langs boomenrijen, het voetvolk dicht aan den buik en de billen der paarden, behendig ontwijkend, om als een keten van menschenlijven achter en bezijden Kostijn te komen.

En op een vlakte ontdekten zij juichend het vijandelijke lager, mannen, nauwelijks gereed, nog naar hun wapens zoekend en zich onder een geharrewar tusschen de paarden opstellend, waar Herbert van Putten vloekend heen en weer liep, tot snelheid aandrijvend.

En dan alle man het wapen aan de vuist, en Herbert en Aernoud van Putten zich in het zadel zwaaiend.

Onder een dondering van kreten stormden Kostijn en zijn mannen, één levend gevaarte tegen ze aan, zoodat de aarde dreunde. Slagen van ijzer tegen ijzer, soms verdiept in vleesch, kwamen aan, terwijl het voetvolk onder huil-geschreeuw tusschen den kop der schuimbekkende paarden, als van der dieren lijf gereten, te voorschijn schoten, den spies onder den oksel, om feller te stooten of met beide handen bij of knods aan het hoofd, om schedels te

kraken en schouders te kloven, waaruit het bronnende bloed als een rijke coërtuur over de lijven hing, en de mannen, in hun bloed getooid, neerzonken, amechtig roepend, uithuilend hun wee, boven hen het geweld van den strijd, waar Kostijn en zijn mannen bij schokken voortrukten, het zwaard niet aan de lucht, of neergehouden kwam het op weeke plekken of kletterend op ijzeren platen.

Een ander schrijver, die een eigen plaats inneemt, is Louis Couperus. Hij is het type van den decadent. Door zijn eerste verzen kwam hij in de sfeer der Nieuwe Gidsers, doch al spoedig bleek, dat zijn bijzonder talent op het gebied van het proza lag. Begonnen met „Eline Vere”, een roman uit het Haagsche leven, gaat zijn fantasie daarna uit naar het Oosten, naar sprookjes, naar Indië en naar het weelderige oude Rome. Bij zijn rijke verbeelding past de zeldzame pracht van zijn taal en stijl. Dit is werk, dat ons er aan herinnert, dat er ook een groep Nederlanders is anders dan de stoere, de stille, de braaf-eenvoudige of brutaal-luidruchtige die wij allen kennen: namelijk de Indische menschen, met hun slanke lichamen en raadselachtige gedachten, hun droomende verbeelding en hun rassche daden.

Vertegenwoordigt Couperus als 't ware het Indische element van Den Haag, Is. Querido geeft in zijn boek „Menschenwee”, maar vooral in zijn epos „De Jordaan”, het hoogtepunt van zijn kunst, het Joodsche type van Amsterdam te aanschouwen. Dat type verloochent zich nooit. Ook in Da Costa is na zijn bekeering tot het Christendom steeds de Jood te herkennen geweest. Zoo zijn en Couperus en Querido eigenlijk geen oer-Hollanders, maar vertegenwoordigers van het weelderige en bloemrijke Oosten, dat in ons Holland, cosmopolitisch-gezind als het is, kolonies heeft gesticht.

In de poëzie zien we de twee stroomen van de voortgezette individueele en sociale richting. Onder de poëten van de laatstgenoemde richting is Henriette Roland Holst wel de grootste. Is het socialisme in Gorter's kunst geworden tot strakke verstandelijkheid, bij haar is het een brandend vuur. In '92—'93

gaf zij haar eerste sonnetten, waarin reeds een eigen geluid gehoord wordt, hoezeer ook verwant met dat van de Nieuwe Gids. Daarna is het socialistisch besef bij haar levendig geworden en zij gaf dit weer in „De nieuwe geboort”, „Opwaartsche wegen”, het drama „Thomas Morus” en ten slotte in haar dichtbundel „De vrouw in het woud”. Vooral in „Opwaartsche wegen” en „De nieuwe geboort”, komt het mooist uit wat er in haar omgegaan is en hoe zij haar overgang tot het socialisme beschouwde als een nieuwe, geestelijke geboorte. Dit moet de lezer meevoelen en haar oorspronkelijkheid van taal en dictie en vooral van gedachten zegt ons, hier is een dichteres aan het woord, die een zeer eigen weg in onze litteratuur gevonden heeft. Ten bewijze hiervan het volgende:

Eens zag ik een vrouw op den drempel
van een hut in avondzon staan,
zij speelde met haar kindje
en moedigde 't lachend aan
— want het probeerde te loopen —
en riep het en lachte weer,
toen deed zij haar armen open
en knielde, het opvangend, neer.
En ja, ik zag den band
en zag het hart, open en zacht
als een bloem, als een roos onttoken,
geurig.... En in den nacht
voelde ik een handje op mijn borst
en een mondje, dat dronk uit mij
en bezat u in droom, mijn kind,
maar met morgenrood dreeft ge voorbij.
Ik hoorde de merels zingen
in het koele grijze licht
en verwonderde mij hoe te tillen
den dag en zijn gewicht.

Vreemd dat de rook van een droom
hangt over den dag zoo zwaar...
Soms bracht het leven mij samen
met de vrouwen der volgzame schaar
(zij wisten niets, voor hen was ik
de vreemde, moedige, die
durfde en deed boven hun denken)
ik nam hun kind're op mijn knie
en beluisterde 't lied hunner dagen,
maar verstond ik alles? er lag
een waas tusschen hen en mij,
een scheiding die 'k altijd zag,
en ik wist niet wanneer ze spraken:
toonden ze 't blijde niet
om mij niet afgunstig te maken
of heimlijkten ze een verdriet
en benijdden mij 't vrije en 't weten?
Maar hiervoor hielden we stil
want we ontweken elkaars diepste
door een gemeenzamen wil. [gronden.

Soms zag ik omwolkt en donker
den hemel van hun oog
en hoorde den druk der dagen
in de klank van hun stem, die niet loog;
hun kinderen tierden en bloeiden,
zij zagen week en mat
of moederschap iets verschroeiende
en geluk iets geschonden had;

dan dwaalden hun oogen hongrig
naar verten buiten de sfeer
van de vreugd en 't leed hunner levens
en hun hand wierp oproerig neer
het naaiwerk en preste hun hart
en nam de mijne in dank
voor een woord dat ik gesproken had
en gewaand ijdel klank;
en ze zeiden: „dat deed ons goed,
ja er is nog een ander bestaan” —
dan zwegen ze, wij
zagen elkaar niet aan

En dit vers uit „De Nieuwe Geboort”:

O nieuwe stem en toch niet vreemd geluid,
— wist ik niet reeds als kind dat gij zoudt komen —
hoe anders klinkt ge dan ik had gedacht!
Ik hoor en hoop omwindt mijn ziel met ranken,
want alles wat ge zingt, troost en verblijdt,
maar nog ben ik bedeesd en blij met schromen:
ge komt van ver, ge spreekt in andere klanken,
dan die ik kende en altijd had verwacht.

O vreemde daagraad! wel had ik gespannd
de hemelen doorreisd: de breuk der luchten
zelve te vinden, heb ik niet vermocht.
Nog hangt de schaduw als een sombre nacht
waar lang mijn oogen waanden 't hoopvol land
wijl diep en donkers, die ik nooit doorzocht,
als een ster, die zich wendt door wolken-vluchten,
ge stralend oprijst, o hel licht en zacht.

Het is mij, alsof iets begint te leven
waarvan ik niet begreep dat het bestond:
hoe worstelde ik en heb mij lang geweerd!
Maar eenmaal werd ik door een wind gedreven
waar ik niet wilde, en hoorde een mond
spreken wat ik geweigerd had te weten;
toen werd de richting mijner ziel gekeerd
en waarlijk is die dag voor mij geheeten
drempel van alle vreugd die ik verkond.

Ook zij die gelooven, dat het uiteindelijke heil der onsterfelijke ziel elders ligt, kunnen meedroomen dezen schoonen droom der aarde. Want alleen wie geen geloof en geen droom hebben, zijn te blind en te doof om hierin poëzie te vinden.

De innerlijk-sociale poëzie van Adama van Scheltema is veel meer populair dan die van Henriette Roland Holst, die moeilijk en soms duister is. Adama van Scheltema's poëzie is helder als de zon. Hij wil de poëzie weder aan de menschen teruggeven en in zijn boek „De grondslagen eener nieuwe poëzie” breekt hij voor goed met de tachtigers, omdat zij volgens hem de poëzie van de menschen weggenomen hebben. In zijn „Eenzame liedjes” e.a. geeft hij van die echte, lichte, populaire poëzie, zooals blijkt uit dit vers:

HOLLAND.

Wat zijt gij klein Holland
Met al uw velden en vlakke wegen,
Met uw rampzalige aardappellanden,
En uw vreeslijk droefgeestige regen,
En uw lage goedaardige stranden — —
Maar groot toch is de zee Holland
Waar aan gij langzaam zijt verschenen,
Waar uit ge als een schelp zijt geboren,
Die zingt door uw heele land henen
Dat elk in zijn ziel haar kan hooren.

Doch wat zijt gij klein Holland
Met uw simpele wilgeboomen
Met al uw kleine kabblende plassen,
En die paar platte gemakkelijke stroomen,
En uw bloemen en tamme gewassen — —
Maar groot toch is uw hemel Holland
Met zijn mateloze klaarten,
Met al zijn oneindige kleuren,
En die verandrende wolkengevaarten,
Waarmee groote dingen gebeuren.

Doch wat zijt gij klein Holland
Met uw verlegen zwijgende menschen,
En al uw langzame stille levens,
En al uw vele denkbeeldige grenzen,
En o! met nergens ooit iets verhevens — —
Maar groot toch is uw volk Holland,
Verwant aan uw heerlijk verleden,
Dat tusschen uw hemele' en zeeën bleef groeien,
En tusschen die wisslende eeuwigheden
Zich bereidt om opnieuw te gaan bloeien!

En ook uit het volgende, hoe verschillend ook van bouw en inhoud :

AAN MIJN PARTIJGENOOTEN.

Het leven schalert in de rondte
zijn wilde waan,
het stort van alle horizonten
tegen ons aan!

Wij zien de barre tijden klimmen,
wier onweer wast,
slechts onze hand houdt aan de
de wereld vast! [klimmen

Door nevelige sferen gaan wij,
waar niets meer schijnt,
aan 't stuurrad van de wereld staan wij
recht overeind!

Voor ons zien wij de diepte deinzen,
den dag gedooft — —
in nacht en storm twee starren rijzen —
— ons hart — ons hoofd!

Hun licht hangt over blinde zeeën
gerust gericht,
hun stillen schijn houden zij tweeën
in evenwicht.

De boorden en de naven stampen,
haar bodem kraakt —
de aarde barst uit alle rampen,
haar koers bewaakt!

Ons wordt de schemer der gevaren
één harmonie,
ons wordt het lied der witte baren
één melodie!

Ons rijst achter de verre zwerken
een bleeke schijn,
ons kan dit leven lief en werken
gelukkig zijn!

Als eens ons hoofd, teruggebogen,
ten onder gaat,
glimlacht in onze doode oogen
de dageraad!

Wij voelen de aarde onder ons beven,
wij richten haar! —
Broeders! het is zoo mooi dit leven!
Broeders — — zoo zwaar.

Dit is poëzie, waarin de hoogste eenvoud de hoogste kunst is.

P. C. Boutens is de hyper-individualist, de voortzetter van de individueele richting van '80. Zijn verzen zijn moeilijk en duister, maar zoo wel gevormd en beheerscht, dat ze klassiek zijn te noemen. In zijn bundels „Præludiën” en „Stemmen” gaf hij poëzie van een rijkdom van klanken, maar die moeilijk te begrijpen is vaak, omdat de dichter zoo ver van de stoffelijke wereld af is. Sprekender is zijn „Beatrijs”, maar wil men hem leeren kennen, dan moet men zijn bundel Præludiën lezen en herlezen. Het is poëzie die te benaderen is voor wie er lang naar luistert. Vooral uit zijn „Zwerverslied” spreekt de dichter, die nooit rust vindt: „Alleen de dooden wonen, maar het leven is op reis”.

ZWERVERSLED.

Moest zoovele zonnedagen
 Zich mijn hart onnoodig plagen,
 Met Verlangen meê te jagen
 In haar zwerven en haar klagen
 Om een tijdljik huis? —
 Achter open hartedeuren
 Noodden dulzend bonte kleuren —
 In der kaamren klare kleuren,
 In der hoven zwoele geuren,
 Nergens vond ge u thuis!

Langs de late schaarsbeschaafde
 Lanen huivert de eerste koude,
 Dieper schijnt de teêrbeblauwde
 Hemel in doorzichten gouden
 Avond van het jaar:
 Ruimer haalt de ziel de luchten
 Der oneindige genuchten,
 Als de donkere geruchten
 Van voorbijge vogelvluchten
 Roepen boven haar.

Onbezwaard en ongebogen
 Vleugellicht omhoog getogen
 Die haar schatten ongewogen
 In den afgrond veler oogen
 Gul en gaarne liet,
 Zweeft ze uit doolhof van Verlangen
 Waar in diamanten zangen
 Haar versteende tranen hangen
 Weer het oud Geluk te vangen
 In het nieuw verschiet.

Zij wier jonge en onbewuste
 Blijde heimwee niet berustte,
 Nooit van werelds halve lusten
 Bloedelooze lippen kuste
 Aan der wegen rand,
 Vindt zich uit haar lange zwerven,
 Na de leege koorts van derven
 Eindelooszer toekomst erve,
 Komend leven, komend sterven
 Stijgendhellen brand.

't Oog uit eigen droom geheven,
 Na zijn eerste blinde beven,
 Groet den andren droom van Leven
 Onveranderlijk gebleven,
 Even diep en groot;
 Ziet in 't licht van voller jaren
 Raadslen die gescheiden waren,
 Zich tot schooner eenheid paren,
 't Lichte leven zich verklaren
 In den donkren dood.

Rapper raapt zij gouden stonden,
 Luchtger streelt zij langs de blonde
 Haren, kust de roode monden;
 Eerder wordt het woord gevonden:
 Welkom of vaarwel;
 Rijk, trouwer oogen sonden, [peilen]
 Heelen gaver liefdes wonden
 In haar eeuwige verbonden,
 Weinige uitgezette ponden
 Meerderen zich snel.

Uit den breeden, diepen vrede
 Van de horizontsche reeden,
 Uit de sterdoorstraalde steden
 Van Gods blauwe oneindigheden
 Luidt de zoete wijs;
 Al de wonderen van schoone
 Lichtgeklearde zuivre tonen
 Die den stouten zwerver loonen ...
 O alleen de dooden wonen,
 Maar het leven is op reis!

Dichters in het spoor van Verwey zijn o.a. Nico van Suchtelen
 en Alexander Gutteling. Bij hen is een zelfde streven op te

merken tot wijsgeerige bezinning omtrent dit leven, tot verinnerlijking der toevallige verschijnselen dezer wereld.

Uit de twee genoemde richtingen schijnt zich echter weder een nieuwe kunst te kristalliseeren; een nog nieuwere poëzie, welke een toon weet aan te slaan, die het Hollandsche hart pakt door haar gezonden eenvoud. Een poëzie, die op één lijn kan gesteld worden met het proza van Van Looy. Zoo'n dichter is bijv. Jan Prins, die in zijn bundel „Tochten” poëzie geeft, die in gevoeligen eenvoud het krachtige en gezonde benadert van Adama van Scheltema. In „De Bruid” bijv. is het niet de groote oorspronkelijkheid, maar het echte Hollandsche, het eigen geluid dat pakt:

DE BRUID.

De lucht, over den jongen dag
was helderder dan ooit.
Iets ongewoon verblijdends lag
in weide en veld gestrooid.
De torenklok zong wat ze kon,
de vlaggen staken uit.
De bruijom was de lentezon
en Holland was de bruid.

Ze was des morgens opgestaan,
een ranke, frissche meid.
Ze deed haar gazen sluier aan
van dunne dauwigheid.
Ze stak zich van den pereboom
den bloesem in het haar,
die witter dan een winterdroom
is — wonder, wonderbaar.

Ze deed een gladden gordel om
van zilverig allooï,
van zuiveren waterglans, — wat glom
die ronde gordel mooi!
Toen hechte ze als een donzen vacht
aan haar satijnen kleed
den schuimrand, dien de zee haar
Toen was de bruid gereed. [bracht.

Een ooievaar trad op den deel,
gewichtig, met zijn stok.
De merel was in zwart fluweel,
de zwaluw kwam in rok.
Toen keken, daar 't zóó prachtig was, —
en Holland is de bruid, —
de madeliefjes in het gras
haar gouden oogjes uit.

De bruijom is een edelman,
de bruid is jong en sterk.
Daar komen schoone kinders van
en blijdschap bij het werk.
De bruid — waar zag men weker leest,
een vriendelijker mond, —
de bruid, — die maakten zeewind meest
en ruimte zoo gezond.

Nu komt ze met haar lief gezicht
den bruijom tegemoet.
Wat is de hemel wijd, — en licht,
Wat is het leven goed.
De wereld is een wonderbron
van telkens nieuw geluid.
De bruijom is de lentezon
en Holland is de bruid.

Het volgende gedicht op den dood van Swinburne, van Geerten Gossaert, laat ons voelen, dat in de nieuwe poëzie iets

natuurlijks en ongedwongens en tegelijk iets gevoeligs en peinzends is, dat allen kenmerkt.

IN OBITUM CHARLES ALGERNON SWINBURNE.

De Noordzee geeselt de flanken
Der aarde en de bruisende brand
Der baren beukt op de banken,
De borst van het dorstende strand;
De sporen van 't luchtige schrijden
Der vluchtige voeten besproeit
Met lichtend schuim het getijde
Dat vloeit. —

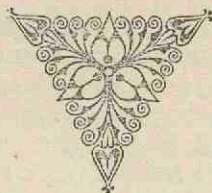
Geenzijds van de flitsende luister
Der reve die breekt op de ree,
Speelt, souverain van het duister
Onmeetlijk domein van de zee, —
In den droom van zijn hartstocht
[bedolven, —
De wind, die ruischt door het ruim,
Met de eeuwige bloesem der golven,
Het schuim. —

Maar allengs bij 't verglijden der uren,
Verstilt het geweld van den wind;
Aan den hemel verdooven de vuren;
En de mist, die te dalen begint,
Legt langzaam en loom zich te rusten
Op 't leger der brandende kil,
En de branding, die bruist om de kusten,
Zwijgt stil...:

En alleen, door de vochtige kitte
Der nevelomsluierde nacht,
Koraal met de stem van de stilte,
Ruischt uit de melodische klacht
Der golven, tot de streken
Des winds, door de windlooze sfeer,
Om de stem van haar stem die zal
[spreken

Niet méer. —

Is dit niet het beeld van het gedachteleven van onzen tijd?
Wij hebben geleerd de natuur en de waarheid in iederen vorm
lief te hebben. Maar daarna hebben wij leeren inzien, dat de
edelste natuur en de beste waarheid die in ons eigen gemoed is.
De buitenwereld en de wereld in ons zijn één en worden be-
wogen door één kracht. Het besef van de eenheid is het, wat
wij ook in onze poëzie zoeken.

IV. BUITEN DE GRENZEN. VLAANDEREN EN ZUID-AFRIKA.

EN overzicht van de hedendaagsche Vlaamsche letterkunde kan niet den indruk van volledigheid maken. Daarvoor is de beweging te nieuw nog, te zeer in haar begin. Vlaanderen heeft nu een bloeiende litteratuur, maar dat zou men een jaar of dertig geleden zoo niet gezegd hebben. Toen was er slechts hier en daar een stem te hooren. Dat is geheel veranderd. Nu kan Zuid-Nederland met Noord-Nederland wedijveren. Dat is zóó snel in zijn werk gegaan en de toestand was er vóór dien tijd zóó achterlijk, dat die ontwaking een nog grooter wonder is, dan de herleving onzer eigen letteren. Van het einde der 16 eeuw had Vlaanderen geslapen, slechts hier en daar bespeurt men 'n figuur van beteekenis. Hoe is het ontwaakt? Eenerzijds kan men zeggen: er was zooveel geestkracht, die jaren onderdrukt was en die nu zooveel te krachtiger moest opschieten. Anderzijds kan het zijn, dat de tijd voor Vlaanderen pas rijp geworden was.

Natuurlijk heeft Vlaanderen een sterken steun gehad aan de opbloeiende Noordnederlandsche letterkunde. Men bedenke echter ook eens omgekeerd, wat Vlaanderen ons een steun geeft, wat het voor ons beteekent. Hoevele elementen brengt het niet in het geestelijk leven onzer natie, die wij heel slecht kunnen missen, en die wij toch zelve nu eenmaal moeilijk bijbrengen kunnen. Het geeft ons het spontane, het enthousiaste, het onbewuste. Het geeft ons de kleur van het leven, waar

wij zelve meer de vormen zien. De beelden van de schilderachtige Vlaamsche stadjes met hun licht en vroolijkheid, van het wazige Vlaamsche land met zijn droomen zijn ons thans onontbeerlijk geworden. We mogen er soms oppervlakkigheid in vinden, we putten er ook levensvreugde uit, ongerepte blijdschap om het leven zelf zooals het is, zonder zware bekommelingen en gepeinzen. Ook geeft het ons warme, innige mystiek en zin voor rijke romantiek. Het rukt ons los uit de eeuwige bespiegeling en geeft ons in de plaats de onmiddellijke aanraking met het leven zelf. Ziedaar 'n deel onzer taalgemeenschap, dat veel Romaanscher is dan wij. De Fransche invloeden hebben er directer gewerkt en de geaardheid van het volk is anders. Wie zou niet dankbaar zijn, dat de rijkdommen van dit zuidelijk geestesleven voortaan ook voor ons opgetast liggen?

Na 1830 begint de Vlaamsche taalstrijd. In die dagen werd het Vlaamsch niet gelijkgesteld met het Fransch. Langzamerhand is dat vooruitgegaan en werden de twee landstalen bij de wet gelijkgesteld, ofschoon daarvan in de praktijk niet altijd veel werd gezien. De moderne opleving van de litteratuur is voor een groot deel aan dien strijd te danken, al was hij in het begin vooral sterk politiek getint. Het ging vooral tegen de Fransche orientatie van het nieuw gestichte koninkrijk België en vóór de banden die vroeger bestaan hadden. Men heeft wel gezegd: wat heeft België aan dat boerentaaltje, dat niet eens goed Nederlandsch is, maar dat dit argument niet goed meer te gebruiken is, heeft de nieuwe Vlaamsche litteratuur bewezen. De bloei dier litteratuur heeft ook het goed recht van de taal bewezen. De volle krachten kunnen zich in een volk nooit ontwikkelen, zoo men het dwingt een andere taal aan te nemen. Hoofd en hart kunnen zich slechts uiten in de eigen taal. Zoo ook in Vlaamsch België. Wat daar echter vóór 1870—'80 geschreven is, had niet veel te beteekenen. Men volgde meestal Noord-Nederland na en bijzonder Bilderdijk en Tollens.

Alleen Hendrik Conscience (1812—1883) heeft romans geschreven, welke met eere kunnen genoemd worden naast die van mevrouw Bosboom-Toussaint. Een vergelijking van die twee teekent de Noord- en de Zuidnederlandsche kunst. Na Conscience is er tot aan den nieuwen opbloei geen groot werk meer geleverd. In de poëzie schrijft alleen Jan van Beers (1821—1888) een zangerig vers. Na 1860 echter beginnen zich de eerste sporen te vertoonen van het nieuwe leven. Dan beginnen zich twee richtingen te ontwikkelen, nl. de vrijzinnig-cosmopolitische en de West-Vlaamsche particularistische richting.

De vrijzinnig-cosmopolitische beweging werd ingeleid door een groep van lieden die opkwamen tegen den druk van het clericalisme en vóór de vrije geestelijke ontwikkeling. Het Vlaamsche geestelijk leven stond sterk onder den invloed van de kerk en die jongelui wilden door het scheppen van een vrijzinnige litteratuur daarin verandering brengen. Zij zochten daarvoor aanraking met Nederland en Frankrijk. Hun centra waren Gent en Brussel.

De particularistische richting ontstaat in West-Vlaanderen. Daar in dat afgesloten droomende land, was het leven nog Katholiek als in de Middeleeuwen, vol van innig geloof en vrome overgave. Daar schoot een bloei uit den akker op, even roerend schoon als in de dagen der oude mystieken. Buiten West-Vlaanderen is het vooral Leuven, waar dit zaad ontkiemen gaat.

In 1854 stichten eenige studenten te Gent onder Heremans het gezelschap „'t Zal wel gaan" en gaven een almanak uit, waarin zij hun letterproeven plaatsten. De uit dien kring voortgekomen dichters, Julius Vuylsteke (1836—1903), Julius de Geyter (1830—1905), Frans de Cort (1834—1878) hebben de nieuwe liberale Vlaamsche letterkunde voorbereid. Zij hebben de traditie van „'t Zal wel gaan" vastgehouden. Zij hebben altijd de banden met Holland gezocht. De leus bleef: Klauwaert

en Geus. Toch, figuren van beteekenis zijn er niet direct uit voortgekomen. De gloed voor het groote was er nog niet; het was nog maar vechten voor kleinigheden. De belangrijkste figuur in de litteratuur was de prozaïst Anton Bergman (1835—1874). Zijn „Ernest Staes” (onder pseudoniem Tony) geeft een mooi beeld van het leven in een klein Vlaamsch stadje. Men heeft dat boek wel de Vlaamsche Camera Obscura genoemd.

We zien de vrijzinnige Vlaamsche beweging groeien en na de even genoemde mannen een nieuw geslacht opkomen, dat in 1893 het tijdschrift „Van Nu en Straks” opricht, dat denzelfden invloed had als „De Nieuwe Gids” bij ons. In de redactie kwamen Em. de Bom, Cyriel Buysse, August Vermeylen en Prosper van Langendonck. De laatste dichtte verzen in den trant van Kloos, terwijl Buysse en Vermeylen naar Frankrijk keken en naturalistisch of critisch werk schreven, zooals Van Deyssel bij ons het deed. Daaruit blijkt de verwantschap met de beweging hier te lande.

De Vlaamsche dichter van den eersten rang, die uit dezen kring voortkwam, is Karel van de Woestijne, verwant aan Boutens bij ons.

Wij vinden bij de Vlamingen niet den stoeren trots van de Nieuwe Gidsers, maar toen „Van Nu en Straks” opgericht werd, was het reeds '93 en bovendien, de strijd openbaarde zich in het Zuiden ook anders. Wij vinden daar meer de kleurigheid en vroolijkheid, de levenslust, maar ook een zekere oppervlakkigheid van het Zuiden. Al zijn Boutens en Van de Woestijne dan ook beiden moeilijk, Boutens is dieper en moeilijker omdat hij beelden gebruikt, die buiten onze concrete voorstelling staan, geen tastbare, maar innerlijke beelden. Van de Woestijne daarentegen is concreter; al is hij dan ook de hyper-individuele, de zwevende, die vooral den indruk weergeeft door hem in muziek vast te leggen, zijn beelden zijn toch vaster. Hoor van hem het volgende gedicht uit zijn bundel „Het Vaderhuis”:

WIJDING AAN MIJN VADER.

O Gij, die komm'rend sterven moest, en Váder waart,
en mij liet leven, en me teeder leerde leven
met uw zacht spreken, en uw streeleend hande-beven,
en toen ge sliept, wat late zon op uwen baard;

— ik, die thans ben als een die in den avond vaart,
en moe de riemen rusten laat, alleen gedreven
door zoete zomerwinden in de lage reven,
en die soms avond-zoete waterbloemen gaart,

en zingt soms, onverschillig; en zijn zangen glijden
wijd-suizend over 't matte water, en de weiden
zijn luistrend, als naar eigen adem, naar zijn lied...

Zóó vaart mijn leve' in vrede en waan van dood begeeren,
tot, wijlend, in de spiegelrust van dieper meren,
neigend, mijn aangezicht uw aangezichte ziet.

Als proza-schrijver van die richting geeft Herman Teirlinck in zijn „Mijnheer Serjanszoon” verijnd naturalisme.

De West-Vlaamsche richting staat in zekeren zin verder van ons af. Daar lag het land van Brugge en Yperen verloren nog te droomen in de transparante middeleeuwsche nevels. Daar is de kerk de alleenheerschende, die al het leven richt; daar zijn nog groote kloosters, waar vrome gepeinzen bloeien en zich voorttellen; daar staat men veraf van de moderne beweging, van de „wereld”. Uit dat droomende land komt een nieuwe richting, echt Vlaamsch, veel eigener dan de vrijzinnige richting, die er zelfs onder den invloed van gekomen is.

Aan het begin er van staat de zoo buitengewone figuur, de geestelijke Guido Gezelle (1830—1899).

In 1858—'60 verschijnen zijn eerste gedichten. Hij was toen leeraar aan het Seminarie te Rousselaere. Echte Vlaming als hij was, achtte de Franschgezinde hooge geestelijkheid hem een gevaar om zijn geweldigen invloed op jongeren. Hij werd verplaatst als onderpastoor naar Brugge en later naar Kortrijk, totdat hij weer naar Brugge terugkeerde. Toen werd het goed

recht van de Vlaamsche beweging ook door de hooge geestelijkheid erkend en Gezelle hersteld. Dat deed hem goed. De terugzetting had hem zeer gesmart, maar op zijn poëzie verreinend gewerkt. Groot was Gezelle's invloed. Constant Eeckels spreekt in het volgende gedicht van de groote bewondering van de jongeren voor Gezelle en hoe zijn stem alles wat in Vlaanderen leefde ophief en sterkte:

AAN GUIDO GEZELLE.

Hoe schoon staat ge in den gouden
der jaren, die een blanken krans [glans
rond uw vergrijsde haren stralen.
Hoe groot staat ge in dit blijvend licht,
dat uit uw peinzend aangezicht
gedurig op uw volk zal dalen.

Gij zijt de zon die nimmer niijgt,
maar immer hooger klaarder stijgt,
met altijd heiler kleurschakeeren.
Ge zijt de dag die nimmer deinst,
maar immer voortbloeit in het reïnst
gegloor, dat alle nacht zal weren.

En in dit licht, in dit gelach
van nieuw gerezen eeuwgen dag,
gaan wij, uw zonen, naar de verte,
de verte die ge op éïgen aard',
in éïgen tale hebt ontwaard,
en in uw al-bevattend harte.

Want alles blijkt van u, van ons.
Het is ons eigen stemgegons
dat we in uw lieve liederen hooren.
Het is 't gekraal van spelend kind,
het luw gewaai van lentewind,
en 't reuzlend ruizelen van koren.

't Is onze ziel die uit u spreekt.
Het is ons hart dat in u breekt.
Het is ons lieven en ons lijden
dat in uw priesterboezem wringt,
dat in uw zoete wijzen zingt
en zingen zal door alle tijden.

Uit schijnbaar barren, harden grond,
waarin men schaars een druppel vond,
hebt gij een breeden vloed gedolven.
Nu baart en bruist en zwoegt en zwelt
hij machtig over 't Vlaamsche veld,
met fier gekuif van felle golven.

In 't blij omvonkeld straalgespeel
zien we ieder vers als klaar juweel
van klank en zuivre zeggïng glimmen.
De lucht verhoogt. Het land verwijdt.
Nieuw leven wortelt en gedijdt
bij 't blaken van ververde kïmmen.

Wij gaan naar u als naar een vorst.
In onze stormig-jonge borst
deïnt zwaar de zee van uwe zangen,
en klotselt voort, en klotselt voort
met statig rythme in ieder woord,
uit uwe groote ziel ontvangen.

Zijn taal ontleende Gezelle aan het West-Vlaamsch. Niet dat die in zijn gewest precies zoo gesproken werd, maar hij vormde er een éïgen kunsttaal naar. Want hij zocht de levende woorden en uitdrukkingen waar hij kwam onder het volk, en smeedde zijn schatten met meesterhand aaneen. Zoo ontstond Gezelle's taal, die onverbrekelijk éïen is met den inhoud zijner poëzie.

In Gezelle's poëzie is de heele natuur en de heele mensche-lijke ziel te vinden. Men heeft wel gezegd, alles is toch maar klein bij Gezelle. Dat oordeel is echter zeer onjuist. De heele reeks bundels is te zien als één loflied aan God en daardoor houdt die poëzie op klein te zijn, al liefkoost zij bij voorkeur het kleine. Door de openbaring Gods in het kleinste te zien nadert Gezelle de groote middeleeuwsche mystiek.

Uit de volgende verzen blijkt de groote verscheidenheid van rythme, waarover deze dichter beschikte.

HET BORELINGSKE.

Zijn tandeloze mond
lacht lieflijk; ongewonnen
zoo is het woord hem nog,
en 't weten onbegonnen
van mannelijk verdriet,
van vrouwelijk misbaar;
een kerstekind en is 't,
een borelingske maar.

o Mochte 't, immer voort,
eenparelijk verblijden;
een borelingske zijn,
dat licht ten allen tijden,
zoo 't nu doet; onbewust,
het milke rood en rond,
waarom zoo lustig licht
zijn tandeloze mond!

Zijn tandeloze mond
zal, eenmaal, tanden moeten;
't zal woorden spreken; 't zal,
't zoet wichtje, eens, wel ontzoeten;
't zal wakker worden, en,
gewassen, meer als eens,
zijn oogen wasschen, naast
de bronnen des geweens.

DEN OUDEN BREVIER.

Als zorgen mijn herte verslinden,
als moeheid van 's werelds getier;
dan zoek ik weerom den bebinden,
dan grijpe ik den ouden brevier.

o Schat ongevalschter gebeden,
brevier, daar in 't korte geboekt,
Gods Woord en Gods wonderlijkheden,
nooit een ongevonden en zoekt.

o Werk van gezetelde Pausen,
wat zegge ik, Gods eigen beworp;
o sterkte, en, als 't lijden doet flauw zijn,
onsterfelijk lavend geslorp!

o Weldaad wellustiger koelheid,
o schaduwschietende troost,
al 't vier, en de onmachtige zwelheid,
gestookt door den vijand, mij roost...

Dan zuchte... dan zitte ik alleene;
dan biede ik den booze: „Van hier!”
dan buige en dan bidde ik,
[en weene...]
dan grijpe ik den ouden brevier.

Als de druppels van een regenbui, zóó uit de natuur, is dat rythme ontstaan. En evenals de regen altijd anders valt, zoo ook de cadans van Gezelle's syllaben. Hoor deze nog:

MEIDAG.

De kerzelaar zijn trouwgewaad heeft aangedaan; vandaag moet hij, meidag is 't, ter bruiloft gaan:	Te winter was zijn schoonheid als een beeltenis des levens; koud en ijdel, zoo de schaduw is.
Elk takskén is een priem nu, die, bewonden, wit, tot tenden, in een witte scée van blommen zit.	Geen schaduwbeeld en is hij nu, geen schijn, maar al dat schoon is, al dat levende, en dat liefgetal.
Beruwrijmd was hij schoon, wanneer de winter woel: veel duizenmaal is schooner nu zijn blomgebloei.	't Is bruiloft, en 't is zomerweer; de zomermeid den bruidegom verwacht, die haar was toegezeid.

Tot den kring van Gezelle's volgelingen en vereerders behoorden ook Hugo Verriest en de vroeggestorven Albrecht Rodenbach, om zijn vroegen dood wel de Vlaamsche Jacq. Perk genoemd. Hij was de voorman van de „Blauwvoeterij”, van de hartstochtelijk-romantische beweging tegen de verfransching van Vlaanderen. Hij schreef behalve het drama „Gudrun”, studenten-liederen en andere gedichten.

Groote proza-schrijvers hebben zich bij de richting van Gezelle aangesloten. Stijn Streuvels (Frank Lateur) schreef in zijn schoone werken, waarin hij een beeld geeft van het Vlaamsche boerenleven, de taal van Gezelle. Toch is bij hem de invloed van de Russische litteratuur te herkennen: zoo kan dus ook de West-Vlaamsche richting zich niet vrij houden van vreemde invloeden. Zoo komen de beide richtingen der Vlaamsche litteratuur naar elkander toe.

Cesar Gezelle en René de Clercq dichtten ook in dien geest en de laatste gaf echte volkspoëzie, zooals Adama van Scheltema vroeg. Dit blijkt wel uit de volgende liedjes:

HET PUITEKEN.

Geen kloef en kletst er in 't krakende kruid, of, plompel daar pletst er een puiteke uit.	Het dompelt in 't water zoo pootig te per, een kringetje gaat er een voetje ver.
--	---

Het schiet hem zoo stille
en het rept meteen
zijn buik en zijn bille
en zijn achterbeen.

Het strekt hem en strijkt, en
hoe dieper het duikt,
hoe lomper het lijkt, en
hoe dikker gebuikt.

Het sribbelt en strevelt,
en, eer ge 't ziet,
daar kruist het en krevelt,
in 't roerende riet.

En maak maar gedruisch en
stamp maar een keer:
het zit in zijn kluis en
't en toont hem niet meer.

LABEUREN.

Onder grijzen overhang,
altijd drooger, altijd droever,
één van lijn en één van gang
paard en ploeg en boever.

Rechtevoorts en diep genoeg
trekt de man zijn voor tot tenden,
waar hij, langzaam, paard en ploeg
weer zal ommewenden.

Door de ploegschaar afgeveurd,
slaan de schellen op de schellen,
dat de bouwlaag, omgebeurd,
zwart begint te zwellen.

En zoo gaat het, jutojuk!
altijd droever, altijd drooger.
't Avond ligt het heele stuk
schier een vuistjen hooger.

Hij is de echte volksdichter, zooals wij zelf er geen hebben.
Jammer dat hij later het meer in een wijsgeerige richting
zoeken ging.

* *

Wat omtrent de onvolledigheid van het overzicht van de Vlaamsche litteratuur gezegd is, geldt ook voor de Zuid-afrikaansche. Ofschoon die letterkunde nog nieuw en jong is, heeft zij voor ons wel beteekenis, omdat ook zij eigenschappen heeft, die wij missen. Zij heeft vooral „ruimte” en „jeugd”. Wij, die in klein land wonen, ontkomen zelden aan den invloed van het kleine en bekrompene. Daarom is het goed, dat er een gedeelte van onzen stam woont in de wijde en woeste velden, waar het leven zoo vast en sterk wordt. En ook van het oude raken wij moeilijk los. Wij zitten vast aan gewoonten en tradities van eeuwen, en wij schuiven het nieuwe en oorspronkelijke zoo graag van ons af. Maar het verwante volk daar ver weg, dat voor alles eigen wegen en eigen middelen heeft moeten zoeken, kent die vastgewortelde deftigheid niet.

Toen Afrika een goede litteratuur kreeg, moest die ophouden Hollandsch te zijn. Er was ook hier een taalstrijd. De boeren wilden het Engelsch niet en het Nederlandsch had daar geen levenskracht, want het was er dood. Als derde kwam daardoor het Afrikaansch op den voorgrond: dit alleen kon op den duur de taal der nationale letterkunde van Zuid-Afrika zijn. Daarin herkent men invloed van het Portugeesch, Maleisch en Fransch en vooral van de Negertalen. Men bedenke, dat de kinderen al heel vroeg aan de kafferbedienden worden toevertrouwd. Maar in wezen bleef de taal Nederlandsch. Daarnaast had het hoog-Nederlandsch van den bijbel, die steeds in eere bleef, veel invloed. Doch die zou zich steeds meer tot de kerk gaan beperken; de poëzie werd Afrikaansch.

De hooge bloei van de Afrikaansche litteratuur valt in het begin van de 20ste eeuw, na den grooten boerenoorlog. In en door de smart werd zij geboren. De oude poëzie was niet van veel beteekenis. Maar in al die smart van den tijd is bij de nieuwere generatie een kunst geboren, die genoemd kan worden naast die van de Nieuwe Gids en Van Nu en Straks.

De eerste echt Afrikaansche dichter was F. W. Reitz, nog eenvoudig en als dichter van weinig beteekenis, maar die toch een overgang vormt tot het nieuwe geslacht. Hoor dit vers:

SANNIE BEYERS.

Sannie Beyers, eer ons skei,
Gee mijn hart terug an mij!
Of, nou dat dit verloor is,
Vat dan mar al wat o'er is!
Voor ek weggaan, sweer ek nou:
Hartjie, ek het lief ver jou!

Ag, die lokkies ongebind,
Die heen en weer waai met die wind;
Ag, die wange rond en mooi,
Nes 'n perske sag en rooi!
Ag, die ogies, hemelblou!
Hartjie, ek het lief ver jou!

Mar o! die lippies! Al mij vee
Sal ek ver één soentjie gee;
Mij hart wil sommar overstort,
En woorde kom mij nou te kort;
Altijd blijf ek an jou trou:
Hartjie, ek het lief ver jou!

Sannie, ek gaan van jou weg
Mar, als jii so allenig leg,
Dink om mij: bij jou dig bij
Sal mij hart en siel nog blij'.
Kan mij liefde ooit ophou?
Hartjie, ek het lief ver jou!

Het is nog niet het diepe van de jongere generatie. Het zijn nog maar meest komische en gemoedelijk-patriottische verzen. Hij durft ook nog slechts een zeer Hollandsch getint Afrikaansch schrijven. Na den oorlog met z'n gruwelen en smarten zou eerst de krachtige wil om te blijven leven onder alle omstandigheden en de ontembare liefde voor den eigen grond tot hartstochtelijke uiting komen. Toen was de tijd rijp voor het ontstaan van groote poëzie.

Het Afrikaansch is vaak moeilijk te verstaan, de uitgangen zijn afgesleten, maar toch moet men zich wachten, het als iets minderwaardigs te beschouwen. Het is een natuurlijke ontwikkeling, welke het Nederlandsch in Afrika onder allerlei vreemde invloeden heeft doorgemaakt.

De eerste kolonisten waren meest boeren van de Zeeuwsche en Zuid-Hollandsche eilanden. Om de kolonie te doen voortbestaan heeft men er later Amsterdamsche weesmeisjes heengebracht. Ook vele Duitschers en Hugenootten trokken er heen. In alle bevolkingselementen die daar samenkwamen zijn de Hollandsche vasthoudendheid, de liefde tot den grond en de geloovigheid heerschende gebleven. Daarbij is iets nieuws gekomen, de „ruimte”. De invloed van het wijde land, de woestheid van het „veld” met zijn „koppies” en „spruiten”, de groote boerenplaatsen in het uitgestrekte veld, de Bijbel, het „koppie koffie” en „pijpie tabak” en vooral de ossenwagens, die zooveel diensten bewezen hebben bij den trek, die 's avonds in een kring geplaatst, dienden tot bescherming van het leven en die ook in den oorlog de vrouwen en kinderen met de strijdbare mannen meevoerden, van dat alles spreekt deze jonge litteratuur. Maar vooral van leed en Godsvertrouwen. En zijn die twee niet de echte bronnen, die poëzie uit het menschelijk hart doen wellen? De aandoenlijke rhythmten van Jan Celliers, Louis Leipoldt, H. D. Keet, Th. Wassenaar e.a. zijn er, om deze vraag te beantwoorden.

Jan F. E. Celliers, geboren 1865 te Wellington (Kaaipland), ging in 1874 per ossenwagen naar Pretoria, studeerde, behalve in verschillende plaatsen van Zuid-Afrika, ook aan de Polytechnische school te Delft. Na volbrachte studie werd hij landmeter, later staatsbibliothecaris te Pretoria, totdat de Transvaalsche oorlog uitbrak en hij op commando meeging tot het einde. Hij heeft veel voor de Afrikaansche taal gedaan en is ook mede-oprichter van „Die Brandwag”. De volgende verzen zijn van hem:

DIE OSSEWA.

Die osse stap aan deur die stowwe,
geduldig, gedienstig, gedwee;
die jukke, al drukkend hul skowwe,
hul dra dit getroos en tevree.

De middag-son brand op die koppe,
gebuk in hul beurende krag,
hul swaai heen en weer in die stroppe
— en ver is die tog van die dag.

En stille, al stuiwend en stampend,
kom stadig die wa agterna,
die dowwe rool stowwe, al dampend,
terzij op die windjie gedra.

Dit kraak deur die brekende brokke;
die opdraëns is ver en is swaar,
dit knars in die knakkende knokke,
maar hul beur en die vrag bring hul daar.

So, stom tot die uur van hul sterwe,
blijf ieder 'n held van die daad.
— Hul bene, na swoege en swerwe
lê ver op die velde verlaat...

TROUW.

Ik hou van 'n man wat sij man kan staan;
Ik hou van 'n arm wat 'n slag kan slaan,
'n oog wat nie wijk,
wat 'n bars kan kijk
en 'n wil wat so vas soos 'n klipsteen staan!

Vas soos 'n berg van grouw graniet
op vaderlands-grond, sij hartsgebied,
aan haar getrouw
soos aan kind en vrouw,
en wat in haar ere ook sijne siet.

Ik hou van een man wat sij moeder eer
in die taal uit haar vrome mond geleer,
en die bastergeslag
in sij siel verag
wat, haar verstotend, hulself kleiner.

Die oog wil ik sien wat 'n traan nog ween
 vir 'n helde-geslag, in hul rus daarheen,
 maar 'n blis van trouw
 in die traan van rouw,
 wat aan liefde weer gee, wat haar bron is ontleen.
 Vir mij d' Afrikaner van durf en daad,
 wat Mammons eer en loon versmaad,
 sij hoofd en sij hand
 vir sij volk en sij land
 en 'n trap van sij voet vir laag verraad!
 O, ik hou van 'n man wat sij man kan staan;
 ik hou van een daad wat soos donder slaan,
 'n oog wat nie wijk
 wat 'n bars kan kijk,
 en 'n wil wat so vas soos 'n klipsteen staan!

Totius (Dr. J. D. du Toit), geboren in 1877 te Paarl (Kaapland), is de zoon van Ds. S. J. du Toit, de vader van de „Eerste Afr. Taalbeweging”. Hij studeerde, behalve in Zuid-Afrika, aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, werd na zijn terugkeer predikant te Potchefstroom en is sedert 1911 hoogleeraar aan de Theologische school aldaar. Hoor van hem dit vers:

OGGENDSTOND OP 'N BOEREPLAAS.

O, die oggendstond op 'n boereplaas!
 Daar trek al op die eerste rook.
 Hul het gistraand die vraag beslis,
 wie of s'n beurt dit môre is
 om ketel te kook.

Die môre-ster het opgegaan;
 daarbinne roer al een;
 daarbuite blij die rokie draai,
 omdat daar nou geen windjie waai
 deur vroeë môre-wêreld heen.

Die haan het op sijn beul geblaas;
 hij spring al van sijn tak;
 'n mens sal sê dat hij die baas
 (so stap hij) is van werf en plaas,
 en die transport dra in sijn sak.

Hom volg sijn vrind, die kallekoen,
 'n oue towenaar;
 hij worsel met sijn slange, wat
 hij nukrig teken in die pad
 s'n stof, met duister vlerkgebaar.

Die kraalvee is al moeg gelê;
 hul rek die stramme lijwê uit.
 Daar kom die kaffer ook al aan,
 wat kouliek oor die douwveld gaan
 en eers die kalwerhok ontsluit.

Sijn emmer ruis van puur musiek,
 so vloei dit nou uit volle speen;
 musiek ook vir die kalfie, als
 hij kort-kort om sijn moeder wals
 op nog onvaste horrelbeen.

Maar kijk hoe staan die osse met
 groot oë naar die hek te tuur,
 totdat die sware hinderpaal
 wordt uit die mikstok uitgehaal,
 waaraan hul saands hul lijwe skuur.

Die son gaan op, die vee verdwijn.
 Net in die onverstoorbre vert'
 'n osse-span stap voor die ploeg,
 en agteraan die man wat swoeg
 bij 'n rukkerige stert.

Die môre smelt weer met die douw,
die vrede alleen blij soos dit was.
Net 'n hen spring van haar eiers af
met groot geraas, en die brakhond blaf
vir die enkele kuiergas.

Dr. C. Louis Leipoldt is medicus; sedert 1914 medisch schoolinspecteur in de Transvaal. Als oorlogscorrespondent maakte hij den Transvaalschen oorlog mede. Hij deed vele en groote reizen en is ook medewerker aan verschillende bladen en tijdschriften. Van hem zijn o.a.

AAN 'N SEEPKISSIE.

Hulle het jou in England gemaak, seepkissie,
Om hier in ons land als 'n doodkis te dien;
Hulle het op jou letters geperwe, seepkissie,
En ik het jouselwe als doodkis gesien.

Klein Jannie van ouboetie Saarl, seepkissie,
Het hier in die kamp met sijn sussie gekom —
En jii was bestem, soos jii weet, seepkissie,
Daar oorkant in England als doodkis vir hom!

Klein Jannie van ouboetie Saarl, seepkissie,
Was fluks en gesond, vir sijn jare nog groot;
Maar hier in die kamp, soos jii weet, seepkissie,
Was hij maar drie weke, en toe — was hij dood!

Onthou jii vir Jannie? Jii weet, seepkissie,
Hij het in sijn speletjies met jou gespeel;
Die son het sijn krullop geskilder, seepkissie,
So blink als sijn strale, als goud so geel.

Op die Vrijdagmôre, onthou jii, kissie,
Het Tannie gesê: „Ag, klein Jannie die hoes!“
En die Vrijdagaand, soos jii weet, seepkissie,
Was Jannie sijn lewe al half verwoes.

Hulle het jou op Saterdagmiddag, seepkissie,
Gedra naar sijn tent als 'n doodkis daar!
Die wit gesiggie — jii weet, seepkissie,
Die handjies gevou en gekruis oormekaar.

Hulle het jou in England gemaak, seepkissie,
Om hier vir ons kinders als doodkis te dien:
Hulle het vir jou lijkies gevinde, seepkissie,
En ik het jouselwe als doodkis gezien.

SLAMPAMPERLIEDJES.

Ik sing van die wind, wat tekeer gaan;	Vir mij sing maar lievers van blomme;
Ik sing van die reën, wat daar val;	Van al wat die vlei laat verkleur;
Ik sing van ons vaal ou Karrooland;	Van al wat die sonskijn laat spartel;
Van blomme, wat bloei bij die wal;	Van voorjaar en najaar se geur;
Van water, wat bruis oor die klippe;	Vir mij sing maar liefs van die water;
Van duikers, wat draf oor die veld;	Van duikers, wat draf oor die veld;
Van voets, wat daar sing in die bossies—	Van rotse en branders en wolke —
Maar nooit nie, nee nooit nie, van geld!	Maar nooit nie, nee nooit nie, van geld!

* *

Klim op, klim op, met die slingerpad!	Klim op, klim op, langs die slingerpad!
Klim op, klim op, tot jij staan daar bo,	Klim op, tot jij bo-op staan; en kijk
Waar jij al ons land in 'n oomblik vat	Hoe mooi ons wêreld is! Dan weet
Van die Suurveld af tot die kaal Karroo!	Jouw siel die waarheid — want jij is rijk!

* *

Die see het juwele, robijne,	Die see het 'n hart: in die diepte —
Soo rooi als 'n korrel granaat;	Waar zelfs nie 'n kreef kan bestaan,
Die see het sijn lijke, geraamtes,	Waar lewens nog laër als muggies
Van elke verdrinkte janmaat.	Gebore word om te vergaan —

Die see het sijn skulpe, wat, mooier	Daar setel sijn siel, en dit uiter
Dan ooit ook 'n mens dit kan maak,	In elke verandering sijn wil!
Daar pronk in paleise van seegrass,	Verslinger die rotse die branders,
Waar eeuwig die branders om kraak.	Die see sal daar nimmer van gril;

Want eeuwig en altijd onsterflik
Is diep in die diepte sijn krag,
En laag in die land van sijn lewe
'n Siel, wat vir eeuwig kan wag.

A. D. Keet werd geboren in 1888 te Alice (Kaapland). Hij studeerde te Kaapstad in de Philosophie en in de medicijnen te Amsterdam; werd arts in 1918. Hij is eveneens medewerker aan verschillende bladen en tijdschriften. Hoor van hem:

AMSTERDAM.

Aan mijn vriend EDUARD KARSSEN.

Ou Amsterdam is toch so mooi	En honderd duisend ogies loer
Met al sijn liggies uitgetooi	Op spieëlgladde watervloer
In donker, donker nagte.	Daar bowe uit die hemel.
Dis liggies hier en liggies daar	Dis liggies hier en liggies daar
In lange rije aanmekaar,	En bootjies, wat so saggies vaar,
Wat flikker in die gragte.	Dat ligte golfies wemel.

Die liggies soek mekaar weer op
In water, wat teen walle klop
Op stormagtig nagte.
So toweragtig, lief en skoon
Is liggies, wat op walle woon
En flonker in die gragte.

AWENDMIJMERING.

(OP DIE STOEP VAN 'N BOEREPLAAS).

Dis stil
Geen blaartjie roer,
En die heele werf
Rus sag in die skoot van diepe vergetelheid.
Die dag is dood
En lê begrawe —
Stil.

Soals op Sabbat môrens 'n torrelduif
Die stilte in die lug nog stiller maak,
Deur af en toe te koer en dan te swiig —
So kan jij hoor
Daar onder bij die voor,
Waar nou net modder van vroeëre strome vertel,
Hoe die paddetjies die ontsaglike stilte verstoer.
Hulle kwik en kwek en kwaak,
Dat dit kraak!
Om dan weer almaal op te hou —
Ineens!
Maar nie vir lang nie;
Ontevrede bid
En soebat hul vir reën —
Hulle ween
En gaan dan slaap vermoed en uitgeput.
Ver in die veld
Gaan 'n skreeuwende kiewiet te keer.
Hij vlieg op en neer,
Heen en weer,
Verschrik
Deur 'n jakhals wat tjank in sij buurt
Dis roerloos stil.
En die sterre,
O God, die sterre!
Hoe mooi
Is die firmament versier
En uitgetooi,
Alsof daar altyd feeste word gevier
Daar bo in die hemel,
Ver — Ver van hier!

Ten laatste noemen wij nog Theo Wassenaar, geboren in 1892 te Middelburg in Transvaal. Ook hij studeerde te Amsterdam in de medicijnen en keerde in 1918 als arts naar Zuid-Afrika terug. Van hem is o.a.

AFSKEID BIJ DIE GROOT TREK.

Die sweeps slag klap, die osse vat,
Die langtent-wa beweeg en kraak:
Vaarwel, o land van al ons leed,
Die laaste sugte is geslaak!
Vaarwel, geliefd geboorteplek,
Met alles, wat ons teer bemin,
Waarvan vir altijd smart ons bind —
Ons gaan 'n nuwe wereld win!

Hier in die hoë bloekomboom
Sal als ons weg is, net soos nou,
Die duiffies elke middag weer
Kom sit en koer in eindloos rouw.
'n Ander sal in hierdie huis
Tot wet verhef, wat hij verlang;
'n Vreemde hand die vrugte pluk,
Wat rippend aan die bome hang.

Laat slaaf wees, wie sij nek wil buig
Soals 'n tamgeslaande dier,
Ons is uit vrije bloed gespruit,
Nog bruis dit warm deur elke spier.
Geen juk wil op ons skouers pas,
Hul is te breed en fier gebou;
Alleen vir vrijheid is ons bors
Uit Fransman en Germaan gehou.

Vaarwel dan, onvoltooide werk,
— Gebraakte akkers sonder saad!
Jij is mij als 'n kind, wat sterf
Juis als hij wil begin te praat.
Maar beter is dit sonder iets,
Dan met besit, self niks te wees;
Die grootste rijkdom van die mens —
Dit is 'n frisse, vrije gees.

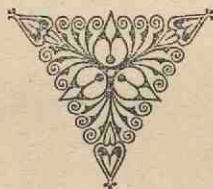
Vaarwel, al wat ons dierbaar is,
Beminde, trouwe ouerhuis!
So dikwels als ons trug sal denk,
Vind ons gedagtes hier 'n thuis.
Hier lê, wie ons die liefste was —
'n Vader, moeder, suster, broer,
'n Kindjie op die kerkhof stil,
Vir eeuwig hart en mond gesnoer.

Vaarwel dan land, van soveel vlijt!
Die band van langverduurde smart
Is sterk, maar sterker is die sug
Naar vrijheid in 'n vrije hart.
O, skoon en heerlijk is die gaaf,
Wat God in menscharte lê:
Die sug om op die groot heelal
'n Plekkie vir homself te hê! *)

Hiermede is het einde dezer voordrachten bereikt. Rijk bloeit onze taal in het eigen land, en nieuwe schatten worden haar dagelijks uit Vlaanderen en Afrika toegevoerd. Het is een voorrecht voor ons dit alles te mogen beleven. Want onze zielen worden er door verruimd. In het geestelijke heeft Neder-

*) Deze verzen werden door den spreker geciteerd uit „Dichters uit Zuid-Afrika”. Bloemlezing voor Groot-Nederland. Met inleiding en woordverklaring door E. C. Pienaar, B. A., uitg. J. H. de Bussy.

land geheel nieuwe wegen gevonden, verre verschieten hebben onze stamverwanten ons geopend. Onze taal vertoont een oorspronkelijkheid van zeggingskracht, die sedert de zeventiende eeuw verloren was. De Hollandsche zin voor het schilderachtige bloeit zoo schoon als ooit te voren. Vrij ontwikkelen zich velerlei schakeeringen der persoonlijkheid. Maar bovenal spreekt uit proza en poëzie een innerlijke bewogenheid, die het kenmerk is van alles waar werkelijk Leven in is. Niet langer is de Nederlandsche letterkunde een doode rivierarm, straks verzand en vergeten; zij is een van de levende waterwegen, waarlangs de stroom van het menschelijk denken zich voortspoedt naar de groote zee.

A ANTEEKENINGEN EN AANVULLINGEN. LEVEN EN WERKEN.

ET doel van deze aantekeningen is aan te vullen en te verduidelijken, zoo mogelijk te bewijzen met proeven van het werk der schrijvers, hetgeen in het voorgaande door Dr. Van Hamel slechts kort kon besproken worden. Van leven en werk der nieuweren namen wij niets op en van de ouderen alleen datgene, waarvan men in bloemlezingen weinig of niets ontmoet. Daarmede zij dan ook de onvolledigheid van deze aantekeningen verontschuldigd. Voor een mooi overzicht onzer letteren verwijzen wij naar de bloemlezingen van Leopold, Van Elring, Pol de Mont e. a.

1. HET ROELANDSLIED. In De Gids van 1914, dl. II, komt een interessant artikel voor van Prof. Dr. J. J. Salverda de Grave over „Het Roelandslied en de theorie van Prof. Bédier”. De schrijver daarvan stelt zich geheel op 't standpunt van Prof. Bédier, waar deze beweert, dat het Roelandslied niet, zooals Gaston Paris meende, samengesteld was uit oude, kleinere heldenliederen, maar dat het één groot karakterwerk is, van den dichter Tuoldus, die, volgens Tavernier, bisschop van Bayeux moet zijn geweest. Hoe het daarmee echter gesteld is willen we in het midden laten, belangstellenden naar genoemd artikel verwijzende. Er komt echter een schoon verslag van het geheele Roelandslied in voor en dat willen we er uit lichten om een beeld te geven van de karakterschildering door den middeleeuwschen dichter. Om tevens het eigenaardige Middel-Nederlandsch uit dien tijd te

doen uitkomen, voegen we er een paar brokken van een oud-Vlaamsche vertaling tusschen. Alzoo begint Prof. Salverda de Grave dan zijn parafrase van het Roelandslied, in de vereenvoudigde spelling:

„Zeven jaar lang heeft Karel de Grote oorlog gevoerd in Spanje; alle steden heeft hij onderworpen, op één na: Saragossa. Marsile, de heldenkoning die er regeert, is ontmoedigd; op raad van zijn edelen zendt hij een afgezant naar de keizer, met geveinsde beloften van onderwerping. Als Blanchandrin, die met de zending is belast, in het kamp der Fransen is aangekomen, raadpleegt Karel de rijksgroten. De meningen lopen uiteen. Roeland, 's keizers neef, herinnert aan al de verraderlijke handelingen van Marsile jegens zijn vijanden en raadt aan zijn aanbod te weigeren en Saragossa te belegeren. Maar Ganeloen, Roeland's stiefvader, verwijt hem het leven der Fransen in gevaar te brengen om voor zichzelf roem te behalen en ook de anderen overreden de keizer de onderwerping van Marsile te aanvaarden. Een der Fransen zal worden afgevaardigd om met Marsile's afgezant naar Saragossa te gaan. Maar wie? Roeland vraagt er om voor zichzelf, doch Karel weigert; ook de andere pairs bieden zich aan, eveneens tevergeefs; de keizer wil zijn beste mannen niet met zulk een gevaarlijke zending belasten. En als hij zijn edelen verzoekt iemand anders aan te wijzen, dan zegt Roeland: „Laat Ganeloen er heen gaan; een wijze zoudt gij niet kunnen kiezen". Karel wenkt Ganeloen, maar deze stuift driftig op tegen Roeland, die hem een wisse dood tegemoet zendt; hij zweert hem eeuwige haat en dreigt hem met zijn wraak. Roeland herhaalt, dat hij zelf genegen is te gaan, maar Ganeloen is een te trouw dienstknecht van zijn heer dan dat hij een opdracht zou weigeren, waarmede deze hem belastte. Hij vertrekt in gezelschap van de gezant van Marsile en onderweg spreken zij samen.

Blanchandrin, blijkbaar niet onkundig van wat er aan het hof is voorgevallen, begint met de lof van de keizer te verkondigen en Ganeloen erkent, dat er nooit een vorst zal zijn, die met hem is te vergelijken. Blanchandrin zegt dan: „Maar zijn raadslieden doen verkeerd die hem aanraden ons in ons eigen rijk aan te vallen". En Ganeloen werpt de schuld daarvan op Roeland, wiens overmoed verdient gestraft te worden; „doch de Fransen houden zó veel van hem, dat ze hem nooit in de steek zullen laten". De dichter gaat voort: „Ganeloen en Blanchandrin reden naast elkander en zwoeren elkander de dood van Roeland". Aan het hof van Marsile aangekomen, brengt Ganeloen op uitdagende toon de boodschap over waarmede de keizer hem heeft belast: zijn meester eist dat Marsile zich zal bekeren tot het Kristendom en hem de helft van Spanje zal afstaan; zo niet, dan zal Karel hem in boeien naar Aken meevoeren en hem daar laten doden. De heldenkoning siddert van woede bij het vernemen van deze trotse woorden en Ganeloen trekt zijn zwaard half uit de schede om zich te verdedigen tegen de dreigende Sarracenen, die hem omringen. Maar de raadslieden van Marsile manen hem tot kalmte. En opnieuw spreekt Ganeloen: „Voor al het goud van de wereld zal ik niet nalaten te zeggen wat Karel aan zijn doodsvijand heeft te melden". De heidenen bewonderen zijn moed, maar Marsile, aangehitst door zijn zoon, bedreigt opnieuw het leven van de afgezant. Deze gaat zich met getrokken zwaard plaatsen tegen

een pijnboom. Dan zegt Blanchandrin aan de koning welke eed Ganeloen en hij hebben gezworen en plotseling verandert Marsile's houding: hij biedt de gezant zijn verontschuldiging aan. Zij spreken samen en Ganeloen geeft hoog op van de deugden van Karel, van de dapperheid van Roeland en de twaalf pairs. „Zolang Roeland leeft, zal de keizer onoverwinnelijk zijn; tevergeefs zult gij hem bestrijden; maar zend hem gijzelaars, dan zal hij naar Frankrijk terugkeren en bij zijn achterhoede zal hij Roeland en zijn makker Olivier plaatsen; hun dood zal zeker zijn, als gij die achterhoede aanvalt.” En hij belooft te zullen bewerken dat zijn stiefzoon met de leiding ervan zal worden belast. Marsile kust hem, geeft hem geschenken, de Sarreense hovingen begroeten hem als vriend en koningin Bramimonde belooft kostbare armbanden aan zijn vrouw te zullen zenden. Ganeloen keert naar het kamp terug.

Karel maakt zich gereed het kamp op te breken. Ganeloen heeft, wel wetende dat Roeland een gevaarlijke post nooit zou weigeren, zijn naam genoemd, toen de keizer zijn groten raadpleegde over de keus van een aanvoerder der achterhoede. En van nu af treedt Roeland op de voorgrond, vult het gehele toneel. Hij weigert een talrijk leger, dat de keizer, in zijn bezorgdheid voor het leven van zijn geliefde neef, hem aanbiedt; ook daarvan was Ganeloen, die Roelands dapperheid kent, reeds vooraf verzekerd. Een keurbende van 20.000 man, en met hem de beste Franse aanvoerders, in de eerste plaats zijn krijgsmakker Olivier, voegen zich bij hem. Terwijl Karel heentrekt, naderen de Sarrecenen van de andere zijde.

De slag bij Roncevaux begint. Olivier, Roelands boezemvriend, bestijgt een heuvel en ziet dat de bergen en valleien rondom bezet zijn met vijanden. Roeland denkt er niet aan zelf een onderzoek in te stellen naar het aantal der Sarrecenen, aanvaardt de strijd en is verheugd over het vooruitzicht: „Voor onze vorst zijn we hier. Voor zijn heer moet men rampen lijden en koude en warmte verduren. Laat nu ieder dapper strijden, opdat men geen smaadtliederen op ons zinge. De heidenen hebben ongelliijk en de Kristenen hebben het recht aan hun zijde. Ik zal een goed voorbeeld geven”. Maar Olivier, die voorzichtiger is, raadt hem aan de horen te blazen, opdat Karel terugkere en hen helpe tegen de heidenen.

Atzoo zegt het door Prof. J. H. Bormans genoemde fragment van Loos:

„Doen sprac te Roelande Olivier:	Dat mi van blootheiden ¹⁾ waer comen.
„Wi hebben luttel hulpen hier;	Eer willic vechten haerde
Twine ¹⁾ blaest ghi den horen?	Mei Durandale minen swaerde,
Ons heer die coninc sout hooren,	Ende saelt hen doen rouwen,
Ende sal ons te hulpen comen,	Des moechd mi betrouwen,
Als hi den horen heeft vernomen.”	Dat si hier comen sijn,
Doen sprac Roelant die grave:	Behout mi God dat leven mijn.
„Ic wilre niemant lachter ave; ²⁾	Eer willic sterven eerlike,
Want het waer een vule dinc,	Eer lachter hebbe Vrankerike.”
Dadic dus comen den coninc,	Doen sprac te Roelande Olivier:
Dats onse viande niet en wisten;	„Ic neme den lachter op mi hier,
Si soudent tien in quader listen,	Van ons allen hier, te voren,
Wanneer si hadden vernomen,	Wildi blasen den horen”.

¹⁾ Waarom niet. ²⁾ Ik wil er voor niemand schade van. ³⁾ Lafhartigheid.

„Trouwen" seet hi, „neen ic niet;
 Dat en wilde God niet dat gheschiet
 Dat Vrancrijc sijn eere verliese bi ml.
 Bestu anders bedacht, hets sonde di.
 Peinsen wi heden om die eere,
 Ende dat die machtige coninc ons heere
 Ons omme grote slaghe sal minnen,
 Ende wi hemelrijc daer mede ghewinnen".
 Roelant was des lives goet¹⁾
 Olivier gheradigh ende vroet."

In dit fragment hooren we dus, en we volgen nu weer Prof. Salverda de Grave, hoe Roeland op stelligen toon welgert: „Al mijn roem zou ik in Frankrijk verliezen. Ik zal strijden en de heidenen verslaan; geen van hen zal overblijven. God verhoede, dat door mijn toedoen Frankrijks roem zou verminderen. Ik verkies de dood boven de schande. Omdat wij goed vechten houdt de keizer van ons". Roeland is dapper en Olivier is wijs — zo spreekt de dichter — en beiden zijn bewonderenswaardige krijgers.

Bisschop Turpijn zegent de Fransen en belooft aan hen die mochten sneuvelen het paradijs; hij geeft hun de absolutie. Drie fazen van de veldslag beschijft ons de dichter. In de eerste is Roeland zeker van de overwinning. De strijders zijn vol goede moed en schertsen zelfs. De heidenen vallen onder hun slagen en vluchten. Maar daar nadert koning Marsile met een ontzaglijk leger. Het aantal der Fransen is geslonken en langzamerhand komt over hen het voorgevoel van een onvermijdelijke dood en de gedachte aan de nederlaag die dreigt. Als Turpijn de troepen opnieuw zegent, is zijn toon geheel anders: Allen zullen sterven, maar het paradijs is hun verzekerd. Roeland ziet om zich heen steeds meer doden vallen, en bij hem komt twijfel op of hij goed heeft gehandeld. Hij wendt zich tot Olivier en zegt hem: „Makker, ik zie zoveel baronnen ter aarde liggen. Broeder, wat kunnen wij doen?" Het is alsof hij hem er toe wil brengen de raad van straks, om de horen te blazen, te herhalen. Maar Olivier wil hem niet begrijpen en antwoordt op ironiese toon: „Liever sterf ik, dan schande te lijden". Roeland zegt: „Ik zal de horen blazen en de keizer, mijn heer, zal terugkeeren". Maar dan kan Olivier zich niet langer bedwingen: „Indien gij dat doet, zult gij nooit rusten in de armen van mijn zuster Aude, uw verloofde. Gij zijt de schuld van alles, want dapperheid, verbonden met gezond verstand, is geen lafheid. Door uw lichtzinnigheid zijn de Fransen omgekomen. Nooit zal Karel meer dienst van u hebben. Voordat de avond valt, zal het moeilijke scheidingsuur komen". Turpijn verzoent de wapenbroeders; Roeland zal de horen blazen, niet om Karel te hulp te roepen, want daarvoor is het te laat, maar opdat de keizer de lijken tegen de roofdieren zal kunnen doen beschermen.

Driemaal blaast Roeland de horen en de slapen van het hoofd barsten hem van inspanning. Karel haast zich terug te keren op zijn schreden. Maar reeds is de ontknoping van het drama van Roncevaux begonnen. Een nieuw leger van heidenen nadert, nadat het tweede met koning Marsile op de vlucht is gedreven. Olivier wordt door een steek in de rug dodelijk getroffen. Zijn laatste

¹⁾ Was sterk van lichaam.

slagen vallen zwaar neer. Zijn ogen zien niet meer en als hij over het slagveld warende, Roeland tegenkomt, dan treft zijn zwaard de wapenmakker op de helm. En Roeland vraagt op zachte toon: „Makker deed gij dat met opzet?” Olivier antwoordt: „Ik hoor uwe stem; vergeef mij dat ik u heb geslagen.” Zij buigen voor elkander; in liefde zijn zij gescheiden. Ten derde male vluchten de heidenen; Turpijn en Roeland zijn alleen overgebleven. De bisschop is ter aarde gezonken; Roeland verbindt zijn wonden. Dan gaat hij heen om de lijken der pairs op te zoeken en ze vóór Turpijn neder leggen, om ze door deze te doen zegenen. Van de inspanning valt hij neer en Turpijn neemt de horen en sleept zich naar een beek om water voor zijn makker te halen. Maar hij kan niet verder en als Roeland tot zichzelf komt, ziet hij de edele held liggen. Hij vouwt de mooie witte handen van de dode over de borst en, na vergeefs getracht te hebben zijn getrouw zwaard stuk te slaan, opdat het niet in handen der vijanden zal vallen, plaatst hij het onder zich en legt zich neder, het gelaat gekeerd naar de vijanden.

„Ay Durandale“, sprac Roelant,
„Ic wane God maecte die metter hant.
Du en moghes niet sijn ghebroken;
Du hebs Gods viande ghewroken.
Di en draghe nemmermeer man,
Datten lemen vercoenen can.
Ic bidde Gode datti nien ghehinghe,
Dat dit sweette die Kersten dwinghe,
Ende dat aen onse side blive.
Hets ghedaen met minen live“.

Roelant crancte seere
Ende riep: „Ghenade lieve Heere!“
Ende claghede sijn sonde haerde,
Ende viel neder op die aerde.
Doen leitti onder hem wale
Beide, den horen ende Durandale.
Hi bad Gode met sueter bede
Dat hi sijn siele ten paradijse ghelede.
God selve sinen inghel sende
Daer die grave Roelant ende.“

De ontmoediging die hem heeft bevangen gedurende de strijd, heeft plaats gemaakt voor vrede; hij heeft overwonnen en als trouw dienaar van zijn keizer sterft hij. Zijn ziel stijgt ten hemel.

Karel, aangekomen op het, met doden bezaaide, slagveld van Roncevaux, haast zich verder, na een deel zijner mannen ter bescherming van de lijken te hebben aangewezen, en achtervolgt de vluchtende heidenen. Op zijn bede laat God de zon stilstaan om hem de tijd te geven hen te bereiken en te doden. Aan de oevers van de Ebro slaat hij zijn kamp op en brengt er de nacht door.

Reeds aan het begin van de oorlog had Marsile, de heidenkoning, de hulp ingeroepen van zijn leenheer Baligant, emir van het oosten. Eerst tans landt deze in Spanje. Baligant dan komt aanzeilen met een ontzaglijke vloot. Hij zendt boden naar Saragossa, waar Marsile op het ziekbed ligt, terwijl aan zijn zijde koningin Bramimonde staat. Zij barst los in weeklachten, maar de koning gebiedt stilte en zegt: „Heren, spreekt met mij; gij ziet dat ik ten dode getroffen ben; ik heb geen zoon meer, geen erfgenaam; één had ik er, hij is gisteren door Roeland gedood. Vraagt mijn meester hierheen te komen, opdat ik hem mijn rechten op Spanje afsta en hem goede raad geve tegenover Karel“. Baligant snelt naar Saragossa, Bramimonde snelt hem tegemoet en valt aan zijn voeten.

De dichter verplaatst ons naar Karels legerplaats. De keizer heeft in zijn harnas geslapen, niet uit vrees voor een overval der vijanden — de mannen van Marsile zijn er niet meer en van Baligant's komst weet Karel nog niets — maar als een eerbewijs voor Roeland: zolang deze niet is betreurd en begraven, is Karels taak nog niet afgedaan. De volgende morgen begeven de Fransen zich op de terugweg naar Roncevaux. De keizer beveelt de mannen achter te blijven; het past hem het eerst op het slagveld aan te komen. Hij herinnert zich Roeland vroeger te hebben horen zeggen dat hij, in de vreemde sterfende, zijn mannen altijd één pas vooruit zou zijn naar de kant van de vijand. Karel bestijgt een heuvel, terwijl zijn krijgslieden aan de voet stilhouden. Hij laat zijn blik gaan over het met doden bezaaide slagveld van Roncevaux. Dan afdalende, gaat hij zoeken naar Roelands lijk en als hij het heeft gevonden neemt hij het in zijn armen en uit zijn smart in een dier dodenklachten die behoren tot de vaste stijlmiddelen der eposdichters en die ons opnieuw doen zien, dat wij hier met een primitieve kunst te doen hebben. Men verwittigt de keizer van de nadering van Baligant. Een ogenblik vermeestert hem een gevoel van smart bij die tijding, doch daarna heft hij fier het hoofd op, ziet rond naar de mannen en roept met forse stem: „Baronnen van Frankrijk, te paard, wapent U.”

Zijn leger wordt in slagorde geplaatst; uitvoerig beschrijft de dichter de angschikking der verschillende volkeren, die het samenstelden. Ook het leger van Baligant wordt uitvoerig beschreven. De strijd vangt aan en op een gegeven ogenblik komen Karel en Baligant tegenover elkander. Zij raken handgemeen. Hun zadels raken los en beiden storten op de grond; onmiddellijk staan zij weder op en het gevecht wordt te voet voortgezet. Het is een duel op leven en dood; het vuur spat uit de helmen als het zwaard van de tegenstander er op neervalt. Daar geeft Baligant zulk een vreselijke slag aan Karel, dat deze wankelt. Het ogenblik is spannend. Maar de heilige Gabriël nadert de Keizer en zegt: „Grote koning, wat doet gij?” En als Karel de stem van zijn schutsengel hoort, heeft hij geen vrees meer, dat hij zal sterven; hij voelt zijn krachten toenemen en brengt zijn tegenstander een dodelijke houw toe. De heidenen vluchten en de Fransen zetten ze na tot Saragossa. De koningin staat op de toren en ziet de vluchtelingen naderen. Zij roept tot Marsile: „Wij zijn verloren”. Als Marsile die woorden hoort, keert hij zich naar de muur, zijn ogen zijn vol tranen, zijn hoofd zinkt weg; hij sterft van smart.

Wanneer de keizer de stad is binnengetrokken, zegt de dichter: „Trots is de grijze vorst, als Bramimonde hem de torens heeft overgegeven; hem, die door God wordt geholpen gaat het goed”.

Karel is teruggekeerd in Aix. Ganeloen, die gevangen was genomen toen de Fransen op het horen-appel van Roeland, naar Roncevaux zijn teruggekeerd, is in ketenen meegevoerd. Karel verzamelt in de kerk te Aix zijn mannen, die hij uit vele landen heeft opgeroepen; hij nodigt hen uit Ganeloen te vonnissen, die de oorzaak is van de dood van duizenden Fransen, van Roeland en Olivier.

Ganeloen zegt: „Ik zou dwaas zijn het langer te verhalen; Roeland heeft mij schade berokkend aan goed en aan bezittingen; daarom heb ik zijn dood gewild; maar aan verraad erken ik mij niet schuldig”. Hij staat daar fier, zijn lichaam is fors, en zijn gelaat schoon gekleurd; „als hij geen verrader was geweest, zou hij wel een echte held hebben geleken”. Dertig verwanten staan

bij hem. „Roeland haatte mij en had mijn dood besloten. Ik heb hem en Olivier en alle pairs uitgedaagd, Karel heeft het gehoord. Ik heb mij gewroken, maar verraad pleegde ik niet“. Pinabel, een der verwanten van Ganeloen, belooft hem te zullen bijstaan. De raadsliden van de koning overleggen samen en, uit vrees voor Pinabel, stellen zij de keizer voor Ganeloen vrij te spreken. Alleen Thierry verzet zich er tegen en zegt tot de keizer, die bedroefd is over de raad van zijn edelen: „Heer Koning, mijn plicht is u te dienen; wat ook Roeland voor onrecht heeft bewezen aan Ganeloen, nooit had deze hem mogen verraden, omdat hij daarmede te kort schoot in zijn plicht jegens u. Tegenover u heeft hij misdaan. Met het zwaard wil ik mijn mening verdedigen“. Pinabel neemt het tweegevecht aan en wordt door Thierry gedood. Daarna wordt Ganeloen gevierendeeld.

Het Roelandslied eindigt zonder besluit.

Als Roeland is gestorven en zijn dood gewroken, dan trekt de grote keizer zich terug in zijn slaapvertrek. De heilige Gabriël verschijnt hem en kondigt hem, in naam van God aan, dat hij zich tot nieuwe strijd moet opmaken: „Karel, roep de legers van uw rijk op; gij moet gaan naar Epirus; de koning Vivien moet gij in Imphe gaan bijstaan; in de stad die de heidenen belegeren roepen de Kristenen om u“. De keizer zou er liever niet heen zijn gegaan. „O God, wat is mijn leven zwaar“; wenende rukt hij aan zijn grijze baard ...;

2. DE VIER HEEMSKINDEREN. De roman van Reynout van Montelbaen of de Vier Heemskinderen is een bewerking van een Germaansche sage uit het Ardenner woud. Eerst is zij bewerkt door de Fransche trouvères en kwam alzoo gewijzigd in de tweede helft van de 13e eeuw tot ons. Van die Middelnederlandsche bewerking zijn nog slechts fragmenten over, in 1872 door Prof. Matthes uitgegeven. Men bezit echter een volksboek uit de 16e eeuw, waarin de heele inhoud der sage is bewaard gebleven. Het schoonst is het verhaal weergegeven door Jos. Alb. Alberdingk Thijm in zijn „Karolingische Verhalen“. Deze begaafde schrijver zegt daarin o.a.: „De Nederlanders hebben de Heemskinderen met eene trouwe, eene ridderlijke, eene middeleeuwsche liefde bemind; niet alleen toen zij aan de hoven der vorsten op de hooge burchten der baanrotsen verkeerden, ook toen zij als kermisgasten, in roode en gele lompen gekleed, door den modder onzer pleinen en bruggen gevoerd, bij het orgel van een straatmuzikant, hun armen ouden Beyaert kunsten moesten afdwingen“.

De vertelling schijnt dus zeer populair geweest te zijn en

vooral het beroemde paard van Reynout, „Beyaert”, liefst met de vier Heemskinderen er op, kwam voor op uithangsborden van dorpskroegen e.d. en, als het nieuwste, komt óók nog voor in het bekende boek van Felix Timmermans „Pallierter”. Zulke oude voorstellingen hebben dus wel een taai leven. Doch nu het verhaal. Wij vonden de volgende ruwe omtrek der sage en zullen er slechts een klein stukje (bijna onverstaanbaar) Middel-Nederlandsch tusschenvoegen. Belangstellenden verwijzen we naar de bovengenoemde Karolingische Verhalen en naar Dr. G. Engels, Middelnederlandsche Epische en Lyrische Poëzie.

„Onder de pairs van Karel was Haymijn van Ardennen het minst begunstigd door zijn heer. De oude veete hieromtrent werd bijgelegd door een huwelijk tusschen Haymijn en Aye, de zuster van den koning. Maar de wrok bleef bestaan. Haymijn zwoor de kinderen te zullen dooden, die hem uit zijn echt met Aye mochten geboren worden. Zoo blijft het den Pair dertig jaren verborgen, dat hij vier zonen bezit, Ritsaert, Adelaert, Writsaert en Reynout. Als koning Karel zijn zoon Lodewijk tot koning wil kronen, zendt hij boden naar Haymijn, die hen niet wil hooren en zelfs zijne vrouw Aye in het aangezicht slaat, omdat zij hem zijn dorperheid verwijt:

„Anderwerf sprac Roelant,
Een ridder stout ende becant:
„Spreict jeghen ons, Haymijn here,
Dat u God geve ere!
Wi biddens u ghenadelike ¹⁾
Ende segt, of ghi Lodewike
Cronen wilt; laet sijn lief! ²⁾
Ghi sout andworden enen dief
Of enen gerechten mordenaere
Al waert dat hi ver(oor)deelt ware,
Nochtanne soudire spreken jeghen”.
Nochtoe zweech Haymijn die degen.
Doe sagen die landesheren
Malyc ³⁾ up andren sere.
Doe stont up die scone vrouwe,
Die hovesch was ende getrouwe,
Ver ⁴⁾ Aye was soe ⁵⁾ genant, ⁶⁾
Een scale nam soe te hant,
Ende ginc ten alre besten wine,
Daer of quam hare sint pine (pijn)
Ende brochtse vul wijns altehant,
Ende seide: „drinct, neve Roelant,

Desen verscen coelen wijn;
U scinker willic heden sijn,
Ende ooc mijns heren Willems mede”.
Doe gaf si drinken up die stede
Gonen (die) rudders altemale
Ute gonre (die) goutscale,
Ende hietse willecome sijn.
Des balch die grave Haymijn
Soe seide: „spreict grave here,
Ende andwort dor uwes selves ere
Minen neven enten uwen mede:
Het sijn de beste van kerstenede ⁷⁾
Dat ghi so lange swijcht es dorperhede.”
Ende eer soe twort vulseide
Haymijn die hant verdrough,
Daer hi de vrouwe mede slouch:
So vruchtelljic enen slach,
Dat soene horde no sach.
Daer dorste niemen seggen: „laet”,
No daertoe spreken goet no quaet,
Nochtan dat haer dat bloet
Nederstorte up den voet.”

¹⁾ Op deemoedige wijze. ²⁾ Laat het u aangenaam zijn; wees zoo goed.
³⁾ Ieder. ⁴⁾ Vrouw. ⁵⁾ Zij. ⁶⁾ Genaamd. ⁷⁾ Christenheid.

Bij deze gelegenheid verschijnen zijne vier zonen, daar Haymijn zijn eed herroept. Inzonderheid Reynout, de jongste, munt uit door reusachtigen lichaamsbouw en spierkracht. Hij doodt een paard met een vuistslag en daarom schenkt Haymijn hem een wonderpaard, Beyaert genaamd, sterker dan tien andere paarden en vlug als een zwaluw. Thans trekt Haymijn met zijne vier zonen ten hove van Keizer Karel. Toen Lodewijk Reynout zag werd hij gramstorig over de schoonheid en de kracht van den jongen ridder. De vier Heemskinderen worden derhalve aan den disch „naar een hoek verwezen, waar honden plagen te liggen“, maar Reynout wreekt zich door den kok en den drossaart met één slag te dooden en zich van alle spijzen meester te maken. Karel verdroeg dit alles geduldig, maar de toorn van zijn zoon Lodewijk klom gedurig hooger. Nadat Lodewijk door Reynout in het werpspel was overwonnen, lokte hij op raad van den valschen Gelloen, Adelaert aan het schaakbord, omdat deze, naar Gelloens leugens, zich zou beroemd hebben, beter schaakspeler te zijn, dan 's konings zoon. Doch Adelaert overwint Lodewijk, en de laatste grijpt in woede het schaakbord, om er Hayman's zoon mee in het aangezicht te slaan. Adelaert wil zijn geschonden gelaat voor ieder verbergen, maar Reynout dwingt hem, om te bekennen wie hem dus beleedigde.

Haymijn wapent zich nu met zijn vier zonen en dringt in 's konings hofzaal door, waar Reynout Lodewijk bij de haren grijpt, het hoofd afslaat en het den koning in 't aangezicht werpt. In de algemeene schrik ontsnapt Reynout met zijne broeders op den Beyaert — Haymijn blijft gevangen. De vier Heemskinderen dienen nu eerst verscheidene jaren een Moorschen koning in Spanje, daarna koning Ywe van Dordogne, die Reynout zijne schoone blonde dochter ten huwelijk geeft, met de vergunning aan de Gironde een burcht te bouwen, door den jongsten der Heemskinderen Montalbaen genoemd, daar de sterkte op wit marmer gevest was.

In monnikspijen vermomd brengen de Heemskinderen nu een bezoek aan hunne moeder, vrouwe Aye, maar deze herkent Reynout, omdat hij meer wijn drinkt dan zes andere ridders. Hunne tegenwoordigheid wordt nu bekend aan Haymijn, die den koning heeft moeten zweren, dat hij zijne zonen zal uitleveren, zoodra zij in zijne macht zijn. Na een hevig gevecht ontsnapt Reynout op het paard Beyaert, maar zijne drie broeders worden door Karel gevangen genomen.

De koning wil van geen verzoening weten, de broeders versmachten in den kerker — door list wordt Reynout nog het paard Beyaert ontstolen, dat men den koning aanbiedt. Nu komt Reynouts oom Malegijs, „die de konste verstond van Nigromantie“, om zijn neef bij te staan. Vermomd in pelgrimsgewaad en door tooverkracht uiterlijk zwak en grijs van voorkomen, dringen zij tot Karel door en bemachtigen wederom den Beyaert. Malegijs verschijnt in den kerker en verandert de drie gevangen broeders in knechten, waarop hij ze met zich naar Montalbaen voert.

Karel belegert nu den burcht Montalbaen. Toen echter de nood zoo hoog gestegen was, dat men dagelijks het ros Beyaert een ader moest openen, om zijn bloed te drinken, ontsnapten de vier Heemskinderen naar den vaderlijken burcht in de Ardennen, waar ze weldra opnieuw door Karel worden ingesloten.

Vrouwe Aye smeekt den koning om verzoening, waarin hij toestemt, zoo men hem het paard Beyaert uitlevert. Na veel strijds berusten de Heemskinderen in deze voorwaarde.

Koning Karel doet het edele dier molensteenen aanbinden en zoo in de rivier werpen, maar Beyaert houdt het oog op zijn heer gevestigd, bevrijdt zich van de steenen en loopt naar Reynout. „Adelaert kust Beyaert voor zijn mull”. Nogmaals wordt het paard met molensteenen bevracht — en wederom duikt het uit de rivier op — ook ten derde male keert Beyaert uit den stroom. Maar ten vierde male wordt „nu het arme dier zwaar beladen in 't water geworpen; toen het weer boven kwam hinnikte het naar zijnen meester, evenals of 't een mensch ware, die naar een vriend bitterlijk schreide ... eindelijk dook het in de diepte en verdronk”. — Nu was wel de zoen getroffen, maar Reynouts geweten knaagde hem om den dood van Beyaert. Hij begaf zich naar het Heilige Land, hielp Jeruzalem veroveren en eindigde zijn kommervol leven door aan den Dom te Keulen te bouwen voor één penning daags.”

3. DE ROMAN DER LORREINEN is niet zoo populair geworden als die der Vier Heemskinderen. Het is ook niet een aaneengesloten verhaal, maar een verzameling van vele min of meer geschiedkundige feiten of voorvallen uit den strijd tusschen de geslachten der Lorreinen en der Bordeloozen.

Het is een heel oud, oorspronkelijk Fransch lied; het oudste gedeelte begint in de dagen van Karel Martel. De zeden der ridders zijn er nog buitengewoon ruw tot zelfs in de hoogste kringen. Toch komen er wel schilderingen van edelen moed en schoone trouw in voor. Het oudste Fransche deel moet in de eerste helft der 12e eeuw te boek gesteld zijn door zekeren Jehan de Flagy. De vertolking in Middelnederlandsch door een Brabantsch dichter waarschijnlijk, moet omstreeks 1190—1218 gesteld worden.

Verhaald wordt dan, hoe Garijn en Begge, zonen van Hervis, Hertog van Lotharingen, gelijk met Fromond en Willem, zonen van Hardré van Bordeaux, worden opgevoed aan het hof van den Franschen koning. Nu wordt Begge door den koning met Gascogne beleend, dat Hardré voor Fromond eischte en dat is de oorzaak van een bloedveete, die, ofschoon er soms verzoening plaats heeft, door kleine voorvallen telkens tot bloedigen strijd aanleiding geeft en velen ten gronde richt. In handen van diverse bewerkers breidde 't aantal geslachten en avonturen zich meer en meer uit, zoodat het werk ten laatste meer een kroniek dan een epos geleeke.

4. DE ARTHURROMANS. De volgende schets van den Lancelot vonden we bij G. C. Mulder. Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde:

„De held van het lied, naar wien het zijn naam draagt, is Lancelot, de zoon van den koning Ban van Benoyc. Nog jong zijnde, werd hij, na den dood zijns vaders, aan zijn moeder ontvoerd en door eene tooveres, „de vrouw van het meer” genoemd, op den bodem van een meer gevoerd. Toen hij tot de jongelingsjaren gekomen was, werd hij door zijne beschermster naar het hof van Arthur gebracht, ten einde zich in alle ridderlijke deugden te oefenen. Bij zijne komst aldaar ontstak hij in eene hevige liefde voor de schoone koningin Ginevra, Arthur's echtgenoot. Deze liefde wordt de bron van eene aaneenschakeling van heldenfeiten, waardoor hij zich weldra boven alle ridders onderscheidt. Intusschen worden die daden door hem bedreven, zonder dat hij zich als dien uitstekenden ridder heeft doen kennen. Deze onbekendheid bevordert hij, door zich van tijd tot tijd van het hof te verwijderen en op avonturen uit te gaan. Op deze tochten heeft hij de zonderlingste ontmoetingen: nu zijn het ridders, die vrouwen vervolgen en die door hem overwonnen worden; dan komt hij in aanraking met reuzen of in de macht van eene of andere toovergodin of geheimzinnig wezen; een ander maal wordt hij ten tweestrijd gedaagd om zijne belasterde eer te handhaven. Op zijne tochten heeft hij ook menig avontuur in verschillende ridderkasteelen; zelfs geraakt hij eenmaal in een put gevangen, waaruit hij door eene jonkvrouw verlost wordt. Intusschen had hij de liefde der koningin Ginevra verworven en zij, vaak ongerust bij het omzwerven van Lancelot, zendt dikwijls andere ridders om hem op te sporen. Deze en andere oorzaken brengen eene menigte tusschenverhalen teweeg van de bijzondere avonturen, die ook deze ridders op hunne tochten ontmoeten. Niet alleen met booze ridders, maar ook met leeuwen, draken en andere onguere wezens hebben zij te kampen. Hoewel nu de held van het gedicht, Lancelot, zich overal den dappersten der dapperen toont, zoo is hem toch de gunst ontzegd om de Graalavonturen ten einde te brengen. Door zijne zondige verstandhouding met de koningin, is hij deze eer onwaardig. Alleen de reine helden Bahort, Percheval en Galaad zijn bestemd om het Graal te vinden, welks vinding ook in het gedicht wordt bezongen. Lancelot's verstandhouding met de koningin wordt ontdekt en hieruit vloeien nieuwe tooneelen van ridderlijke daden voort. Eindelijk komt Arthur op eene wondervolle wijze om het leven; Ginevra zoekt eene schuilplaats in een klooster; Lancelot zegt ook der wereld vaarwel, en munt weldra even zoo door zijne vroomheid, als vroeger door zijne dapperheid uit. Ook de andere overgebleven ridders volgen zijn voorbeeld. Als Lancelot sterft, dragen de engelen jubelend zijne ziel naar den hemel, terwijl zijn lijkgesteente door menigen als een heiligdom bezocht en gekust werd.”

Behalve dit gedicht hebben nog meerdere romans bestaan, zooals: „Walewein”, „Torec” en „Ferguut”. Maerlant noemt bovendien nog „Percheval”, „Galehoet”, „Lenva” en „Trisram”, waarvan echter in het Nederlandsch niets over is.

In „De Beweging” van 1912, dl. I, komt een studie voor van G. Busken Huet over „De Chevalier du Lion” van Chrétien de Troyes”. De schrijver daarvan houdt „een pleidooi voor de theorie, die in de Arthurromans, althans in de oudste, zeer primitieve mythologische elementen terugvindt”. Behalve een verklaring van den roman, geeft Busken Huet er een schoone parafrase van, waarin hij vertelt van de wonderlijke avonturen, welke die „Ridder met den Leeuw” doormaakt.

5. Van JACOB VAN MAERLANT zegt Dr. G. Engels in z'n boekje „Middelnederlandsche Epische en Lyrische Poëzie”:

„Jacob van Maerlant, „de vader der dietsche dichtren algader”, zooals zijn leerling Boendale hem noemt, kan met recht als vertegenwoordiger van de opkomende burgerij van zijn tijd dienen en verdient door zijn Strophische Gedichten den dichternaam ten volle. In zijn jeugd was hij koster van een plaatsje in de buurt van Den Briel, waaraan hij zijn naam ontleent en onder bescherming van Hollandsche edelen dichtte hij ridderromans, die zich wel eenigszins onderscheiden van die zijner tijdgenooten (bijv. Torec) maar hem toch niet beroemd zouden hebben gemaakt. Eerst na zijn terugkeer in zijn geboorteplaats Damme, waarschijnlijk als „scepenclerc”, ontwikkelt hij zijn volle kracht; hij vertaalt uit het Latijn boeken over de natuur, den godsdienst en de geschiedenis, waarin zijn groote kennis duidelijk uitkomt. Zijn dichtertalent openbaart zich in zijn Strophische Gedichten: de Drie Martynszangen, Disputacie van Onser Vrouwen ende van den heilige Cruce, Van den Vyf Vrouden, Van ons Heren Wonden, Die Clausule van der Bible, Van den Lande van Oversee en Der Kerken Clage.

Wel zijn sommige gedichten vertaald uit of bewerkt naar het Latijn, maar de gloed, die er uit spreekt, toont duidelijk hoe zeer de dichter van zijn onderwerp vervuld is. In dit opzicht munten vooral uit Der Kerken Clage, een klacht over het verval van de kerk en haar dienaars, en Van den Lande van Oversee, een opwekking aan de Edelen om het Heilige Land op de Heidenen te gaan heroveren. Dit gedicht is geschreven na 1291 (val van St. Jean d'Acre) en hiermee hebben we ook een aanwijzing voor Maerlant's sterfjaar.”

De volgende proeve van zijn kunst is uit „Van den Lande van Oversee”:

„Kerstenman! wats die ghesciel!	’t Land, daer hi sijn bloet in sciet ²⁾
Slaepstu? Hoene diensu niet	Gaet al te quiste ³⁾ als men siet.
Jesum Christum, dinen Here?	Lacy! daer en is ghene were! ⁴⁾
Peins! doghede hi ¹⁾ doer di verdriet,	Daer houdt dat Sarracijsche dier ⁵⁾
Doe hi hem vanghen ende cruen liet,	Die kercke onder sinen spiet ⁶⁾
Int herte steke metter spere?	Daerneder ende doet haer groet onere;
Ende di en dunkents min no mere? ⁷⁾	

1) Leed hij. 2) Stortte. 3) Geheel verloren. 4) Hulp. 5) Volk. 6) Spiet.

7) Gij denkt er in ’t geheel niet aan.

Die kercke is van haren lene
 Ontervet; dijn herte is van stene,
 Kerstijn! en gaet het di niet na.
 Si is dijn moeder, die ic mene,
 Die di zuver maect ende rene,
 Als men di in die vonte dwa.¹⁾
 Satanas kijnder alghemene
 Hebben die mamorie allene
 Beset, op dat di toe besta.
 Nu roept die kercke met groter wenen:
 Jhesus! kijnt van Nazarenen!
 Men rovet dat erve, dat di toega:
 Pugna pro patria!
 Kercke van Rome! trec dijn swaert,
 Dat di van Gode ghelaten waert!
 Kerstijnheit hevet te doene heden.
 Besie oft vlegghe hevet of scaert,
 Ant einde offer midden waert,
 Ende oft uutoverwaervinds versneden.
 Soo spoeldi danne metter vaert,
 Ende doe, al ongespaert,
 Een van wat betren snede smeden!
 Qualike is het geachterwaert
 Diere cardinalen aert,
 Die is van al sulcken zeden,
 Hi trec nu scat met allen leden.

Hoert, ghi Heren, ghi Baroene!
 Wes²⁾ die kercke u vermoene.³⁾
 Si zelt, si hevet tiende ghegeven,
 Daersi noyt of, te haren doene,
 Profijt gecreec van enen boetoene.⁴⁾
 Dat sijt weet of heeft beseven.⁵⁾
 Wat dadi in Tunes, in Arragoene?
 Jeghen wien waer di daer coene?
 Wat ere hebdi daer beweven?
 Waert dattu die duvel niet en spoene,⁶⁾
 Ghi naemt mestu, tuwen verdoene,
 Van uwen rechten goede beneven,
 Ende hulptder kercke, daersi moet beven
 Coninghen, Graven ende Hertoghen!
 Die op anderen orloghen
 Ende om een cleen dinc verraden,
 Peinst wat Jhesus wilde poghen
 Om u te brengen ten hoghen
 Rike, daer altoes is ghenaden.
 Zijn huus, zijn lant, staet doergevloghen
 Ende verwoest, als men mach toghen,
 Ende u en dunct niet siere scaden!
 Ghi hebt Hem sijn bloet ontsoghen;
 Twi⁷⁾ ontkeerdi Hem uw oghe
 Ghi hebt enen anderen last gheladen
 Ende laet uwen God versmaeden.

Neemt den scilt vermeloene,
 Die Jhesus droech omtrent noene
 Op den goeden vridach,
 Doe hi den camp vocht, alse die coene,
 Daer hi verdingh maecte ende soene
 Ons jeghen Hem, dietal vermach.
 Vonde men prence ende baroene,
 Alsmen hier voermaels plach te doene,
 Die kercke en dade niet zulk gelach:
 Want si was des onghewoene
 Bi Godefroits tiden van Bulgoene
 Ende bi Carle, die node sach
 Datsi stoet ontfinc of slach.⁷⁾

6. VAN DEN VOS REYNAERDE geeft Dr. G. Engels
 in zijn onder 5. genoemd boekje het volgende:

„De Reinaert is het epos van de opkomende burgerij, waarin de gebreken
 der ridderwereld en der geestelijkheid gehemeld worden. De Nederlandsche
 bewerking staat ver boven het Fransche voorbeeld en munt uit door eenheid

¹⁾ Wascht. ²⁾ Van wat. ³⁾ Vermaant. ⁴⁾ Knoop, iets van luttel waarde.
⁵⁾ Beseft. ⁶⁾ Verleide. ⁷⁾ Waarom.

van handeling. Van den auteur is ons niets bekend dan dat hij zich Willem noemt; misschien is deze slechts de bewerker van het laatste deel en moet hij zijn roem deelen met Arnout, van wien we ook verder niets weten.

De inhoud is de volgende: Koning Nobel, de leeuw, houdt op Pinksteren hofdag, waar alle dieren verschijnen, behalve de vos. Spoedig blijkt de reden van zijn afwezigheid; allen hebben over hem te klagen. Alleen Grimbeert, de das, durft Reinaert verdedigen, maar terwijl hij nog aan 't woord is, komt Cantecleer, de haan, zich beklagen over de gewelddaden van Reinaert tegenover zijn kinderen. Als bewijs voert hij zijn pas doodgebeten Coppe mee. De vos zal worden ingedaagd, eerst wordt Bruun, de beer uitgezonden. (Deze wordt door Reinaert bedrogen en komt deerlijk gehavend aan het hof terug). Niet beter komt de tweede afgezant, Tibert, de kater er af. Ook deze vergeet zijn opdracht, als Reinaert belooft hem te brengen op een plaats, waar hij zich aan muizen kan verzadigen. In plaats van het beloofde krijgt Tibert een flink pak slaag van Martinet, des pastoors zoon. Eindelijk trekt Grimbeert er op uit en dezen gelukt het Reinaert mee te krijgen. Onderweg biecht Reinaert zijn euvelheden, maar zoo, dat men heel weinig merkt van berouw en als hij absolutie heeft gekregen, probeert hij al gauw weer een jongen haan te pakken. De verdediging van Reinaert aan 't hof baat hem niet; hij wordt ter dood veroordeeld en de galg wordt opgericht. Nu biecht Reinaert opnieuw en weet daarin te zinspelen op een schat, dien hij gestolen heeft om een aanslag, door Bruun, Isengrim, de wolf, Tibert, Grimbeert en Reinaert's vader tegen het leven van den koning gesmeed, te doen mislukken. De koningin is zeer begeerig naar dezen schat en Reinaert geeft nauwkeurige aanwijzingen, waar hij hem verborgen heeft, maar hij kan niet mee om den weg te wijzen, omdat hij een pelgrimstocht naar het Heilige Land moet doen. Nu zijn de bordjes verhangen: Reinaert wordt losgelaten, Bruun en Isengrim gevangen genomen. De eerste moet Reinaert aan een reistasch helpen, die uit zijn huid gesneden wordt; Isengrim moet zijn klauwen afstaan, Belijn, de ram, en Cuwaert, de haas, zullen Reinaert naar huis vergezellen, waar hij afscheid zal nemen van vrouw en kinderen. Cuwaert gaat met Reinaert naar binnen en wordt door hem verscheurd; zijn kop doet hij in de tasch, die Belijn aan den koning moet geven: er zijn belangrijke brieven in. De woede van den koning en de hovelingen is groot, als ze 't bedrog van Reinaert ontdekken; Reinaert wordt vogelvrij verklaard, maar hij heeft zich al met zijn gezin door de vlucht aan de straf weten te onttrekken." *)

Zoo eindigt het eerste, meest bekende deel van het gedicht. Het tweede deel vertelt, hoe Reinaert weder ten hove komt, daar o. a. een tweegevecht houdt met den wolf, zeer humoristisch, hoe hij ten slotte door vrouwe Rukenauwe, de apin, geholpen, zich van alle smetten weet te bevrijden, zoodat de koning hem tot zijn baljuw verheft over het geheele land. Reinaert keert in

*) Men zie verder Dr. G. Engels. Middelnederlandsche Epische en Lyrische Poëzie. Zutphen 1911. Letterk. Pantheon.

eere en vreugde weder naar zijn kasteel, waar hij met „sijn wijf ende sijn kinder seder in grooten bliscap bleef”. Dit laatste deel getuigt van de groote bekendheid van den dichter met allerlei verhalen, ook uit de Grieksche oudheid.

Van het Middelnederlandsche gedicht willen we slechts een klein stukje opnemen, nl. de interessante samenspraak tusschen Reinaert en Tibert, den kater, die door Nobel uitgezonden is om Reinaert aan het hof te noodigen. Reinaert heeft echter niets dan honing voor den avondmaaltijd, zegt hij. Tibert lust dien niet graag; hij heeft liever een vette muis, waarop Reinaert zegt, dat hij er genoeg te vinden weet. Tibert, steeds begeeriger, zegt:

„Gavedi mi ene vette muus,
Daer mede liet ic u gewaert”.
„Ene vette muus?” sprac Reinaert,
„Soete neve, wat sechdi?
Hier woont noch ene pape¹⁾ bi,
Een scure staet an sijn huus,
Daer es meneghe vette muus:
Ic waense niet ghedroegne een waghen²⁾
So dicke³⁾ hordic den pape claghen,
Dat sine⁴⁾ driven uten huse.”
— „Reinaert, sijn daer so vette muse?
Vergave⁵⁾ God, waer ic nu daer!”
— „Tibert (seith hi) sechdi waer?
Wildi muse?” — „Oft icse wille?
Reinaert, doet dies een ghestille!⁶⁾
Ic minne muse vor allen saken.
Wetti niet, dat muse smaken
Bet dan enich venisoen?⁷⁾

Wildi minen wille doen,
Dat ghi mi laet daer si sijn,
Daer mede moechti die hulde mijn
Hebben, al haddi minen vader
Doot, ende mijn gheslachte algader!”
— „Neve, houdi uwen spot?”
— „Nenic, also helpe mi God!”
— „Weet God, Tibert, wistic dat,
Ghi souther sijn nog tavont sat.”
— „Sat, Reinaert? Dat ware vele.”
— „Tibert, dat sechdi tuwen spele!”
— „In doe, Reinaert, bi miere wet!⁸⁾
Haddic een muus, ende waer soe vet,
Ic gaefse niet omme een bisant!⁹⁾
— „Tibert, gaet met mi te hant,
Ic leide u daer, ter selver stat,
Daer icker u sal maken sat,
Eer ic emmer van u sceidel!”

Zooals wij weten, bracht de looze Reinaert hem in den strik en kreeg de arme kater een flink pak slaag, in plaats van vette muizen.

7. BERNARD VAN CLAIRVEAUX werd geboren 1090 te Fontaines bij Dijon, in Bourgondië, en begaf zich in 1113 in het in 1098 gestichte klooster te Citeaux. Door zijn wijsheid

¹⁾ Priester. ²⁾ Geen wagen dunkt mij kan ze wegvoeren. ³⁾ Dikwijls. ⁴⁾ Zij hem.
⁵⁾ Gave God, dat ik daar nu was! ⁶⁾ Zwig stil, bijv. houdt op! ⁷⁾ Wild.
⁸⁾ Bij al wat heilig is. ⁹⁾ Byzantijnsch goudstuk.

verwierf hij zoozeer de achting, dat hij in 1115 tot abt te Clair-veaux bij Langres werd benoemd. Hij bracht de Cisterciënser-orde tot grooten bloei; hij was, naar men zegt, een deugdzaam, wonderdadig geloofsheld, mystiek ijveraar, indrukwekkend prediker, gestreng zedeleeraar en schrander scheidsrechter. Hij had een zeer grooten invloed op de vorsten en kerkgroten van zijn tijd. Hij stierf 20 Augustus 1153. Zijn geschriften bevatten veel schoons en edels zooals uit dit stukje blijken moge:

„De vreeze Gods is het beginsel der wijsheid.“ Het weten moge geleerd maken, eerst de gezindheid maakt wijs. Gelijk de zon niet allen verwarmt voor wie zij schijnt, zoo zijn er velen, die, hoewel hun geleerd werd wat zij te doen hebben, er toch niet tot dit doen door bezielde en gedreven worden. 't Is iets anders van schatten te weten en iets anders ze te bezitten, en niet de kennis maar het bezit maakt den rijke. Zoo is het ook geheel iets anders van God te weten en hem te vreezen; en niet de kennis alleen, maar de vreeze Gods, die het hart beweegt, maakt wijs.“

8. HADEWYCH was zuster in het klooster te Aywières, aan wie Thomas van Cantimpré zijn werk opdroeg. Een geheimzinnig waas omgeeft deze dichteres. Men weet niet veel van haar leven; uit de beelden, die zij gebruikt, en uit haar ontwikkeling, meent men te moeten opmaken, dat zij van adel was. Haar werk, dat ons in handschriften van de 13e en 14e eeuw bewaard is, bestaat uit „visioenen in proza, berijmde brieven, voor een deel gericht aan een verwante ziel, om haar den weg te wijzen naar de hemelsche minne, ze te waarschuwen voor de „beroeringhen van onghecuster minne“, en gedichten, waarvan de minne als de hoogste mystieke zaligheid eigenlijk het eenige onderwerp is“. „Haar werk staat naar inhoud en vorm zeer onder den invloed van het Hooglied en van de Openbaring van Johannes“. (Zie Dr. J. Prinsen J.Lz., Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis).

9. MEESTER JOHANN ECKEHART werd geboren tusschen 1250 en 1270, waarschijnlijk te Hochheim bij Gotha. Hij was prior van de Dominicaners te Erfurt en vicaris in Thüringen; in 1300 was hij aan de Parijsche Universiteit, in

1304 provinciaal-prior van Saksen, in 1306 vicaris-generaal van Boheme, in 1314 magister en professor in de godgeleerde faculteit te Straatsburg, later te Keulen; in 1317 werd hij naar Frankfort overgeplaatst; in 1326 leidde de Keulsche bisschop Von Ochsenstein een inquisitie-proces tegen hem in; hij appelleerde bij den Paus en stierf in 1327. In 1329 verscheen er een pauselijke bul, waarin 26 stellingen van Eckehart als kettersch verdoemd werden. Van hem is het volgende:

„Geen mensch kan het in dit leven zóó ver brengen, dat hij niet ook uiterlijke werken doet. Immers, wanneer de mensch zich overgeeft aan een leven van overpeinzing, dan kan hij zich van groote volheid niet inhouden, hij moet uitstroomen en bezig zijn in het werkende leven. Het is ermee als met een mensch, die heel niets heeft, die kan wel mild zijn, want hij geeft alleen met den wil; wanneer echter een mensch grooten rijkdom heeft en toch niets geeft, dan kan hij niet mild heeten. En evenzoo kan geen mensch een deugd bezitten, of hij geeft zich aan die deugd over, wanneer tijd en ruimte het mogelijk maken. En daarom zijn allen, die zich aan een beschouwend leven overgeven en niet aan uiterlijke werken en die zich geheel en al afsluiten van uiterlijke werken, op een dwaalweg en niet op den goeden weg. Ik zeg: de mensch, die een beschouwend leven leidt, kan zich wel en moet zich zelfs van alle uiterlijke werken vrijmaken, zoolang hij in beschouwing is; doch daarna behoort hij zich te wijden aan uiterlijke werken, want niemand kan zich ten allen tijde en onafgebroken aan het beschouwende leven overgeven en het werkende leven wordt een rustpoos van het beschouwende leven“.

10. HEINRICH SUSO werd geboren in 1300 en trad op zijn dertiende jaar te Constanz in de orde der Dominikanen. Later werd hij langen tijd prediker te Ulm. Hij stierf aldaar in 1366. Hij moet een edele figuur geweest zijn, met een teeder, innig vroom gemoed. Dit blijkt ook wel uit dit fragmentje:

„Wie geeft mij, o God! dat mijn hart zich geheel in uwen lof verzadige? O, kon ik U toch loven met al het snaarspel, dat immer geklonken heeft; kon ik toch ieder kruid en grasplantje U ten prijze in uwen hemelschen lusthof doen ontspruiten! Heer van alle goedertierenheid, al ben ik ook niet waardig U te loven, nochtans begeert mijne ziel U te loven, als de hemel, wanneer hij in de heerlijkste schoonheid met den glans der zon of de ontallijke menigte van schitterende sterren op ons afstraalt; als het schoone heideveld, zooals het met lentebloemen pronkt, en als die zalige gedachten, welke een zuiver hart vol liefde bij het aanschouwen van de schittering der natuur gesmaakt heeft. Heer! als ik aan uwen verheven lof denk, is het alsof mijn hart wegvliet; het denken vergaat en ik heb geen woorden. Aanschouw ik uwe levende afbeeldsels en al de wonderen uwer schepping, dan zeggen zij

tot mijn hart: „Zie, hoe lievenswaard Hij is, van wien alle schoonheid haren oorsprong heeft.” Ik doorloop hemel en aarde, wereld en afgrond, bosch en veld, berg en dal; alles doet mij een vollen toon van uwen grondeloozen lof in het oor klinken. Dan word ik stom en sprakeloos en gevoel, dat hij, die meent U naar waarde te kunnen loven, den wind najaagt en de schaduw grijpen wil.”

11. JOHANNES TAULER werd waarschijnlijk te Keulen geboren. Vroeg trad hij in de Dominikaner-orde en trok veler aandacht door groote gaven en welsprekendheid. Hij was echter aanvankelijk niet zonder zelfbehagen en men verhaalt van hem, dat hij, door een leek tot inkeer gebracht, zich verootmoedigde en zich lang van prediken heeft onthouden. Toen hij weer op den kansel kwam, moet hij hiermede begonnen zijn: „Geef mij, barmhartig God! te spreken tot Uwen lof en eere, en tot dezer menschen zaligheid”. Hij stierf 15 Januari 1361. Tot een kleine proeve van zijn schrijfwijze diene het volgende:

„Wij weten: ieder mensch moet sterven, indien er iets uit hem worden zal. Hoe zullen wij dien ten doode verwezen mensch noemen of aanduiden? Hij is of heet: de eigenwilligheid of de eigenliefde. Zoolang toch deze eigenwilligheid en deze eigenliefde in ons blijft en niet waarlijk wegsterft, dringt zij door alle krachten van den innerlijken en uitwendigen mensch, totdat zij alles bederft waarin Christus eene gestalte moest verkrijgen. Hoevelen niet, die in hun geestelijk leven groot schenen en met wie God groote dingen had aangevangen, gingen ten onder, doordien zij de waarheid niet zuiver betrachtten, maar innerlijk en uiterlijk, in geest en natuur, hunnezelfs bleven! Gelijk het tarwegraan moet sterven, indien het vrucht zal dragen, zoo moet gij ook innerlijk uwen eigen wil grondig afsterven. Maak daarom uw binnenste los van al waaraan gij het verpand hebt; want alles waarmee gij niet in God eindigt, is u ten afgod.”

12. DIRK VOLKERTZ. COORNHERT werd geboren in 1522 te Amsterdam, uit een welgestelde poortersfamilie. Op 19-jarigen leeftijd trad hij zéér tegen den wensch zijner ouders in het huwelijk. Hij werd ontferd en moest Amsterdam verlaten. Hij vestigde zich te Haarlem en verdiende daar van 1542 tot 1567 zijn brood met etsen. Hij is ook nog pensionaris van Haarlem geweest, maar was genoodzaakt, uit vrees voor Alva, uit het land te vluchten. Na 1572 teruggekeerd, werd hij Secretaris der Staten van Holland. Later, door de onverdraagzaam-

heid der Hervormden in den kerker gekomen en weer ontslagen zijnde, vond hij een wijkplaats in Gouda, waar hij in 1590 stierf.

Hij heeft in zijn veelbewogen leven veel geschreven. Hij leverde een vertaling van Cicero over de plichten en van Boëtius over de troostgronden der wijsbegeerte. Gaf verder een Nederlandsche bewerking van „Vijftich lustighe Historiën” van Boccaccio, schreef vele gedichten en nog meerdere proza-werken, waarvan zijn „Zedekunst, dat is Wellevenskunste” wel het beste is. Zijn proza bezit kracht, verheffing, vuur, maar zijn gedichten komen niet boven het gerijmel der Rederijkers uit. Hij was een van de werkzaamste leden van de Rederijkerskamer „In liefde bloeiende”. Al zijn werken zijn uitgegeven te Amsterdam in 1630, drie dln. in folio. Daaraan is het volgende ontleend:

Men leest „ook een stichtelijck fabelken van een smit, ghenannt Focus. Deze was beklaaght voor den Keyser van opten dagh synre gheboorten tegen syn ghebodt ghesmedet te hebben. Onse smit bekende d'aanklaghte. Des de Keyser hem vraaghde, wie hem so stout hadde ghemaackt? Een moghender dan ghy zyt, Heere. De Keyser verwondert vraaghde, wie is dat doch? De noot, Heere. Ick moet wercken, of met myn ghesinde vasten. Want alle daghe behoeve ick acht silveren penningen; te wete twee, die ick moet uytleenen, twee die ick self behoeve, en twee die ick verliese. Ghevraaght vande Keyser wat hy daar met meynde, sprak de smit also: ick hebbe jonghe kinderen, haar leene ick alle daghe twee penningen tot haar voedsel, om my dat te betalen tot myn voedsel in myn swacke ouderdom, als ick, gelyck sy nu, niet en kan winnen: twee penningen betale ick alle daghe myn oude swacke ende winneloose vader, die hy my in myn kindtsheyt heeft gheleent: twee penningen behoeve ick alle daghe selve tot myn nooddruff, ende twee verteeter alle daghe myn wyf, en dat is verloren kosten, want het is een quaat wyf. Wil nu myn Heere my alle daghe acht penningen doen gheven, ick vier des Keysers gheboorte wel al myn leven. De Keyser lachte, en liet den smit nyet onbegiftigt van sich ghaan om syn dankbaarheyt tot syn vader ende ghetrouwheyt tot synen kinderen.”

13. FRANCESCO PETRARCA werd 20 Juli 1304 te Avezzo in Italië geboren en heeft een zeer bewogen leven gehad. Zijn invloed op het staatkundig en kerkelijk leven van zijn land was groot, want hij vervulde de hoogste betrekkingen. Ook voor de kunst in het algemeen, en voor de dichtkunst in het bijzonder, is zijn leven van het grootste belang geweest.

Hij had, evenals zoovele dichters vóór hem, mèt hem (o.a. Dante) en na hem, (o.a. Perk en wellicht ook Van Eeden) een werkelijke of gefantaseerde „ongelukkige liefde”. Hij had zijn Laura, zooals Dante zijn Beatrice, Perk zijn Mathilde en Van Eeden zijn Ellen had. Wie die Laura geweest is, is niet zeker. Petrarca zelf zegt er van, dat hij haar in 1327 op Goeden Vrijdag in de kerk van Sint Clara te Avignon voor het eerst gezien heeft en dat zij hem 21 jaar daarna door den dood werd ontrukkt. Hij is echter niet met haar getrouwd geweest, want zij was reeds gehuwd. Misschien is het een gefantaseerde Laura geweest: de geleerden zijn het er niet over eens. Zeker is, dat de kunst aan deze Laura een werk dankt, dat de eeuwen getrotseerd heeft, zooals het werk van Dante gedaan heeft en de werken van Perk en Van Eeden zullen doen, omdat zij alle de onvergankelijke schoonheid van menschelijk voelen in zich dragen.

Na een leven van veel reizen, dikwijls voor heel belangrijke zendingen, begaf Petrarca zich in 1370 naar het dorp Arquà, aan de zuidelijke helling der Euganeïsche Heuvels, waar hij zijn laatste levensjaren doorbracht in het gezin zijner dochter. Hier werd hij, gebogen over folianten, door 'n beroerte getroffen en overleed 18 Juli 1374. Hij heeft zeer veel werken nagelaten. Tot op dezen dag is zijn invloed groot geweest op de dichtkunst door zijn bundel minnezangen, in tweeën verdeeld; het eerste gedeelte bevat de gedichten: „In vita di M. Laura” (226 sonnetten, 21 canzonen, 8 sestinen en 10 balladen); het tweede: „In morte di M. Laura” (90 sonnetten, 8 canzonen en 1 ballade).

Uit dit werk nemen we de volgende sonnetten, naar een vertaling van J. J. L. ten Kate:

Gezegend zij het jaar, de maand, de dag,
Het land, de plek, waar ik, op eens gevangen,
Voor 't allereerst die hemelsche oogen zag,
Waaraan voortaan geheel mijn ziel zou hangen!
Gezegend zij het eerste zoet verlangen
Der Liefde, ontwakend bij dien Englenlach,
Een straal, zooals geen zon ze werpen mag,
Een zonnestraal der ziel op rozenwangen.

Gezegend ieder lied en ieder woord,
 Waarin ik haar verheerlijkte! al de klachten
 En tranen, in mijn eenzaam hart gesmoord!
 Al de arbeid van mijn slapeloze nachten,
 De lauwwen die ik won en die mij wachten, —
 Wijl alles, alles Laura toebehoort!

IN VITA M. LAURA XLVII.

Al de uitverkoren zielen, al de scharen
 Van Englen, ijlden met een blijden spoed
 Van eerbied en verbazing haar te moet',
 Ten dage als zij ten Hemel was gevaren.
 Zij fluisterden: „Wat licht is dit? zoo zoet,
 Zoo rein! Waarom, sinds zooveel duizend jaren
 Het welkomstlied weerklinkt uit onze snaren,
 Werd zoo iets heerlijk nooit door ons begroet?...”

Zij, zalig in de wissling haar geschonken,
 Zij hoort het niet, in stil gepeins verzonken —
 Maar wendt zich nu en dan verlangende om,
 Of ik ook volg — ik, nog aan 't stof geklonken!
 Dies hef ik oog en wensch naar 't Heiligdom,
 Want in mijne ooren ruischt haar bede: „Ei kom!”

IN MORTI DI M. LAURA LXXV.

14. DANTE (of eigenlijk DURANTE ALIGHIERI) werd 8 Mei 1265 (volgens sommigen 27 Mei 1263) te Florence geboren. Hij leefde in een woeligen tijd in Italië en heeft daarvan al de narigheid ondervonden. Hij stierf in ballingschap te Ravenna op 14 Sept. 1321. (Men leze het boek van Prof. H. Hauvette over Dante, uitg. W.B.)

Ook Dante heeft veel geschreven. Zijn „goddelijke comedie” (Hel, Louteringsberg en Paradijs, ook in de W.B. uitgekomen) en „Het nieuwe leven” (uitg. W.B.) zullen echter wel altijd gelezen worden en zullen velen blijven ontroeren door hun machtigen inhoud, schoonheid en diep gevoel. Het nieuwe leven is gewijd aan zijn geliefde Beatrice, met wie ook hij nooit gehuwd is, maar die hij alleen uit de verte beminde. Ook in de goddelijke comedie speelt die Beatrice een voorname rol. De hooge stemming van den dichter blijkt wel uit dit sonnet uit „La Vita Nuova” (Het nieuwe leven):

Elk edel hart, dat huist der Liefde gloed,
Tot voor welks aanschijn deze woorden dwalen —
Opdat het mij zijn meening moog' verhalen —
In naam van Amor, zijnen Heer, mijn groet!

Reeds henen was dra 't derde deel gespoed
Der uren waarin alle sterren stralen,
Toen plotsling Amor tot mij neer kwam dalen.
Zóó, dat de herinnering nóg mij beven doet.

Vol vreugde scheen hij me eerst terwijl zijn handen
Droegen mijn hart, en in zijn armen had
Hij mijn Meesteres, slumrend in lichtrood kleed;

Toen riep hij haar; en van mijn hart dat brandde,
Zag 'k hoe zij schuchter, schoon gehoorzaam, at....
En klagend vlood hij als in bitter leed.

15. GIOVANNI BOCCACCIO, geboren 1313 te Parijs, was de zoon van een koopman te Florence. Aanvankelijk voor den koopmansstand bestemd, liet men hem, toen hij geen lust daarin had, in 't kerkelijk recht studeeren. Na zijns vaders dood wijdde hij zich echter geheel aan de fraaie letteren. Hij schreef tal van Latijnsche werken, maar bekend is hij vooral om zijn „Decamerone”, zijn 100 vertellingen, waarvan de W.B. een bloemlezing uitgaf. Hij stierf 21 December 1375.

16. DESIDERIUS ERASMUS werd 28 October 1467 te Rotterdam geboren. Zijn ouders, Gerrit Elias van Gouda en Elizabeth, de dochter van een geneesheer te Zevenbergen, waren niet wettig getrouwd en terwijl zijn vader te Rome was, werd Erasmus te Rotterdam geboren. Meenende dat Elizabeth gestorven was, werd Gerrit Elias geestelijke en toen hij weder in Holland terugkeerde en moest zien, dat men hem 'n valsche tijding had medegedeeld, bleef hij zijn gelofte getrouw, maar zorgde goed voor zijn zoon Gerrit Gerritszoon, die zijn naam later, naar de gewoonte van dien tijd vertaalde in Desiderius Erasmus. Na een zeer onrustig leven stierf hij te Basel, 12 Juli 1536. Hij was een van de geleerdste mannen van zijn tijd en heeft zeer veel geschriften nagelaten. Zijn bekendste werk is

wel „De lof der Zotheid“, waarvan de in W.B. een vertaling uitkwam, mèt twee bundels van zijn samenspraken.

17. MICHEL EYQUEM DE MONTAIGNE werd geboren 28 Februari 1533, op het kasteel Montaigne in Perigord. Hij ontving een wetenschappelijke opvoeding, zoodat hij als kind reeds Latijn en Grieksch vloeiend sprak en aanvaardde in 1554 de betrekking van raadsheer in het Parlement van Bordeaux. Na den dood zijns vaders legde hij zijn ambt neder, reisde in Duitschland, Italië en Zwitserland en keerde daarna terug naar zijn voorvaderlijk kasteel. Daar gaf hij zich geheel aan de letteren en de studie en daar ook schreef hij zijn beroemd werk: „Les essais de messire Michèl, seigneur de Montaigne“ (1588, 3 dln.) Hij overleed 13 September 1592.

18. HENDRIK LAURENSZ. SPIEGHEL (1549—1612), was Amsterdamsch koopman en daarbij rederijker, lid van de kamer „In liefde bloeiende“. Hij was de rustige burger, met dichterlijken aanleg, die zich hield buiten alle partijtwisten van zijn tijd. Hij bleef Katholiek, maar was vrijzinnig in zijn opvattingen, een waar humanist van zijn dagen. Hij was rijk en schreef z'n meeste gedichten op z'n buitenplaats „Meerhuyzen“ aan den Amstel. Hij stierf te Alkmaar, aan de kinderpokken.

Hij moet een uitstekend mensch geweest zijn, hoogstaand in zijn begrippen van zedelijkheid en deugd. Dit blijkt uit zijn gedichten, die tevens, hoewel soms niet van gezochtheid vrij te pleiten, getuigenis afleggen, dat hij de Nederlandsche taal uitnemend verstond.

Zijn voornaamste werk is de „Hertspiegel“, met het onderwerp: „deugd schept vreugd“. Hij schreef verder nog kleine zedelijke gedichten e.a. Het volgende gedicht drukt zeer goed zijn levens- en wereldbeschouwing uit:

MEI-LIED.

Wat dolheid is 't die u bekoort,	Gij, die op burg en sloten bouwt,
Dat elk om strijd elkander moordt,	En weet niet, als gij 't wel beschouwt,
En zoekt naar magt door booze wegen?	Een waar rijk, waar 't in is gelegen.

Van all's te hebben overvloed,
Kisten gevuld met geld en goed,
Noch ook een sterke hooge woning,
Een purpen of een gulden rok,
Veel dieners met een schepterstok
Of gouden kroon, en maakt geen koning.

Een koning is 't, die vreeze derft
En die zijn booze lusten sterft,
Die in zijn doen hier is goeddadig,
Die op geen valsche eerezucht steunt,
Aan 's volleks gunst zich niet en kreunt,
Die toch altijd is ongestadig;

Die al 't gegraaf van Westerland
Klein acht, en Tagus gulden zand
Met 't ongeachte goud der Mooren.
Die storm en vloed lijdt onbedeesd.
Geen scheeve donderslagen vreest,
Noch krijgers ijselijke toren;

Die veilig en zich neder houdt,
Die 't al beneden zich aanschouwt
En geen bezwaar en heeft van sterven.
Men roept de koningen bijeen,
Die 't rood koraal en kostel steen
Hoog achten, dat hij ligt kan derven;

Die met een uitgetogen zwaard
Zoo onbedacht als onvervaard,
Hun rijk, ja rust en leven wagen
Om Turksche zijde en paarden rond,
Der Rus en Tarters kostel bont
Te nut niet, maar tot pronk te dragen.

't Gemoed heeft in zich konings schat:
't Behoeft geen spiets of paarden rad,
Geen harnas, boog, pijl, roer of klooten:
't Behelst in zich zijn eigen nut,
't En hoeft geen dondrig grof geschut
Om burg of schansen neêr te stooten.

Een vorst is 't, die geen vrees aankleeft.
Dit rijk ellek zich zelven geeft.
Hij klimm', door 't avontuur verheven.
In wankel hoogen staat, dien 't lust:
Ik kies in onbekendheid rust,
Een onbekommerd zoet zacht leven.

Dat mij noch boer noch eelman ken,
Wensch ik in stilt te varen hen
En een vergeten burger sterven.
Het valt voorwaar een lastig end,
Bij elk te zijn heel wel bekend
En zelf zijns zellefs kennis derven.

19. ROEMER VISSCHER (1547—1620) was eveneens koopman te Amsterdam en lid der kamer „In liefde bloeiende”. Zijn huis was de verzamelplaats der vernuften van zijn tijd en de school, waarin Vondel en Hooft gevormd werden. Ook hij stierf te Alkmaar.

Hij heeft zeer veel in het belang van de Nederlandsche taal gedaan. Zijn zinrijkheid deed hem den naam van Nederland-schen Martialis verwerven. Toch leed ook hij aan overdrijving en de zinrijkheid kwam vaak voort uit zucht om zonderling te wezen, gelijk reeds uit de titels zijner werken op te maken is. Hij schreef o.a. „Brabbelinghen”, waaronder „Byschriften”, Puntdichten, „Rommelso”, „Tepelwerken”, (knutselwerken), „Jammertjens” (elegiën), „Quikken” (grappen), „Sinnepoppen” (zinnebeelden), enz.

20. FRANCIS BACON werd 22 Januari 1561 te Londen geboren. Hij onderscheidde zich al vroeg door zijn ontwikkeld verstand, maar al spoedig werd hij in het staatkundig leven van zijn tijd gewikkeld en heeft zich daarbij niet altijd eervol gedragen. Hij bekleedde hooge posten aan het Hof, maar viel in ongenade. De laatste jaren van zijn leven bracht hij in aan de studie gewijde afzondering door. Hij stierf 9 April 1626.

Hoewel een „vat vol tegenstrijdigheden” moet Bacon voor zijn omgeving een goed mensch geweest zijn: zijn bedienden hielden van hem en zijn vrienden bewonderden hem. Bacon's werk en karakter hebben eenige overeenkomst. Hij wil wel veel en hij kan wel wat ook; hij heeft groote gedachten, maar mist de kracht tot in practijk brengen en doorzetten. Uit zijn werken blijkt echter wel een verziende blik op het gebied van de wetenschap: hij heeft reeds vele uitvindingen, zooals telefoon, vliegmachine, enz., voorspeld. Hij schreef, behalve zijn Essays meerdere werken op wetenschappelijk gebied.

21. HORATIUS (Quintus Horatius Flaccus), was een beroemd Romeinsch dichter. Hij werd geboren 8 Dec. 65 jaar v. Chr. te Venusia in Apulië en ontving zijn opleiding te Rome en te Athene, waarvoor zijn vader, een vrijgelatene, zich alle mogelijke opofferingen getroostte. Zijn opvoeding was voorspoedig en zijn talent trok de aandacht van Varius en Vergilius, die hem voorstelden aan Mæcnas, de rijke begunstiger der poëzie in die dagen, en aan Augustus. Een groot gedeelte zijns levens bracht H. door nabij Tibur in Sabinium op zijn landgoed Ustica, dat hem door Mæcnas ten geschenke was gegeven. Daar schreef hij de meeste zijner gedichten en stierf plotseling 27 November van het jaar 8 vóór Chr.

Het meest bekend zijn z'n „Oden” of „Carmina”, zooals hij ze noemde, het meest gewichtig echter is z'n „Ars Poëtica”, omdat hij daarin de beginselen der dichtkunst heeft ontwikkeld. Verder schreef hij nog Hekeldichten en Brieven.

22. VERGILIUS (Publius Vergilius Maro) leefde van omstreeks 70 j. v. Chr. tot 19 j. na Chr. Hij wordt wel de prins der Romeinsche dichters genoemd; zeker is, dat zijn invloed zéér groot is geweest. Men denke maar eens aan de vereering, die Dante voor dezen meester koesterde. Zijn grootste werk is de *Æneïs*, groot heldendicht in 12 boeken, waarmede hij zich „onsterfelijk” gemaakt heeft. (Vondel gaf er een bewerking van). Vergilius' overig werk bleef in schoonheid beneden de *Æneïs*.

23. MICHEL ANGELO BUONAROTTI, schilder, beeldhouwer en bouwmeester van den eersten rang, werd in 1474 te Caprese of Chiusi geboren. Hij beeldhouwde o.a. te Rome het mausoleüm voor Paus Julius II. In 1508 begon hij aan zijn grootste meesterstuk, waarvan de afbeeldingen een zekere populariteit verkregen hebben, de fresco's aan het groote welfdak der Sixtijsche kapel, voorstellende het Laatste Oordeel. Zijn laatste werk was de voortzetting van den bouw der Sint Pieterskerk te Rome, die zoover vorderde, dat reeds dadelijk na zijn dood de grandieuze koepel voltooid kon worden naar zijn plans. Michel Angelo stierf 17 Februari 1563 of '64 en werd te Florence in de kruiskerk begraven, waar een gedenkteekeu op zijn graf is geplaatst. Hij was ook dichter.

24. ARIOSTO (LUDOVICO) VAN FERRARA, een der voornaamste Italiaansche dichters werd geboren te Reggio, 8 September 1474. Hij onderscheidde zich reeds vroeg door zijn dichterlijken aanleg. Hij verkeerde eerst aan het hof van kardinaal Hippolytus van Este en later aan dat van den kunstminnenden Alfons I, hertog van Ferrara, broeder van den kardinaal. Ariosto's beroemdste werk is de „*Orlando Furioso*” (Razende Roeland), welk werk hij in 10 jaar voltooide. Hij schreef verder nog komediën, satiren en Latijnsche gedichten. Ariosto stierf te Ferrara 6 Juni 1533.

25. TORQUATO TASSO, geboren 11 Maart 1544, te Sorrento, gaf in 1562 zijn ridderdicht „*Rinaldo*” in het licht,

kwam in 1565 aan het hof van Hertog Alfons II, te Ferrara, ging in 1571 met kardinaal van Este naar Frankrijk, liet bij zijn terugkeer te Ferrara, in 1573, zijn herdersdrama „Aminta” ten tooneele verschijnen en voltooide in 1575 zijn „Gierusalemme Liberata” (Jeruzalem verlost). Hij stierf 25 April 1595, na een leven vol ellende, in het klooster San Onofrio te Rome.

26. PIERRE RONSARD, geboren 10 September 1525, op het kasteel Mapoissionière in Vendômois, was de telg van een Hongaarschen stam, werd page van koning Jacobus V van Schotland en keerde daarop naar het hof van den koning in Orléans terug, die hem met zendingen belastte naar verschillende landen. In 1541 verliet hij wegens doofheid het hof, bestudeerde de klassieke schrijvers der oudheid en wijdde zich aan de letterkunde. Hij overleed als prior van St. Cosme te Tours 27 December 1585. Hij schreef 5 boeken met oden, 2 met hymnen, 4 met sonnetten en 2 met eclogen, alsmede het onvoltooide heldendicht „La Franciade”.

27. KAREL VAN MANDER werd geboren in Mei 1548 uit een adellijk geslacht, te Meulebeke, in West-Vlaanderen, legde zich reeds vroeg op de schilderkunst toe, oefende zich onder leiding van Peter Vlerick, te Kortrijk, en keerde in 1569 terug naar de ouderlijke woning. Na dien tijd werkte hij met het penseel en met de pen, ging in 1574 naar Rome, toefde er 3 jaren en maakte zich beroemd in zijn vaderland. Te midden der kerkelijke beroeringen kwijnde echter de kunst en bovendien werd zijn woning door het Waalsche oorlogsgrauw zoo deerlijk uitgeplunderd, dat hij in 1583 de wijk nam naar Haarlem, waar hij 20 jaren bleef, schreef en schilderde en een school voor jeugdige kunstenaars opende. In 1604 vestigde hij zich te Amsterdam en overleed aldaar 2 December 1606. Hij liet talrijke geschriften na, oorspronkelijke en vertaalde.

28. JONKER JAN VAN DER NOOT (1539—1595?) was een van onze vroegste Renaissance-dichters, sterk onder

den invloed van Ronsard en Du Bellay, maar met een eigen stem. De invloed der ouden en der Italianen, o.a. Petrarca, blijkt wel uit het volgende sonnet, waarin de verheerlijking der abstracte schoonheid duidelijk uitkomt.

AAN JONKER ADRIAAN DE VOOCHT.

Nacht ende dag, deur kracht der schoonster Vrouwen,
Koomt Eraton, zedig en goedertieren,
Opdat ik zou mijns lands sprake versieren,
De deugden mij mijns Liefs veur oogen houwen;
Hemelsche vreugd doet zij mij klaar aanschouwen
En gaat ter deugd mijn ziele vlijtig stieren,
Mij doende God en heur op 't spel der lieren
Loven, eer koomt Aurora 't veld bedauwen.

Wie zou de deugd, 't verstand, 't eêl hert en d' eere
Volprijzen toch kunnen van mijn Lief teere,
Die mij 't bedrijf der kwâ-menschen doen vlieden?
Mijn Lief heeft mij den weg ter Deugd gewezen,
Dies t' alder tijd men heuren lof zal lezen,
Ook uw eer Voocht, en d' eer van veel vroom lieden.

En dit naar Ronsard :

Dan ben ik een half God, wanneer ik ben gezeten
Bij mijn Meestresse goed, en daar zoo met gemake
Heur goê-manieren zie, en hoor heur zoete sprake,
Die dan ook altemet gebroken en vergeten
Wordt met een zoet gelach, of zuchten kwaad om weten.
In heur schoon' oogen zoet, daar ik altijd naar hake,
Merk ik de liefde rein, die maakt, dat ik dus blake,
Die mij even gedicht deurwondt naar zijn vermeten.

Ik ben mijns zins geen heer, wanneer ik heb gezogen
Het bitter zoet vergift uit heur zoete bruin oogen,
't Welk mij betooverd heeft, en houdt even gedichte.
Ik ontvang meerder vreugd met heur oogen t' aanschouwen
Dan door slaap, spijze of drank, om 't lichaam t' onderhouden,
Zoo wel behagen mij heur deugd en eerbaar wezen.

29. PIETER CORNELISZOOM HOOFT (1581—1647)
te Amsterdam, was Drossaart van Muyden, wonende meestal
op het aldaar nog bestaande thans gerestaureerde slot, waar hij
een uitgelezen kring van kunstvrienden om zich heen verza-
melde, in onze letterkunde onder den naam van Muyderkring

bekend. Hij overleed te 's-Hage, waarheen hij zich begeven had om de begrafenis van Prins Frederik Hendrik bij te wonen. Hij heeft een rijk, aan kunst en schoonheid gewijd leven geleid. Bijzonder zijn liefdeleven moet zeer afwisselend geweest zijn, wat in zijn werk te zien is. Vooral zijn kleine lierdichten moeten daarvan veel vertellen.

Hij heeft tal van werken nagelaten. Behalve het genoemde schreef hij nog de treurspelen „Geeraerd van Velsen” en „Baeto” en het blijspel „Warenar met de Pot”. Verder verschillende historische werken; minnedichten, heldenzangen, brieven, vertalingen, enz. Hooft was werkelijk een kunstenaar. Zijn groote dichtergave blijkt reeds uit de eerste bladzijde van zijn „Granida”:

DORILEA.

Het vinnich stralen van de Son
Ontschuij jck in 't bosschage;
Indien dit bosje clappen con,
Wat melden 't al vryage!

Vryage? neen. vryage? jae,
Vryage sonder menen;
Van hondert harders (ist niet schae?)
Vindtm'er getrouw niet eenen.

Een wullepsch knaepjen altijd stuirt
Nae nieuwe lust sijn sinnen,
Niet langer als het weygeren duirt,
Niet langer duirt het minnen.

Mijn hartje treckt mij wel soo seer,
Soo seer, dorst jck het wagen,
Maer neen, jck waeg' het nemmermeer,
Haer minnen sijn maer vlaegen.

Maer vlaegen, die t'hans overgaen,
En op een ander vallen;
Nochtans jck sie mijn vryer aen
Voor trouste van haer allen.

Maer oft 't u miste domme maeght,
Ghij siet hem niet van binnen.
Dan 't schijnt wel die geen rusten waeght,
Can qualijck lust gewinnen.

Oft jck hem oock lichtvaerdich von,
En 't bleef in dit bosschage,
Indien dit bosje clappen con,
Wat meldet al boelage!

(In het „Klassiek Letterkundig Pantheon, uitg. Thieme & Cie., Zutphen, zagen verschillende werken van Hooft het licht. Men leze die!)

30. DE SAGE VAN DEN CID is verbonden aan den naam van een Spaansch edelman van aanzienlijken bloede, Rodrigo (Ruy) Diaz, bijgenaamd „Cid” (heer) en „Campeador” (voorvechter). Hij moet graaf van Oud-Castilië geweest zijn en geboortig uit Vivar. In Spanje was hij het ideaal van een held,

uitmuntend door ridderlijke dapperheid, deugd en edelmoedigheid, zooals Karel de Groote in Frankrijk en koning Arthur in Engeland was. Talrijke verhalen van zijn krijgsbedrijven zijn van hem in omloop, die ons nu niet meer interesseeren, maar die in de dagen, waarvan in deze voordracht gesproken wordt, in de letterkunde verwerkt en met graagte gelezen werden. De ridder, waarnaar de sage genoemd is, moet te Valencia gestorven zijn op 10 Juli 1099.

Reeds vroeg is de Cid in volksliederen bezongen; het oude gedenkstuk van Castiliaansche poëzie, het „Poëma del Cid”, dagteekent waarschijnlijk van den aanvang der 13e eeuw en is blijkbaar aan die volksliederen zijn oorsprong verschuldigd. De Cid-romancen schijnen niet ouder dan de 16e eeuw te zijn. Ze zijn in 1550 voor 't eerst in z'n geheel te zijn uitgegeven en sindsdien in alle talen telkens opnieuw vertaald en bewerkt.

31. JOOST VAN DEN VONDEL (1587—1679), werd geboren te Keulen en opgevoed te Amsterdam. Zijn ouders waren burgerlieden, die handel in kousen dreven en hun zoon tot hetzelfde beroep bestemden. Doch spoedig reeds toonde de jeugdige Vondel een onweerstaanbaren trek voor de dichtkunde en daar hem de kennis van het Grieksch en Latijn ontbrak, ondernam hij op mannelijken leeftijd de studie dier talen met goed gevolg. In de staatkundig-godsdienstige twisten van zijn tijd koos hij de zijde van Van Oldenbarneveld c.s. en door z'n treurspel „Palamedes” berokkende hij zich vele onaangenaamheden. Op z'n ouden dag werd de groote dichter met 'n postje aan de Bank van Leening te Amsterdam begunstigd, hetgeen hem voor gebrek behoevde, waartoe de verkwistende leefwijze van z'n zoon hem anders zou gebracht hebben. Tien jaren nam hij deze betrekking waar, toen men hem wegens z'n hoogen leeftijd, met behoud van jaarwedde, f 650.—, ontsloeg. (Men leze Potgieter's Vondel in burgemeester's kamer). De overgang van Vondel tot het Katholicisme heeft veel pennen in beweging

gebracht. Hij stierf te Amsterdam en werd aldaar begraven in de Nieuwe Kerk, door veertien dichters er heen gedragen. In 1772 richtte het genootschap „Diligentiæ Omnia” voor hem een gedenkteeken op.

Over zijn talrijke en schoone werken behoeven wij niets te zeggen; jammer is maar, dat Vondel, en velen met hem, meer bewonderd dan gelezen wordt. Dat dit nog eens verandere!

32. ARISTOTELES, naast Plato de grootste wijsgeer van Griekenland, stichter der peripatetische school, werd geboren 384 j. v. Chr., te Stagira in Macedonië. Twintig jaar lang (van 368 j. v. Chr. af) was Aristoteles te Athene Plato's leerling. In 343 werd hij door koning Philippus van Macedonië benoemd tot leermeester van diens zoon Alexander. In 331 richtte Aristoteles in de gangen van het lyceum ('n gymnasium bij Athene) een eigene school op voor wijsbegeerte, welke de peripatetische genoemd werd, hetzij naar de plaats waar zij zich bevond, hetzij omdat A. de gewoonte had zijne voordrachten ten deele wandelend (Grieksch: peripatein) te houden. Zijn leerlingen werden daarom Peripatetici genoemd. Hij verliet Athene, omdat men hem beschuldigde van ongodisterij en vluchtte naar Chalcis op Eubea, waar hij in 322 j. v. Chr. stierf. De groote menigte van zijn geschriften omvat het gansche gebied der Griekschewetenschappen, doch inzonderheid dat der filosofie. De talrijke studies over hem, die nog steeds verschijnen, getuigen van zijn grooten invloed op wetenschap, godsdienst en kunst.

33. HOMERUS was de oudste en beroemdste der dichters van Griekenland. Met zekerheid is aangaande zijn persoon niets bekend, zelfs niet of hij inderdaad geleefd heeft. Waarschijnlijk was hij geboortig uit Ionië in Klein-Azië, doch reeds in de oudheid betwistten zeven steden elkander de eer Homerus' geboorteplaats te zijn. Zijn bloeitijd moet tusschen 1105 en 850 j. v. Chr. gesteld worden. Hij stierf hoogbejaard, maar als arme

zwerveling en blind, zooals men zegt. Men noemt hem de dichter van de Ilias en de Odyssee, de Grieksche heldendichten bij uitnemendheid, door geen werk in lateren tijd op dat gebied overtroffen. Men heeft daarvan in het Nederlandsch schoone vertalingen, o.a. van Vosmaer. De Wereldbibliotheek gaf van de Ilias een bewerking door Karel van de Woestijne in 't licht. Men make eens kennis met deze werken!

34. SENECA (Lucius Annæus), de filosoof, geboren 2 of 3 jaar na Chr. te Corduba, kwam reeds vroeg te Rome en wijdde zich hoofdzakelijk aan de wijsbegeerte, waarin hij de Stoicijsche school aanhing. Onder Claudius beschuldigd van kuiperijen, werd hij naar Corsica verbannen (41 j. na Chr.) waar hij acht jaren bleef. Toen werd hij door keizerin Agrippina aangesteld als leermeester van Nero, die hem echter 65 na Chr. wegens samenzwering ter dood veroordeelde, waarop Seneca zich de aderen liet openen en doodbloedde. Hij liet vele werken na, waaronder 10 treurspelen. Waarschijnlijk echter moeten deze treurspelen niet aan den filosoof, maar aan een ander, een dichter Seneca worden toegeschreven.

35. PLAUTUS (Titus Maccius), Romeinsch blijspeldichter, geb. omstr. 227 v. Chr. te Sarsina in Umbrië, gest. 184 v. Chr., heeft, naar men zegt, 130 blijspelen vervaardigd, waarvan echter maar een 20-tal in hun geheel tot ons gekomen zijn. In de W.B. kwam van hem uit „De Tweelingbroeders”.

36. TERENCE (Publius), ook een Romeinsch blijspel-dichter, geb. omstr. 194 v. Chr. te Carthago, kwam als slaaf met den Romeinschen senator Publius Terentius Lucanus naar Rome, ontving later zijn vrijheid en kwam in 't jaar 155 bij een schipbreuk om 't leven. Van hem zijn 'n 6-tal blijspelen bekend.

37. DANIEL HEINSIUS, geboren 9 Juni 1580 te Gent, kwam jong naar Holland, had Scaliger en Douza tot leermeesters en werd in 1605 professor der geschiedenis en staatk. wetenschappen. Hij bezorgde uitgaven van Hesiodus, Horatius,

Vergilius, Ovidius, Terentius, Seneca en Maximus Tyrius. Hij was een halve eeuw 'n sieraad der Leidsche Hoogeschool, maar verloor z'n geheugen en stierf 25 Febr. 1655. Hij was ook dichter.

38. VOSSIUS, eigenlijk Gerhard Voss, werd geboren in Heidelberg. Hij heeft zich op het gebied van de mythologie, rhetorica, dichtkunst, geschiedenis en taalkunde zeer verdienstelijk gemaakt. Hij stierf in 1649 als professor te Amsterdam.

39. PIERRE CORNEILLE, geb. 6 Juni 1606, te Rouaan, gest. 1 Oct. 1684, werd bestemd voor de balie, maar gaf de voorkeur aan het tooneel. Hij was dichter; de Groote Corneille is hij wel genoemd. Hij schreef, behalve 'n menigte blijspelen, ook 'n aantal treurspelen, welke als meesterstukken op dat gebied aangemerkt zijn.

40. JEAN DE RACINE, geboren in 1639 te La Ferté-Milon (dept. Aisne) en gestorven 1699 te Parijs, wordt de grootste treurspeldichter der Franschen genoemd. Binnen de beperking van de regelen leverde hij het hoogste. Hij leefde veelal aan het Hof en was gehuwd met de vrome Cathérine de Romanet uit Amiens. Schreef hij eerst veel treurspelen aan de klassieke oudheid ontleend, na zijn huwelijk wijdde hij zich aan vrome bespiegelingen en schreef nog twee bijbelsche treurspelen, nl. „Esther” en „Athalie”.

41. NICOLAS BOILEAU geboren te Crosne bij Parijs, op 1 Nov. 1636 en gestorven 13 Maart 1711. Hij studeerde eerst in de rechten, toen in de theologie, maar liet beide studiën varen om zich geheel aan de fraaie letteren te wijden. Door z'n „Art Poétique” en z'n „Lutrin” nam hij een eerste plaats in onder de dichters van z'n tijd. Hij woonde veelal op een buiten en had omgang o.a. met Moliere.

42. WILLIAM SHAKESPEARE werd geboren 25 April 1564 te Stratford aan den Avon, waar hij ook op 23 April 1616

gestorven is. Eerst lang na zijn dood is zijn werk pas op de rechte waarde geschat, al wil men nog wel beweren, dat niet Shakespeare de schrijver is van de onder zijn naam bekende werken, maar Bacon. Tot zijn meesterwerken behooren o.a. 5 streuspielen: Macbeth, King Lear, Othello, Hamlet en Romeo and Julia, waarvan nog steeds opvoeringen plaats hebben. Een van de grove tusschenredenen, waarover in de voordracht gesproken werd, is het gesprek der doodgravers, die het graf van de verdrinken Ophelia delven. Dit laten wij hier volgen naar de Hamlet-vertaling van Jac. van Looy:

EERSTE GRAFMAKER. Moet zij die eigenrechtig haar eigen salvatie zoekt begraven worden in christelijke begrafenis?

TWEDE GRAFMAKER. Ik zeg je van wel; maak daarom kwiek haar graf; de lijkschouwer heeft over haar gezeten en vindt, 't moet zijn: christelijke begrafenis.

E. G. Hoe kan dat wezen, tenzij zij zich verdrong om haar eigen te verdedigen?

T. G. Wel, 't is zoo bevonden.

E. G. 't Moet zijn se offendendo; het kan niet anders zijn. Want hier ligt het punt: wanneer ik mijzelf verdrink met voorbedachten rade, onderstelt dit een daad; en een daad bevat drie vertakkingen; te weten; handelen, doen en volbrengen; ergel, zij verdrong zich met voorbedachten rade.

T. G. Neen, maar hoor eens, gezellige doodgraver.

E. G. Met je verlof. Hier ligt het water; best: hier staat de man; best: wanneer de man zich wendt naar dit water en zich zelf verdrinkt, het is nolus, volus, hij wendt zich, begrijp dat goed. Maar als het water zich wendt naar hem en hem verdrinkt, verdrinkt hij niet zichzelf; ergel, hij die niet schuldig is aan eigen dood, verkort ook zijn leven niet.

T. G. Maar is dit recht?

E. G. Waarachtig is dit recht, lijkschouwers schouwrecht.

T. G. Wil ik je er eens het ware van zeggen? Als dit niet een edelvrouw was geweest, zou ze worden begraven zonder christelijke begrafenis.

E. G. Wel, dat zeg je daar goed; en des te erger is het, dat groote lui in deze wereld het voorrecht zullen krijgen boven hunne christelijke medemenschen, om zich te verdrinken of op te hangen. Kom, mijn spa. Er bestaat geen oudere adel dan die van tuinlui, sloot- en doodgravers; zij houden het beroep van Adam in eere.

T. G. Was die dan van adel?

E. G. Hij was de eerste die een wapen droeg.

T. G. Wel, hij had er geen.

E. G. Wat, bē-je een heiden? Hoe versta je de Schrift? De Schrift zegt: Adam spitte, hoe kon hij spitten zonder zich te waapnen met een spit of spa? Ik wil je een andre vraag voorleggen, wanneer je me niet met een antwoord van pas daarop dient, erken dat je —

T. G. Vooruit.

E. G. Wie is hij, die sterker bouwt dan hetzij een metselaar, een scheepmaker of een timmerman?

T. G. De galg-maker, want dat geraamte overleeft een duizendtal pachters.

E. G. Ik mag je geestigheid wel, waarachtig: de galgestrop doet het goed; maar hoe doet hij goed? hij doet goed aan dengene die kwaad doet; nou jij doet kwaad te zeggen dat de galg sterker dan de kerk is gebouwd; ergel, de strop moge je goed doen. Nog eens; kom op.

T. G. Wie bouwt sterker dan een metselaar, een timmerman of een scheepmaker?

E. G. Ja vertel jij me dat eens, en zie dat je je er uitdraait.

T. G. Waarachtig, ik kan het je vertellen.

E. G. Vooruit.

T. G. Te droes, nou weet ik het niet.

E. G. Breek er je kop niet langer mee, want jou luie ezel zal door ransel zijn stap toch niet verbeteren; en wordt je die vraag nog eens gedaan, zeg dan: een grafmaker; de huizen die hij bouwt duren tot den oordeelsdag. Loop, ga naar Schalkx en haal me een pint.

(De tweede grafmaker af, de eerste grafmaker graaft en zingt.)

Men zou verkeerd doen den inhoud van „Hamlet” naar het bovenstaande af te meten. Gaarne hadden we ook een schoon gedeelte geciteerd, maar het zou ons te ver voeren.

43. JOHN LOCKE, geboren 29 Augustus 1632 te Wrington bij Bristol, gestorven te Londen 28 October 1704, leefde in een woeligen tijd. Hij ging ook met zijn leerling, de latere graaf Shaftesbury, in 1682 in ballingschap naar Holland, bleef er tot 1688 en keerde tijdens de omwenteling met den prins van Oranje naar Engeland terug, waar hij van 1695 tot 1700 een betrekking vervulde aan het departement van koloniën. Zijn voornaamste werk is „Essay concerning human understanding”.

44. LESSING (Gotthold Ephraim), geboren 22 Januari 1729 te Kamentz in de Saksische Oberlausitz, gestorven 15 Februari 1781 te Brunswijk. Hij heeft veel geschreven. Bekend zijn vooral „Minna van Barnhelm” en „Laokoon, oder über die Grenzen der Poesie und Malerei”. Omstreeks 1767 werd hij directeur van een Duitschen schouwburg te Hamburg en uit dat tijdperk dagteekent zijn „Dramaturgie”. Sedert 1770 als bibliotecaris te Wolfenbüttel aangesteld, kwam hij reeds spoedig in theologisch twistgeschrijf tegen de orthodoxe richting en uit

dien tijd dateert zijn beroemde, in dramatischen vorm ingekleede, geloofsbelijdenis „Nathan der Weise”, (een vertaling verscheen in de W.B.), zijn „Gespräche über die Freimaurerei” en zijn laatste werk „Die Erziehung des Menschengeschlechts”.

45. GOETHE (Johann Wolfgang von), geboren 28 Aug. 1749 te Frankfort a. Main, gestorven 22 Maart 1832 te Weimar. Hij studeerde in de rechten, werd advocaat en bekleedde achtereenvolgens de hoogste betrekkingen. Hij is een van de weinige dichters geweest, die zich tijdens hun leven in aanzien mochten verheugen. Er is en wordt zéér veel over hem geschreven en alle bijzonderheden van zijn leven zijn tot in het oneindige nagespeurd. Van z'n vele werken is de „Faust” wel het meest bekend en beroemd. Allereerst verwierf hij roem door het treurspel „Götz von Berlichingen” en niet te vergeten met „Werther”, dat een geesteskind van dien tijd was en waarin de invloed van Ossian op te merken is.

In de Wereldbibliotheek kwamen verschillende werken van en een studie over Goethe uit.

46. SCHILLER (Johann Christoph Friedrich von), geboren 11 November 1759 te Marbach in Wurtemberg, studeerde eerst rechtsgelcerdheid, toen geneeskunde, doch gaf zich weldra geheel aan de dichtkunst: in 1777 maakte hij zijn eerste stuk „Die Räuber”. Inmiddels in krijgsdienst gesteld als officier van gezondheid, zocht hij ontslag daarvan te bekomen en toen dit niet gelukte, vluchtte hij in 1782, verbleef te Bauerbach en te Mannheim, waar hij na 1783 tooneeldichter werd. Onaangenaamheden dreven hem echter in 1785 naar Leipzig, daarna verbleef hij te Dresden en te Loschwitz, ging in 1787 naar Weimar, werd in 1789 benoemd tot buitengewoon hoogleeraar te Jena en van toen af kwam hij in aanzien: de hertog van Weimar benoemde hem tot hofraad; de Fransche republiek verleende hem het burgerrecht; de keizer van Deutschland vereerde hem met brieven van adeldom.

Schiller en Goethe worden vaak in één adem genoemd. Zij waren ook vrienden en hun betekenissen voor de Duitsche literatuur was groot. Schiller had echter een zwakke gezondheid en hij stierf reeds 9 Mei 1805, te Weimar, tal van schoone werken nalatende.

47. JOHN KEATS werd geboren te Moorfields bij Londen 29 October 1795 en hij stierf 27 Februari 1821 te Rome. Hij werd op 15-jarigen leeftijd bij 'n wondheeler in de leer gedaan. De meeste uren gaf hij echter aan de poëzie en reeds in 1817 zag een dichtbundel van hem het licht. In 1818 volgde daarop een langer gedicht, getiteld „Endymion”, dat 'n vinnige critiek in de „Quarterly Review” had te verduren. De dichter, fijngevoelig als hij was, trok zich deze ongunstige en scherpe critiek zeer aan. Hij was tuberculeus en stierf te Rome, waar hij herstel dacht te vinden. Keats bezat groote dichterlijke gaven, die eerst later recht gewaardeerd zijn. Aan een diep en teeder gevoel paarde hij rijkdom van gedachten en 'n onbegrensde fantasie. Vooral de nieuwe Nederlandsche letterkunde heeft veel aan hem te danken. In de Nieuwe Gids van 1914 werden eenige pas ontdekte sonnetten van hem gepubliceerd.

48. PERCY BYSSHE SHELLEY, gesproten uit een oude, aanzienlijke familie, werd op 4 Augustus 1792 te Field Place in Sussex geboren. Hij was reeds in z'n jeugd zeer prikkelbaar en twijfelzuchtig en later werd hij volslagen atheïst. Op de hogeschool te Oxford onderscheidde hij zich door ijver en onvermoeide studie, maar ook door ongeloof. Hij gaf zelfs een geschrift uit, waarin hij z'n atheïsme onverholen uitsprak. Dit had tengevolge, dat hij van de school verbannen werd en, daar hij tevens een verbintenis had aangegaan met een meisje beneden zijn stand, brak ook zijn familie allen omgang met hem af. Van toen af leidde Shelley 'n zonderling en over het geheel ongelukkig leven. Om in z'n behoeften te voorzien schreef hij gedichten. Hij liet zich vervolgens scheiden van z'n vrouw en

begaf zich buitenslands. In Zwitseland sloot hij een innige vriendschap met Byron. Shelley's afkeer van burgerlijke en maatschappelijke wetten nam nog toe, toen de Engelsche rechtbank hem de voogdijschap over z'n kinderen ontnam. Nu vertrok hij voor goed naar Rome. Daar schreef hij de meeste zijner gedichten. Shelley oefende door z'n vriendschap veel invloed uit op Byron.

De dood van Shelley was zeer tragisch. Hij verdronk n.l. op een zeiltochtje door het omslaan van de boot buiten Livorno in de golf van Spezzia, in 't jaar 1822. Toen z'n lichaam eenige dagen later op de kust werd geworpen, gingen Byron en Leigh Hunt het op de manier der ouden verbranden; de asch werd te Rome bijgezet. Shelley's voornaamste werken zijn: „Queen Mab”, geschreven op 16-jarigen leeftijd; „Alastor, or the Spirit of Solitude”; „The Revolt of Islam” en „Prometheus Unbound”. Van het laatste drama kwam in de W.B. een vertaling uit, terwijl van „Alastor of de Geest der Eenzaamheid” Dr. K. H. de Raaf een vertaling leverde, welke, met een voorrede van Willem Kloos voorzien, bij Brusse te Rotterdam verscheen. De geestverwantschap van Shelley met onze „tachtigers” blijkt wel uit het volgende fragment uit Alastor:

De middagzon

Scheen nu op 't woudgeboomt, één groote massa
Van schaduwmengeling, wier bruine pracht
Een eng ravijn omhult. Reusachtige hollen,
Gegroefd in donkren voet van hun luchthooge
Rotsen, die spotten met zijn wee-geklag,
Weergalmen daar en brullen eeuwiglijk.
Gadrende twijgen en vervlochten loover
Weefde' over 's Dichters pad een schemering.
Geleid door liefde, of droom, of god, of machter Dood,
Zocht hij in 't liefste hoekjen van Natuur
Een zodenbank, haar wiege en zijn graf.
Al donkerder vergāren zich de schaadwen.
De elk, zijn knoestge reuzenarmen spreidend,
Omhelst de lichte beuk. De pyramiden
Der hooge ceders bouwen, overwelfend,
Binn'in zeer plechtige kerke', en ver beneden,
Als wolken, hangden in smaragden lucht,

Staan of ze zweefden eschboom en acacia,
Bevend en bleek. Als rusteloze slangen,
Gekleed in kleur van regenboog en vuur,
Vloeit 't bloesem-weemlend parazietenfolk
Om grijze stammen en als speelsche kinderoogen,
Met lief bedoele' en listjes, heel onschuldig,
Vouwen hun strale' om 't hart van hen die minnen,
Zoo strenglen deze hun ranken om de paren
Van takken, innigen echt nog nauwer snoerend;
't Geweven loof maakt kant van 't diepblauw daglicht
En van nachts middagklaarte, wisselend
Als wolgetoover. Onder dees baldakijnen
Strekken zich zwellend van mos de zachte lanen,
Van zoet kruid geurend, en met bloemenooogen,
Klein wel maar mooi. Een dal, het donkerste,
Zendt uit struweel van muskus en jasmijn
Ziel-zwijmelenden reuk, om uit te nooden
Tot lieflijker mysterie. Stilte en Scheemring,
Die tweelingszusters, houden hier in 't dal
Heur middagwake en glijden door de schaduw
Als vage nevelvormen. Verder beeldt,
Zwart, glanzend, en met zeer doorzichtig nat,
Een bron al boven haar geweven twijgen,
En elk neerhangend blad, en elke plek
Azuren lucht, stralend door hun mazen;
En niets baadt anders in dien vloeibren spiegel
Zijn beeltenis, dan een onstaadge ster,
Klaar flonkrend door ééne loovertraile,
Of bonte vogel, slapend beneên de maan,
Of schitterend insekt, beweegloos zwevend,
Niet wetend van den dag, aleer zijn wiken
Heur glorie spreide' in 't stralend middaglicht.

49. JEAN JACQUES ROUSSEAU, geboren in 1712 te Geneve, waar zijn vader horlogemaker was, heeft in de „Confessions” zijn leven tot het jaar 1765 te boek gesteld. Dat leven is zeer ongeregeld geweest. Mevr. d'Epinay, met wie hij te Parijs in betrekking stond, liet in 1736 in het dal van Montmorency de vermaarde buitenplaats „Ermitage” voor hem bouwen, waar hij de Nouvelle Héloïse, het Contrat social en de roman Emile schreef. Het laatste boek werd door beulshanden verbrand. Doordat uit Parijs een bevel tot inhechtenisneming tegen hem werd uitgevaardigd, nam Rousseau te wijk naar Zwitserland en toen hij ook daar niet blijven kon, nam hij de

gastvrijheid aan van Hume en ging naar Engeland. Het duurde echter niet lang of hij raakte in onmin met Hume, verliet Engeland en kwam in 1770 te Parijs, waar hij het voorwerp van de algemeene oplettendheid was. Daar zijn gezondheid geknakt was, bood in 1778 graaf Girardin hem het bekoorlijke buitengoed „Ermenonville” tot verblijfplaats aan, waar hij, op 3 Juli 1778 reeds, plotseling stierf. In de Wereldbibliotheek kwamen werken van en over Rousseau uit.

50. G. A. BÜRGER'S „LENORE”. Gottfried Aug. Bürger, geboren 31 December 1747 te Molmerswende, gestorven 8 Juni 1794 te Göttingen, waar hij sedert 1789 buitengewoon hoogleeraar was, is een bekend Duitsch volksdichter geweest. Het genoemde gedicht „Lenore”, waarvan Omer Wattez in zijn „Germaansche Balladen” (uitgave Van Looy) een vertaling gaf, volgt hier in het oorspronkelijke.

LENORE.

Lenore fuhr um's Morgenroth
Empor aus schweren Träumen:
„Bist untreu, Wilhelm, oder todt?
Wie lange willst Du säumen?“ —
Er war mit König Friedrichs Macht
Gezogen in die Prager Schlacht,
Und hatte nicht geschrieben,
Ob er gesund geblieben.
Der König und die Kaiserin,
Des langen Haders müde,
Erweichten ihren harten Sinn,
Und machten endlich Friede;
Und jedes Heer, mit Sing und Sang,
Mit Paukenschlag und Kling und Klang,
Geschmückt mit grünen Reisern,
Zog heim zu seinen Häusern.
Und überall, all überall,
Auf Wegen und auf Stegen,
Zog Alt und Jung dem Jubelschall
Der Kommenden entgegen.
„Gottlob!“ rief Kind und Gattin laut,
„Willkommen!“ manche frohe Braut.
Ach! aber für Lenoren
War Gruss und Kuss verloren.

Sie frug den Zug wohl auf und ab,
Und frug nach allen Namen;
Doch Keiner war, der Kundschaft gab,
Von Allen, so da kamen.
Als nun das Heer vorüber war,
Zerraupte sie ihr Rabenhaar,
Und warf sich hin zur Erde,
Mit wüthiger Geberde.
Die Mutter lief wohl hin zu ihr:
„Ach, dass sich Gott erbarme!
Du frautes Kind, was ist mit Dir?“
Und schloss sie in die Arme. —
„O Mutter, Mutter, hin ist hin!
Nun fahre Welt und Alles hin!
Bei Gott ist kein Erbarmen.
O weh, o weh mir Armen!“
„Hilf, Gott, hilf! Sieh' uns gnädig an!
Kind, bet' ein Vater unser!
Was Gott thut, das ist wohl gethan.
Gott, Gott erbarmt sich unser!“ —
„O Mutter, Mutter! Eitler Wahn!
Gott hat an mir nicht wohl gethan!
Was half, was half mein Beten?
Nun ist's nicht meer von nöthen.“ —

„Hilf, Gott, hilf! Wer den Vater kennt,
Der weiss, er hilft den Kindern.
Das hochgelobte Sacrament
Wird Deinen Jammer lindern.“ —
„O Mutter, Mutter! was mich brennt,
Das lindert mir kein Sacrament!
Kein Sacrament mag Leben
Den Todten wiedergeben.“

„Hör', Kind! Wie, wenn der falsche
Im fernen Ungerlande, [Mann,
Sich seines Glaubens abgethan,
Zum neuen Ehebande?

Lass fahren, Kind, sein Herz dahin!
Er hat es nimmermehr Gewinn!
Wann Seel' und Leib sich trennen,
Wird ihn sein Meinelid brennen.“ —

„O Mutter, Mutter! hin ist hin!
Verloren ist verloren!

Der Tod, der Tod ist mein Gewinn!
O wär' ich nie geboren!
Lisch aus, mein Licht, auf ewig aus!
Stirb hin, stirb hin in Nacht und Graus!
Bei Gott ist kein Erbarmen.
O weh, o weh mir Armen!“

„Hilf, Gott, hilf! Geh' nicht in's Gericht
Mit Deinem armen Kinde!
Sie weiss nicht, was die Zunge spricht.
Behalt' ihr nicht die Sünde!
Ach, Kind, vergiss Dein irdisch Leid,
Und denk' an Gott und Seligkeit!
So wird doch Deiner Seelen
Der Bräutigam nicht fehlen.“ —

„O Mutter! Was ist Seligkeit?
O Mutter! Was ist Hölle?
Bei ihm, bei ihm ist Seligkeit,
Und ohne Wilhelm Hölle!
Lisch aus, mein Licht, auf ewig aus!
Stirb hin, stirb hin in Nacht und Graus:
Ohn' ihn mag ich auf Erden,
Mag dort nicht selig werden.“ — —

So wüthete Verzweiflung
Ihr in Gehirn und Adern.
Sie fuhr mit Gottes Vorsehung
Vermessen fort zu hadern;
Zerschlug den Busen, und zerrang
Die Hand, bis Sonnenuntergang,
Bis auf am Himmelsbogen
Die goldnen Sterne zogen.

Und aussen, horch! ging's trap trap trap!
Als wie von Rosseshufen;
Und klirrend stieg ein Reiter ab,
An des Geländers Stufen;
Und horch! und horch! den Pfortenring
Ganz lose, leise, klinglingling!
Dann kamen durch die Pforte
Vernehmlich diese Worte:

„Holla, Holla! Thu' auf, mein Kind!
Schläfst, Liebchen, oder wachst Du?
Wie bist noch gegen mich gesinnt?
Und weinst oder lachst Du?“ —
„Ach, Wilhelm, Du?.. So spät bei Nacht?
Gewelnet hab' ich und gewacht;
Ach, grosses Leid erlitten!
Wo kommst Du hergeritten?“ —

„Wir satteln nur um Mitternacht.
Weit ritt ich her von Böhmen.
Ich habe spät mich aufgemacht,
Und will Dich mit mir nehmen.“ —
„Ach, Wilhelm, erst herein geschwind!
Den Hagedorn durchsaust der Wind,
Herein, in meinen Armen,
Herzliebster, zu erwarmen!“ —

„Lass sausen durch den Hagedorn,
Lass sausen, Kind, lass sausen!
Der Rappe scharrt; es klirrt der Sporn.
Ich darf alhier nicht hausen.
Komm', schürze, spring' und schwinde
Auf meinen Rappen hinter mich! [Dich
Muss heut noch hundert Meilen
Mit Dir in's Brautbett eilen.“ —

„Ach! wolltest hundert Meilen noch
Mich heut in's Brautbett tragen?
Und horch! es brummt die Glocke noch,
Die elf schon angeschlagen.“ —
„Sieh' hin, sieh' her! der Mond scheint
Wir und die Todten reiten schnell. [hell.
Ich bringe Dich, zur Wette,
Noch heut in's Hochzeitbette“. —

„Sag' an, wo ist Dein Kämmerlein?
Wo? Wie Dein Hochzeitbettchen?“ —
„Weit, weit von hier!.. Still, kühl und klein!
Sechs Bretter und zwei Brettchen!“ —
„Hat's Raum für mich?, Für dich und mich!
Komm, schürze, spring' und schwinde
Die Hochzeitgäste hoffen; [Dich!
Die Kammer steht uns offen.“ —

Schön Liebchen schürzte, sprang und
Sich auf das Ross behende; [schwung
Wohl um den trauten Reiter schlang
Sie ihre Liljenhände;
Und hurre hurre, hop hop hop!
Ging's fort in sausendem Galopp,
Dass Ross und Reiter schnoben,
Und Kies und Funken stoben.

Zur rechten und zur linken Hand,
Vorbei vor ihren Blicken,
Wie flogen Anger, Hald' und Land!
Wie donnerten die Brücken! —
Graut Liebchen auch? Der Mond scheint
Hurrah! die Todten reiten schnell! [hell!
Graut Liebchen auch vor Todten? —
„Ach nein!.. Doch lass die Todten!“ —

Was klang dort für Gesang und Klang?
Was flatterten die Raben?...
Horch Glockenklang! horch Todten-
„Lasst uns den Leib begraben!“ [sang:
Und näher zog ein Leichenzug,
Der Sarg und Todtenbahre trug.
Das Lied war zu vergleichen
Dem Unkenruf in Teichen.

„Nach Mitternacht begrabt den Leib,
Mit Klang und Sang und Klage!
Jetzt führ' ich heim mein junges Weib.
Mit, mit zum Brautgelage! [Chor,
Komm', Küster, hier! Komm' mit dem
Und gurgle mir das Brautlied vor!
Komm', Pfaff', und sprich den Segen,
Eh' wir zu Bett uns legen!“ —

Still Klang und Sang... Die Bahre
Gehorsam seinem Rufen, [schwand...
Kam's, hurre hurre! nachgerannt,
Hart hinter's Rappen Hufen.
Und immer weiter, hop hop hop!
Ging's fort in sausendem Galopp,
Dass Ross und Reiter schnoben,
Und Kies und Funken stoben.

Wie flogen rechts, wie flogen links
Gebirge, Bäum' und Hecken!
Wie flogen links, und rechts, und links,
Die Dörfer, Städt' und Flecken! —
Graut Liebchen auch? Der Mond scheint
Hurrah! die Todten reiten schnell! [hell!
„Graut Liebchen auch vor Todten?“ —
„Ach! Lass sie ruhn die Todten.“ —

Sieh' da! sieh' da! Am Hochgericht
Tanz! um des Rades Spindel,
Halb sichtbarlich bei Mondenlicht,
Ein lustiges Gesindel. —

„Sasa! Gesindel, hier! Komm' hier!
Gesindel, komm' und folge mir!
Tanz' uns den Hochzeitfreigen,
Wenn wir zu Bette steigen!“

Und das Gesindel, husch husch husch!
Kam hinten nachgeprasselt,
Wie Wirbelwind am Haselbusch
Durch dürre Blätter rasselt,
Und weiter, weiter, hop hop hop!
Ging's fort in sausendem Galopp,
Dass Ross und Reiter schnoben,
Und Kies und Funken stoben.

Wie flog, was rund der Mond beschien,
Wie flog es in die Ferne!
Wie flogen oben über hin
Der Himmel und die Sterne! —

„Graut Liebchen auch? Der Mond scheint
Hurrah! die Todten reiten schnell! [hell!
Graut Liebchen auch vor Todten?“ —
„O weh! Lass ruhn die Todten!“ —

„Rapp'! Rapp'! Mich dünkt, der Hahn
Bald wird der Sand verrinnen. [schon ruft.
Rapp'! Rapp'! Ich wiltre Morgenluft...
Rapp'! Tummle Dich von hinten! —
Vollbracht, vollbracht ist unser Lauf!
Das Hochzeitbette thut sich auf!
Die Todten reiten schnelle!
Wir sind, wir sind zur Stelle.“ — — —

Rasch auf ein eisern Gitterthor
Ging's mit verhängtem Zügel.
Mit schwanker Gert' ein Schlag davor
Zersprengte Schloss und Riegel.
Die Flügel flogen klirrend auf,
Und über Gräber ging der Lauf.
Es blinkten Leichensteine
Rundum im Mondenscheine.

Ha sieh'! Ha sieh'! im Augenblick,
Huhu! ein grässlich Wunder!
Des Reiters Koller, Stück für Stück,
Fiel ab, wie mürber Zunder.
Zum Schädel, ohne Zopf und Schopf,
Zum nackten Schädel ward sein Kopf;
Sein Körper zum Gerippe,
Mit Stundenglas und Hippe,

Hoch bäumte sich, wild schnob der
Und sprühte Feuerfunken; [Rapp',
Und hui! war's unter ihr hinab
Verschwunden und versunken.
Geheul! Geheul aus hoher Luft,
Gewinsel kam aus tiefer Gruft.
Lenorens Herz, mit Beben,
Rang zwischen Tod und Leben.

Nun tanzten wohl beim Mondenglanz,
Rundum herum im Kreise,
Die Geister einen Kettentanz,
Und heulten diese Weise:
„Geduld! Geduld! Wenn's Herz auch
Mit Gott im Himmel hadre nicht! [bricht!
Des Leibes bist du ledig;
Gott sei der Seele gnädig!“

51. WILLEM BILDERDIJK, geboren te Amsterdam in 1756, gestorven te Haarlem in 1831, werd in 1782 advokaat te 's-Hage, zag zich door zijn gehechtheid aan de stadhouderlijke regeering in 1795 genoodzaakt het land te verlaten, ging eerst naar Engeland en toen naar Brunswijk. In 1806 teruggekeerd, vond hij veel waardeering bij koning Lodewijk Napoleon. Na de omwenteling van 1813 leefde Bilderdijk als ambteloos burger eerst te Leiden en daarna te Haarlem, waar hij ook overleed. Bilderdijk had al de eigenaardigheden van het genie, en daaronder vooral een onberekenbaar impulsieve natuur. Hij gold dan ook, bijv. in het staatkundige en in de vriendschap, voor uiterst wispelturig van karakter. De vele tegenspoeden maakten hem lastig en knorrig. In de reeks boekdeelen, die hij volschreef, is heel wat bombast, doch evenzeer parelen van poëzie. Ook was hij een geleerde van verbijsterende veelzijdigheid, maar ook van niet minder verbijsterende fantasie.

52. STARING (eigenlijk Christiaan Winand Staring van den Wildenborch), geboren 1767 te Gendringen, gestorven 1840 op zijn landgoed Wildenborch bij Vorden, is een van onze beste dichters geweest. Hij was zinrijk en geestig (men denke aan zijn puntdichten), kinderlijk van gemoed en gevoelig (men denke aan zijn balladen).

53. RHIJNVIS FEITH, geboren in 1753 te Zwolle, was o.a. ontvanger van convoyen en licenten in zijn geboortestad. Aanvankelijk was hij een groot vriend van Bilderdijk, maar die vriendschap bekoelde later omdat beiden verschillende staatkundige partijen waren toegedaan. Rhijnvis Feith sleet zijn laatste levensjaren op zijn landgoed „Boswijk” bij Zwolle,

waar hij in 1824 overleed. Hij liet tal van dicht- en prozawerken na, die ons nog slechts zelden boeien kunnen.

In 1783 verscheen de eerste druk van Mr. Rheinvis Feith's „Julia”. Dit boek is geheel een product van den ziekelijken geest van dien tijd. Dit blijkt al uit de wijze, waarop „Julia” ontstond, door Feith in het voorbericht medegedeeld. Hij vertelt, hoe hij in 1781 op een „dichterlijke partij” bij zekere mevrouw Sophie genoodigd, het plan daartoe opvatte. Op het „vermakelijk” landgoed van die mevrouw n.l. werd hij aangezocht, om na de „vermoeiende hitte” van den dag met eenige vrienden en vriendinnen ook den nacht te blijven. Nooit heeft hij dien verrukkelijken nacht vergeten! Het was de schoonste dien hij ooit zag. In een donker priëel aan den oever van den Rijn, bij geheimzinnig maanlicht spraken de heeren en dames over . . . de Liefde. Feith verdedigde de meening, dat „Liefde zonder de deugd” niet bestaan kan. Men was het niet eens met hem. Alleen de gastvrouw koos zijne partij. Daarom vroeg zij hem, of hij voor haar zijne „gedachten omtrent de Liefde in een tafereel van twee gevoelige harten ontwikkelen” wilde.

Op deze wijze werd „Julia”, een roman in brieven, geboren.

Het verhaal begint ergens in een groot dennenbosch, waarin een „eeuwig duister” heerscht. „In het diepste van het woud was een groote kom, wier midden de eenigste verlichte plek was”. De held, Eduard, heeft bij die „kom” een rustplaats van zoden gemaakt, waarop hij gewoon is zich aan „wellustige droefgeestigheid” over te geven, onder het storten van „verkwikkelijke tranen”. Bij zoo'n gelegenheid ontmoet hij de „teedere maagd” Julia en terwijl zijn „hart sprakeloos het teederst gesprek aanheft, smelten hunne zielen onscheidbaar ineen”. De vader van Julia heeft voor haar echter een rijker echtgenoot gekozen en na vele aandoenlijke scenes, zelfs op een doodkist in een grafkelder onder een tempel, gaat de arme Eduard zwerven in den vreemde, totdat een brief hem de veranderde gevoelens van Julia's vader meldt. Hij snelt terug maar

ziet zijn geliefde nog juist begraven. Hij gaat bij haar graf wonen en sterft ten slotte met een hymne aan de maan op de lippen.

54. OSSIAN. Omtrent de kwestie-Ossian is reeds uitvoerig gesproken. In ons land werden de gedichten van Ossian of Macpherson eveneens gretig ontvangen en vertaald. Wij laten hier een paar brokken volgen van verschillende vertalers.

Uit: DE GEZANGEN SELMA.

(Vertaling Mr. P. L. van de Kastele).

Ster van den vallenden nacht!	Klimmende tegen de rotsen.
Wat flonkert gij schoon in het Westen!	De Avondvlieg zweeft om ons heen,
't Ongeschorene hoofd	Op haar teedere vleugels,
Steekt ge uit uw wolk in de hoogte;	'k Hoor het gegons harer vlugt
En uw staatlijken stap	Op den rustenden akker.
Zet ge op de scheemrende heuveln.	Waar hebt gij 't oog op gerigt,
Waarom neigt gij uw oog	Flonkrende ster, die zoo schoon zijt?
Naar de zwijgende vlakke?	Maar; gij licht, en vertrekt.
't Stormen des winds is bedaard:	Vrolijk komen de golven,
Tot ons komt het gemurmer	En omsinglen uw glans,
Van den ver afzijnden stroom;	Badende uw lieflijke haren.
En het geklets van de baren,	Zwijgend geflonker! vaarwel!
Verre van hier, in de zee,	Ossians licht moog' verrijzen!

Hetzelfde naar de vertaling van Bilderdijk:

ô Star des vallenden Nachts! Omhuld met goud en stralen,
Heft gy 't omschitterd hoofd van uit zijn sluier op!

Met statelijken tred bestijgt gy 's heuvels top!

Maar wat beschouwt gy in de dalen? —

De stormwind zeeg in diepe rust;

Het brutischend zeegegolf beklimt de waterkust;

De mommlende avondzwerm, met d' avond neêrgestreken,

Gonst op zijn dunne vlerkjens rond,

En zoekt den stillen boord der beken,

Wier murmeling zich van ver aan 't luistrend oor verkondt,

Maar wat beschouwt gy in dees streken?

Wat trekt uw aandacht in dees stond? —

Gij licht my toe, en gaat verdwijnen.

De golven scholen zich met blijdschap om uw licht.

Zij wasschen u het zweet van 't glinstrend aangezicht.

Vaarwel, vaarwel, vertrouwlijk licht!

ô Laat het licht der ziel in Ossiaan herschijnen!

Hetzelfde naar de vertaling van Ten Kate:

O heldre star der nacht, hoe lieflijk glanst uw licht

In 't westen! Gij verheft het blinkend aangezicht

Van achter 't wolkaapeet, dat de effen hemelboogen

Omhuut: uw tred is fier; maar waartoe richt gij de oogen

Naar 't gindsche heuvelvlak? Het woedend stormenheir
 Lag eindlijk sluimerziek zich op 't gebergte neêr;
 Ik hoor den waterval van ver me in de ooren klotsen;
 De golven hupplen rond om de afgelegen rotsen,
 En de avondmuggenstoet snort door het ruim der lucht
 Volvrolijk af en aan met gonzend wiekgerucht.
 O spreek dan, tintlend licht! waar blijft gij nog op staren?
 Maar — lachend vlucht ge heen! De wit-bestoven baren
 Omringen u met vreugd en netten u 't gelaat,
 Terwijl ge in 't spattend schuim de zilvren lokken baadt.
 Vaarwel, gij stille straal! zink vrij in 't stroombed neder:
 Gij wekt in Ossiaan het vuur der Dichtkunst weder!

Hoewel nooit naar waarde geschat en thans geheel vergeten, zal de dichterlijke en sobere vertolking van Mr. Van de Kastele tegenover het maakwerk en de woordenpraal van Bilderdijk en Ten Kate voor ieder duidelijk zijn. De volgende regelen (en zoo zijn er velen) getuigen van diepen weemoed en het is geen wonder, dat deze gedichten in een sentimenteelen tijd als toen zoo'n grooten opgang maakten.

'k Hoor het geroep van de jaren; zij zeggen, terwijl zij voorbijgaan:
 „Waarom zingt Ossian nog? Welhaast zal hij uitgestrekt liggen
 In het enge verblijf; en geen bard zal zijn glorie vermelden”.
 Rolt vrij daar henen, gij donkere jaren! gij brengt in uw afloop
 Geen genoeglijkheid meê. Dat het graf zich voor Ossian oopne!
 Want zijn kracht is voorbij; en de zonen des lieds zijn ter ruste.
 Maar mijne stemme blijft over als 't koeltje, dat éénzaam blijft ruischen
 Tegen een rots, in de zee, nadat de wind is gaan liggen.
 't Mos suist er zacht; en van ver ziet de zeeman de golvende boomen.

55. WALTER SCOTT, geboren den 15 Augustus 1771 te Edinburg, gestorven 21 September 1832, was een van de befaamste Engelsche schrijvers, wiens boeken ook hier nog steeds tot de gewilde lectuur behooren. Aanvankelijk advokaat, maakte hij zich spoedig beroemd als dichter en schrijver, wat hem zooveel geld opbracht, dat hij aan den Tweed een buitenplaats kocht, die hij later weer door een bankroet verloor, waarop hij gedwongen was voor den broode te schrijven.

56. Mevr. A. L. G. BOSBOOM—TOUSSAINT werd geboren te Alkmaar 15 September 1812 en is gestorven te 's-Gravenhage 13 April 1886. Haar historische romans worden in onze dagen

meer gewaardeerd dan een twintig, dertig jaar geleden. Haar vroom, edel gemoed hebben wij lief, haar fijne menschenkennis bewonderen wij. Alleen maken de uitvoerige beschrijvingen van bijkomstige zaken sommige stukken van haar werk wat te lang, vooral voor het groote publiek.

57. HENDRIK CONSCIENCE, geboren 3 Dec. 1812 te Antwerpen, gestorven 1883 was een van de beste Vlaamsche schrijvers. Hij is o.a. secretaris en archivaris aan de akademie van beeldende kunsten te Antwerpen geweest. Zijn gevoelig geschreven boeken worden nog gaarne gelezen. Hij is de vader van het Vlaamsche proza.

58. LUDWIG VON TIECK (1773—1841) vormde met de gebroeders August Wilhelm en Friedrich Schlegel, Novalis (Fr. von Hardenberg) e.a. een groep dichters, in de Duitsche litteratuur bekend onder den naam van romantische school. Deze „Romantiker” hadden een bijzondere voorliefde voor het wonderbare en fantastische. Hun stof ontleenden zij bij voorkeur aan de Middeleeuwen en aan het Oosten.

59. CHATEAUBRIAND (François Auguste, vicomte de), geboren te St. Malo, 4 September 1769, gestorven 4 Juli 1848, was aanvankelijk krijgsman, later staatsman en letterkundige. Hij leefde in den woeligsten tijd der Fransche geschiedenis, nl. kort vóór, tijdens en na de regeering van Napoleon. Hij was een geniaal schrijver, die aan het hoofd van de romantische school gesteld wordt. Hij moet een romantische natuur geweest zijn, die alles in een dichterlijk waas zag, dat ook door de schrilste werkelijkheid niet voor zijn oogen week.

60. RICHARD STEELE, geboren 1675, was gedurende de regeering van koningin Anna een voornaam lid der Whig-partij en had zitting in het Lagerhuis. Na eenige blijspelen geschreven te hebben, begon hij in 1709 de uitgave van *The Tatler*. Hij stierf in armoede te Carmarthen in Wales, in 1729.

61. JOSEPH ADDISON, geboren 1 Mei 1672 te Milston in Wiltshire, gestorven 17 Juni 1719, was dichter, geleerde en staatsman. Zijn roem verwierf hij voornamelijk door zijn schetsen in „The Spectator”.

62. JONATHAN SWIFT werd in 1667 te Dublin geboren en stierf aldaar 19 Oct. 1745. Hij is een groot satiriek schrijver geweest, die door zijn geschriften veel invloed gehad heeft op de menschen van zijn tijd. Hij verviel op het eind van zijn leven tot een geestelijke verdooving en moet de drie laatste levensjaren geen woord meer hebben kunnen spreken. Zijn boeken van de reizen van Gulliver worden nog steeds gelezen.

63. DANIEL DEFOE, geboren 1661, gestorven 1731, de zoon van een slager in Londen, was achtereenvolgens kousen-kooper, pannebakker en lakenkooper van beroep. Eerst op lateren leeftijd schreef hij romans, waarvan zijn Robinson Crusoe het meest bekend is.

64. SAMUEL RICHARDSON, in 1689 te Londen geboren in nederigen stand, kwam als knaap bij een boekdrukker in de leer, waar hij zich weldra door zooveel ijver en geschiktheid onderscheidde, dat zijn patroon hem als compagnon aannam. Van toen af rees de werkzame man gestadig op den maatschappelijken ladder. In 1740 verscheen zijn eerste werk in brieven „Pamela”, dat 5 drukken in één jaar beleefde. Het tweede en beste werk was „Clarissa Harlowe”, het derde „Sir Charles Grandison”. Hij stierf in 1761.

65. WOLFF EN DEKEN. Elisabeth Bekker, geboren in 1738 te Vlissingen, huwde met den predikant Wolff en leefde na den dood van haar man in 1777 tezamen met haar vriendin Agatha Deken, geboren 1741 te Amstelveen. In 1788 weken de beide vriendinnen uit en keerden eerst na 1795 in 't vaderland terug. Sedert dien tijd leefden zij van „de vruchten der pen”. Zij stierven kort na elkaar te 's-Gravenhage. Samen schreven

zij de eerste groote Nederlandsche romans, in brieven, met echt nationale zeden. De historie van Sara Burgerhart (2 dln.) is als geheel leesbaarder dan van Willem Leevend (8 dln.), die gerekt is en vol van theologische uitweidingen. Verder schreven zij nog „Oeconomische Liedjes”, „Brieven van Abraham Blankaert” en de „Historie van Cornelia Wildschut of de gevolgen der opvoeding”. (Men leze de uitgave van de Wereldbibliotheek).

66. LAWRENCE STERNE werd 1713 in Ierland geboren en stierf in 1768 in armoedigen en verlaten toestand in een herberg te Londen. Zijn karakter was even eigenaardig als zijn werken. Zijn leven moet geen voorbeeld van ingetogenheid en deugd geweest zijn.

67. HEINRICH HEINE werd 12 December 1799 uit Joodsche ouders te Dusseldorf geboren, studeerde in de rechten, ging in 1825 te Göttingen tot het Christendom over, hield vervolgens te Berlijn, Hamburg en München verblijf en vestigde zich in 1830 te Parijs, waar hij 17 Februari 1856 stierf. Zijn „Buch der Lieder” bevat een schat van poëzie. Zijn gedichten zijn vol smart en weemoed.

68. NICOLAAS BEETS, geboren 1814 te Haarlem, gestorven in 1903, aanvankelijk predikant, later hoogleeraar, was een sympathiek, gewild en productief dichter, die op alle gelegenheden en jaargetijden een aardig vers maakte en wiens puntgedichten wel geestig zijn. Men stelt tegenwoordig echter andere eischen aan de poëzie. Zijn „Camera Obscura”, onder pseudoniem Hildebrand, is wel z'n beste werk. Het stukje over de humoristen is een satire op de humoristische richting in de litteratuur. De Camera moet ieder Hollander hebben gelezen!

69. VICTOR HUGO (graaf Victor Marie Hugo), geboren 26 Februari 1802 te Besançon, trad reeds op 14-jarigen leeftijd als dichter op. Hij schreef ook drama's en romans; zijn „Les

misérables", De Ellendigen, wordt nog heden veel gelezen. Is ook een meeslepend werk!

70. CHARLES DICKENS werd 7 Februari 1812 te Landport onder Portsmouth geboren. Hij was de zoon van een Parlementsverslaggever en is dat zelf ook geworden. Hij had daardoor gelegenheid Londen in alle richtingen te doorkruisen en met de buurten, straten en eigenaardigheden van de groote wereldstad bekend te worden. Hij schreef tal van werken, die het volksleven in alle schakeeringen uitbeelden, vroolijkheid en ellende, licht en donker, door en naast elkaar. Voor den oppervlakkigen lezer zijn niet al zijn werken even genietbaar; voor den ontwikkelden en geduldigen lezer echter zijn ze alle een bron van genot. Zijn werk lijdt onder de vertaling. In de Wereldbibliotheek kwam uit „Een Kerstlied in proza”.

71. SAINTE-BEUVE (Charles Augustin) werd geboren 23 Dec. 1804, te Boulogne sur Mer en is gestorven 13 Oct. 1869. Hij studeerde in de geneeskunde, maar hield zich als student reeds met letterkundigen arbeid bezig, waartoe hij zich later uitsluitend bepaalde. Hij schreef romans en kritieken, was aanvankelijk de romantiek toegedaan, maar verliet dit standpunt.

72. TAINÉ (Hippolyte), geboren 1828, gestorven 1893, was een van de invloedrijkste Fransche schrijvers op het gebied der litteratuur-historie en *æsthetica*.

73. GUSTAVE FLAUBERT, geboren 1821 te Rouen, gestorven aldaar 7 Mei 1880, studeerde aanvankelijk in de geneeskunde, maar legde zich later op de dichtkunst toe. Hij volgde spoedig de realistische richting. Wegens zijn roman „*Madame Bovary*” werd hij van kwetsing der zedelijkheid voor het gerecht beschuldigd, doch vrijgesproken. Het boek trok daardoor natuurlijk de aandacht. Hij liet nog meerdere werken na, waaronder *Salammbô*, van zeldzame schoonheid.

74. EMILE ZOLA, geboren te Parijs 2 April 1840, was de zoon van een Italiaansch ingenieur, bracht de jaren zijner jeugd door in het zuiden van Frankrijk en werd aanvankelijk voor den boekhandel bestemd. In zijn vrije uren echter greep hij naar de pen. Zijn werken maakten veel opgang, maar trokken door hun geweldig realisme ook minder hoogstaande lezers. Helaas worden hier in Nederland zijn boeken in allerlei prulvertalingen door het minste publiek gelezen. Hij had een zeer vruchtbare pen en zijn invloed is groot geweest.

75. TOERGENIEFF (Iwan Sergjewitsj), geboren 1818, was dichter en romanschrijver. Hij schreef o.a. „Gedenkschriften van een jager“, „Rudin“ en „Vaders en Zonen“, welk werk in de W.B. uitkwam.

76. TOLSTOI (Lew Nikolajewitsj, graaf Tolstoi), geboren 1828, gestorven 1910, leidde als student een losbandig leven, huwde in 1862, kwam tot inkeer en bleef voortaan op zijn landgoed „Jasnaja Poljana“. Daar trachtte hij verbetering in den zedelijken en stoffelijken toestand van zijn onderhoorigen te brengen. Hij werd boer met de boeren en schreef of vertelde in de avonduren. Hij deed afstand van alle weelde. Hij liet tal van schoone werken na, die in alle talen vertaald, ook hier veel gelezen worden en een grooten invloed op het denken hebben gehad. Zijn leer van het lijdelijk verzet, meeslepend eenzijdig, vond in Rusland op den duur veel aanhang, maar voert tot anarchie, omdat niet al de volgelingen de groote liefde van hun meester kunnen meevoelen.

77. FEDOR DOSTOJEFSKI werd geboren te Moskou in 1822 en is gestorven in 1881. Na 1843 wijdde hij zich geheel aan de letterkunde. Hij „wandelde niet op rozen“ in zijn leven en heeft o.a. een zestal jaren in Siberische ballingschap doorgebracht! Van zijn schoone werken is de roman „De gebroeders Karamazow“ het meest bekend. Daarin worden de uitersten in het Russische volkskarakter scherp geteekend.

78. HENRIK IBSEN werd geboren te Skien in Noorwegen 20 Maart 1828 en hij stierf in 1906. Aanvankelijk apothekers-leerling, wijdde hij zich later geheel aan de letterkunde. Hij woonde een groot gedeelte van zijn leven buiten Noorwegen. Ibsen was een strijder tegen de halfheid en tegen de vooze romantiek en zijn talrijke schoone drama's hebben overal veel opgang gemaakt. Ze hebben alle iets te zeggen.

79. BYRON (George Noel Gordon lord Byron) werd 22 Januari 1788 te Londen geboren uit een oud adellijk geslacht, kenmerkte zich in zijn jeugd door een hartstochtelijk, eigenzinnig en gemelijk karakter en later door zijn ongeregelde levenswijze en verachting voor orde en tucht. Hij was een man van uitersten, die vurig bloed in zijn aderen had en een sterke, onbegrensde verbeeldingskracht bezat. Dat alles weerspiegelt zich in tal van schoone werken, die hij naliet. Hij stierf 19 April 1824 toen hij in Griekenland aan 'n veldtocht tegen de Turken zou deelnemen.

Van zijn „Manfred” nemen we de eerste bladzijden (naar de vertaling van G. C. van 't Hoog, uitg. Van Looy) waaruit duidelijk de overeenkomst en het verschil met Goethe's Faust zal blijken.

MANFRED.

De lamp moet nieuw gevuld, en dan zelfs niet
Brandt zij zóó lang, als ik hier nog moet waken:
Mijn sluim'ring, als ik sluimer, is geen slaap,
Maar staêge doórtred van mijn rust'loos denken,
Dat ik niet kán weerhoûn, want in mijn hart,
Is morgenwakkert, — de oogen sluit ik slechts
Tot inwaarts zien — en 'k leef nog en draag rond
Gestalte en aanschijn van een levend mensch!
Maar smart moet zijn, de opvoeder van den wijze.
Weedom is Wijsheid! Hij wiens weten 't grootst is,
Moet rouwen 't diepst om deez' nootlott'ge Waarheid:
De Boom der Kennis is niet die des Levens!....
Philosophie, de Wetenschap, de sprengen,
Van 't Wond're, en de Wijsheid dezer wereld,
'k Heb ze onderzocht, — en in mij woont een macht,
Dit alles tot overwonnen land te maken....
Maar baten doet dit niet....

'k Deed menschen goed,
En 'k heb zelfs onder menschen goed ontmoet;
Maar baten doet dit niet....

'k Had vijande ook,
En geen verijdelde, dat velen vielen....
Maar baten doet dit niet.... en goed of kwaad,
En macht en passie — 't leven al, dat 'k zie,
Voor *mijn* ziel is 't als regen op dor zand,
Sinds dat niet noembaar uur!....

Ik ken geen vrees,
En vloek ist, dat 'k geen menschelijke angsten ken,
Noch zoete ontroeringe van hope en wenschen,
Of van verholen Liefde of iets ter wereld!....
Thans, op tot werk!....

O mysterieuze bent,
Gij Geesten van het onbegrensd heelal,
Die 'k heb gezocht in duister en in licht,
Gij die deez' aarde uitreden kunt en toeven
In ijler luchten.... Gij, voor wie de toppen
Van ongenaakb're bergen woonsteê zijn,
Die diept' van aarde en zee gemeenzaam kent
Ik roep u op:.... geschreven toovering
Geeft macht mij tegenover u.... verschijnt!

(Een Pauze).

Gij komt nog niet? Dan bij de stem van Hem,
Den Oppermachtigste onder u.... bij 't teeken,
Dat u doet beven,.... bij het recht van Dien,
Die nimmer sterven zal... Stijgt op!.... Verschijnt!....

(Een Pauze).

Of stug gij zijt, o Geesten van 't heelal,
Gij zult mij niet ontduiken! Bij een macht, —
Veel sterker nog dan die 'k tot nu beproefde, —
Bezweringsdwang, gebore op star verdoemd,
Het brandend wrak van een verwoeste wereld,
Een dolend helvuur in de oneindigheid, —
Bij zwaren vloek, die rust op *mijne* ziel,
De zorg, die rond en *in* mij grijnzend loert,
Ik *dwing* u tot mijn wil.... Verschijnt! Verschijnt!

(Daarna verschijnen de geesten en Manfred spreekt met hen).

80. LAMARTINE (Marie Louis Alphons, Prat de), geboren 21 October 1790 te Mâcon, moet een der edelste geesten van Frankrijk zijn geweest. Gevoelsmensch als hij was, hield hij geen evenwicht en ook geen rekening met de praktijk. Hij

was staatsman en letterkundige en heeft den lof en den smaad der wereld ruimschoots ondervonden. Hij stierf te Passy bij Parijs 1 Maart 1869.

81. ALFRED DE MUSSET, geboren 11 November 1810, gestorven 2 Mei 1857, was reeds op 18-jarigen leeftijd een der hoofden van de romantische school. Behalve talrijke romans, schreef hij ook gedichten, die uitgegeven zijn onder den titel „Poésies complètes”.

82. RICHARD WAGNER, geboren 1813 te Leipzig, gestorven 1883 te Venetië, is een van de beroemdste toondichters ter wereld. Zijn opera's „Der Ring der Nibelungen”, „Parsifal”, „Tannhäuser”, „Lohengrin”, „Tristan und Isolde” en „Meistersinger” hebben een wereldreputatie. Zijn stof ontleenende aan de oud-Germaansche en Keltische sagenwereld, heeft hij het muziekdrama tot de hoogste ontwikkeling gebracht.

83. EVERARDUS JOHANNES POTGIETER, geboren 1808 en gestorven 3 Februari 1875 te Amsterdam, waar hij een gezien handelsman en letterkundige was, die te zijnen huize vele dichters en schrijvers om zich heen verzamelde. Zijn be tekenis voor de Nederlandsche taal en letterkunde is groot geweest en zijn gedichten en prozastukken, hoe „zwaar” om te lezen de laatste vaak zijn, behooren tot de beste die in onze taal zijn geschreven.

84. CONRAD BUSKEN HUET, geboren 28 December 1826 te 's-Gravenhage, uit een geslacht van réfugiés, studeerde vanaf 1844 te Leiden in de theologie en werd daarna predikant bij de Waalsche gemeente te Haarlem. In dien tijd schreef hij zijn „Brieven over den Bijbel”. Later wijdde hij zich geheel aan de letterkunde en was o.a. redacteur van de Haarlemsche Courant. In 1868 vertrok hij naar Java, waar hij redacteur werd van het Bataviaansch Handelsblad. In 1876 teruggekeerd, vestigde hij zich te Parijs, waar hij 1 Mei 1886 overleed. Zijn kracht

was het wapen der kritiek en zijn verzamelde beoordeelingen onder den titel „Letterkundige Fantasieën” staan ver boven zijn ander werk.

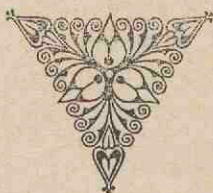
85. MULTATULI (Eduard Douwes Dekker) werd geboren te Amsterdam in Maart 1820. Op zijn 20e jaar ging hij naar Indië, waar hij ambtenaar werd bij het Gouvernement. In 1857 nam hij zijn ontslag en schreef zijn „Max Havelaar”, waarin hij de Indische toestanden met schrille keuren teekende. Dat werk bracht heel wat gemoederen en pennen in beweging en is Multatuli's roem geweest en gebleven. Hij leidde verder in en buitenslands een zwervend leven, gedeeltelijk door zijn vrienden onderhouden, gedeeltelijk levende van zijn letterkundigen arbeid. Hij stierf te Nieder-Ingelheim in 1887. Hij was een geniale geest zonder evenwicht, een mengsel van goed en kwaad, een gevoelsmensch, waarmede het moeilijk was samen te leven. Zijn talrijke geschriften behooren tot de beste die in onze taal zijn geschreven.

86. JOHANNES VAN VLOTEN, geboren te Kampen in Januari 1818, studeerde te Leiden in letteren en theologie, werd in Juni 1843 tot dokter bevorderd, was eerst leeraar aan het Gymnasium te Rotterdam, later hoogleeraar aan het Athenæum te Deventer en vestigde zich daarna ambteloos te Haarlem, waar hij in 1883 overleed, tal van geschriften op letterkundig gebied nalatende.

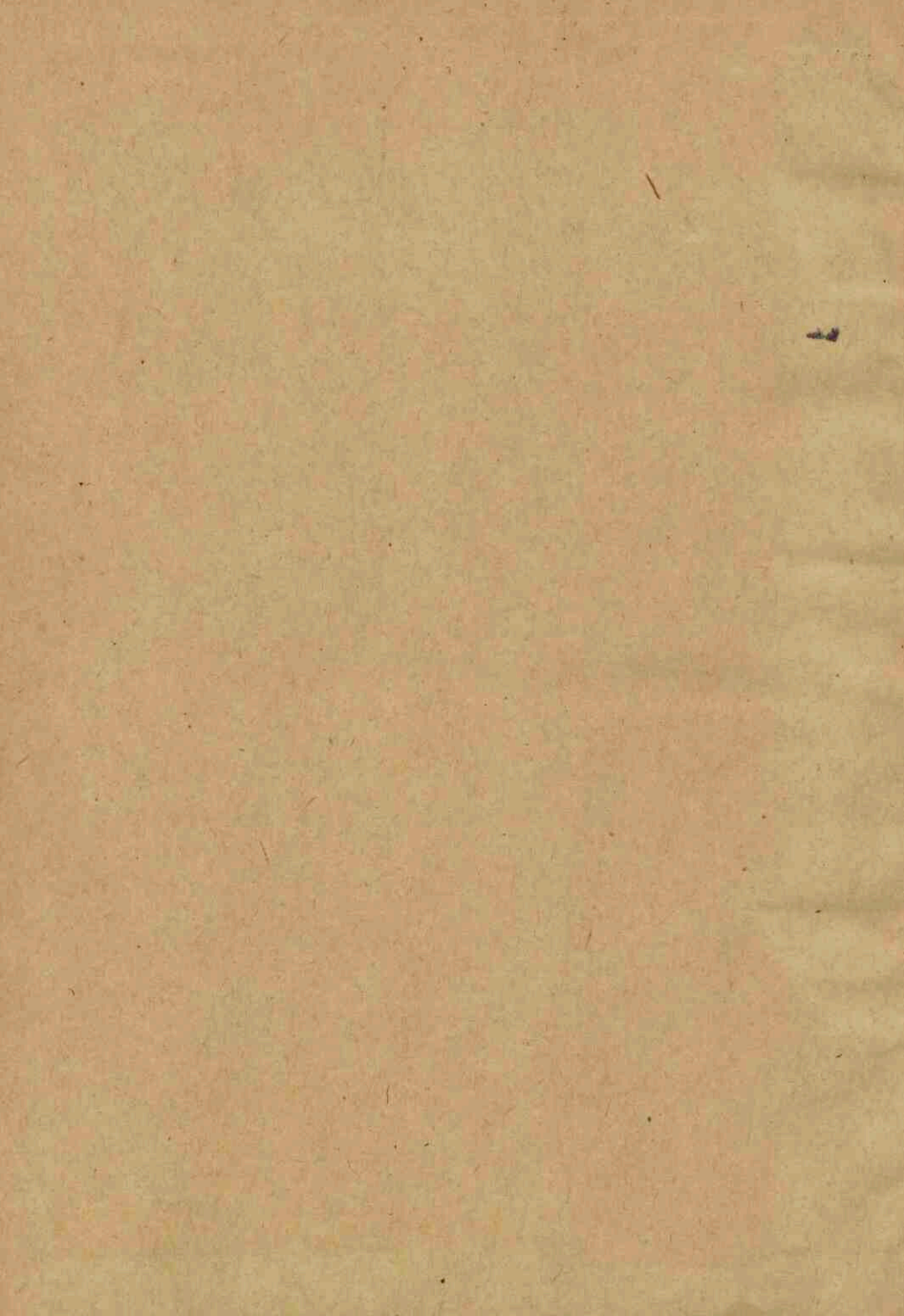
87. ALLARD PIERSON werd 8 April 1831 te Amsterdam geboren. Hij groeide op onder die innige godsdienstige herleving, die het Réveil genoemd wordt en bracht uren lang door in het „schemerend studeervertrek” van Da Costa. Toen ging hij te Utrecht in de theologie studeeren en vertrok na zijn promotie in 1854 naar Leuven, waar hij geen prettigen werkkring vond. Daarna kwam hij te Rotterdam, werd vervolgens hoogleeraar te Heidelberg en later te Amsterdam. Hij stierf in 1896.

88. CAREL VOSMAER werd 20 Maart 1826 te 's-Hage geboren en studeerde te Leiden in de rechten, waar hij 18 Jan. 1851 promoveerde. Daarop werd hij griffier van het kanton-gerecht te Oud-Beyerland, kwam vervolgens aan 't gerechtshof van Zuid-Holland, daarna bij den hoogen raad tot hij die betrekking in 1874 voor een ambteloos leven vaarwel zeide. Hij overleed 12 Juni 1888 te Montreux. Van hem zijn de beste Hollandsche vertalingen van Ilias en Odyssee. Hij schreef, behalve tal van gedichten en schetsen, de romans „Amazone” en „Inwijding”.

89. JOSEPHUS ALBERTUS ALBERDINGK THIJM, geboren 13 Augustus 1820 te Amsterdam, gestorven aldaar 17 Maart 1889, was Hoogleeraar in de æsthetica en kunst-geschiedenis aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten te Amsterdam en hoofd der firma C. L. van Langerhuysen en Zoon, Boekdrukkers, -handelaars en -binders. Hij heeft tal van uitmuntende proza-werken nagelaten, die blijk geven van een groote liefde voor het verleden. Bekend is zijn groote invloed op de dichters en schrijvers van zijn tijd.

SGU

